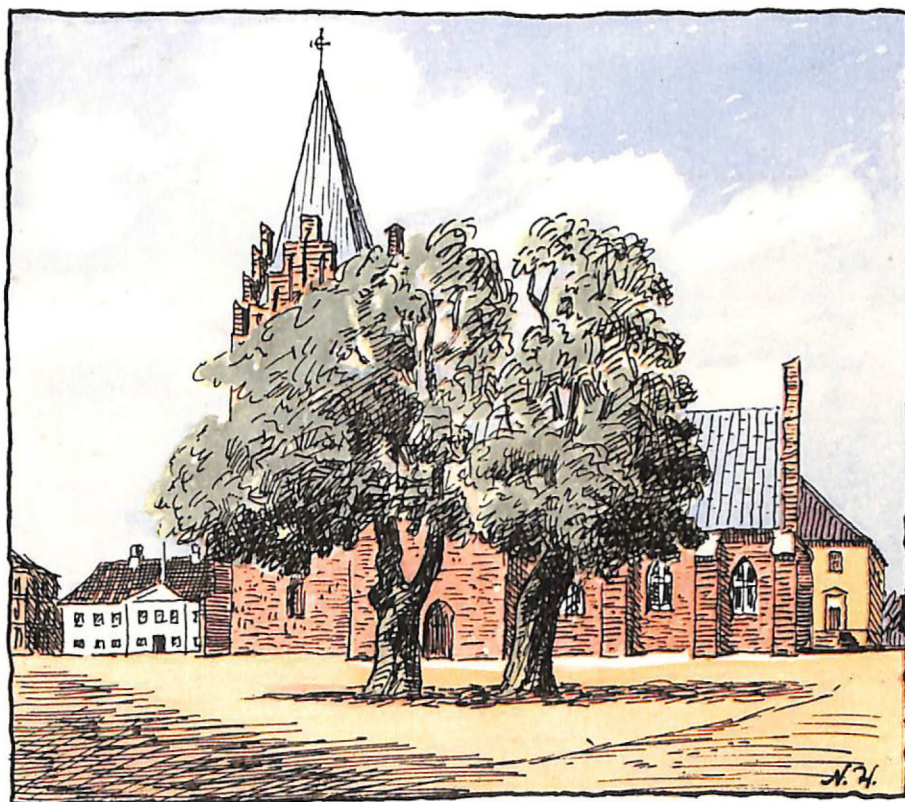
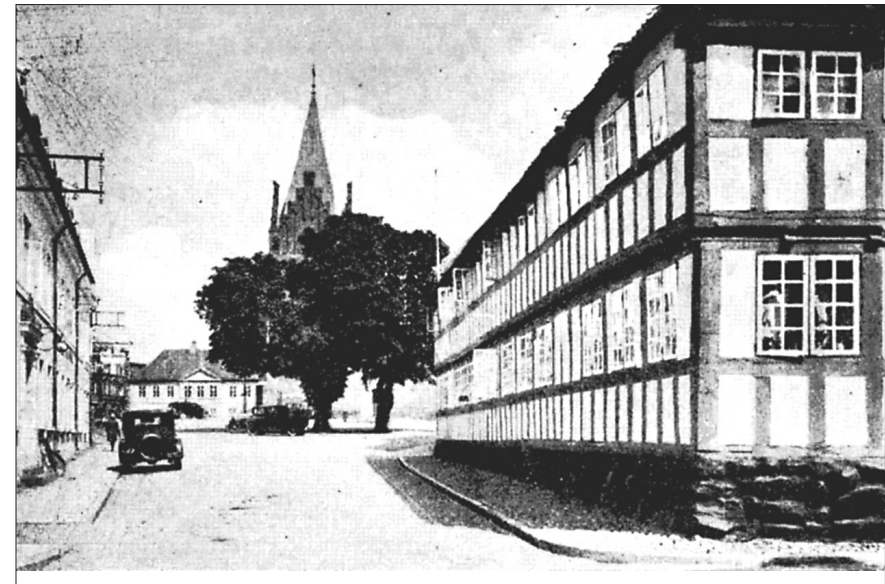

Carl Svenstrup
GRENAÅ
I TEKST OG BILLEDER

CARL SVENSTRUP
GRENAA

I TEKST OG BILLEDER

GRENAA BYS HISTORIE
I KORTE TRÆK

FORKORTET OG REVIDERET UDGAVE AF
»GRENAA I FORTID OG NUTID«

EGET FORLAG
1953

Af samme forfatter er tidligere udkommet:

Grenå Bys Historie.

Bind A. Den egentlige Byhistorie. I halvbind:

Tiden før år 1800. 823 sider. Ill. 1948.

Bind A. Den egentlige Byhistorie. II halvbind:

Tiden 1800-1945. 529 sider. Ill. 1945.

(Udkom som jubilæumsskrift i anledning af købstadjudilæet under titel »Grenå i Fortid og Nutid«, men er nu omtrent udsolgt).

Grenå Bys Historie. Bind B:

500 sider. Ill. 1938.

En personalhistorisk-topografisk beskrivelse af byens ældre ejendomme og deres beboere gennem tiderne. (Søndergade, Torvet og Storegade).

Grenå. Bys Historie. Bind C:

Fortsættelse af Bind B med Lillegade og resten af de gamle gader. Heraf er endnu kun udkommen 3 hæfter. Ill. 1949-51.

Fra det gamle Grenå:

Samtryk af en række avis- og tidsskriftsartikler fra 25 år 1924-49. Ca. 600 Sider. Ill. Omtrent udsolgt.

Forord

Af Grenå Bys Historie, som er udkommet i 18 årlige hæfter siden 1933, foreligger tre afsluttede bind og begyndelsen til det fjerde og sidste. Når dette bind om et par år er færdigt, vil værket bestå af 4 bind på tilsammen ca. 2.500 sider og med hen mod 1.000 illustrationer.

Af disse bind er det, som udkom som en selvstændig bog i jubilæumsåret 1945 under titel »Grenå i Fortid og Nutid« og i et oplag på 2.500 eksemplarer, nu omtrent udsolgt. De få tilbageværende eksemplarer sælges nu ikke længere separat, men kun som del af det hele værk. Der er næppe mulighed for, at dette bind genoptrykkes i en overskuelig fremtid. Da der imidlertid stadig spørges om det i boghandelen, udkommer nærværende lille bog som en erstatning. Det er altså en stærkt forkortet og revideret nyudgave af »Grenå i Fortid og Nutid«. Men den vil formentlig være meget godt egnet for enhver, der ønsker en ganske kortfattet fremstilling af hovedpunkterne i byens historie og nuværende tilstand. Den er, som det vil ses, forsynet med et særdeles righoldigt billedstof, delvis efter helt nye optagelser, og vil altså også kunne gøre fyldest som håndbog for turister.

Grenå, 1. august 1951.

CARL SVENSTRUP

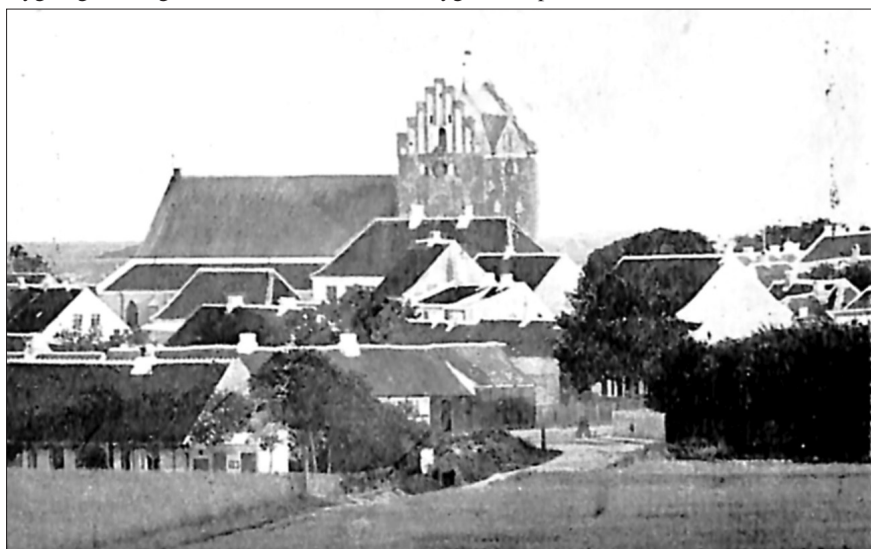
Indholdsfortegnelse

A. Grenå Bys Historie i kortest mulige træk	14	XX. Stadion.....	91
Historiske vidnesbyrd fra den ældste tid.....	15	XXI. Grenå Havn og Havneby	93
De ældste købstad privilegier.....	16	XXII. Stranden.....	100
Byens mørkeste periode 1625-1660	17	XXIII. Søren Kanne	103
De store brande 1750-51.....	20	XXIV. Grenå Købstads 500 års jubilæum 13. maj 1945, kapitulationen.....	105
Byens indbyggertal	22	XXV. August Krogh.....	110
Den store periode i 1870'erne:		XXVI. Kongebesøget 6. juli 1951.....	112
Kolindsunds udtørring, jernbanen, havnen	23	XXVII. Spejderlejren 4.-12. juli 1951.....	116
Indlemmelsen i 1941.....	26	XXVIII. Lidt personalthistorie.....	120
Byens navn og segl	26	C. Kort vejledning for besøgende	127
B. Enkelte institutioner, bygninger, anlæg o.s.v.	29	D. Person-, emne- og billedregister	137
I. Byens styrelse.....	29	E. Kort over Grenå by	140
II. Rådhuset.....	32		
III. Grenå Kirke	34		
IV. Grenå gamle Kirke »Kirkeruinen«	41		
V. Kirkegården	43		
VI. Grenå kommunale Skoler.....	46		
VII. Sygehusene.....	49		
VIII. De gamles Hjem, Aldersrenteboligerne	52		
IX. Grenå Lystanlæg, Pavillonen.....	52		
X. Møllerne	58		
XI. Djurslands Museum	61		
XII. Grenå Folkebibliotek.....	65		
XIII. Jernbanerne.....	67		
XIII. Posthus og Postvæsen.....	70		
XV. De tekniske Værker.....	72		
XVI. Brandvæsen og Brandstation.....	75		
XVII. Østerbrokvarterets opståen, Grenå Dampværeri, Andels-Svineslagteriet	77		
XVIII. Indlemmelsen 1941, Havnevejen, Søndermøllekvarteret	82		
XIX. Hessel Hede og Granskoven.....	88		

Tidstavle

1060	Søslag i Djursåen mellem Svend Estridsøn og Harald Hårdråde.
1165	Erling Skakke plyndrer Grenå.
1157	Svend Grathe lander i »Grindå-Bugten« efter Blodgildet i Roskilde.
ca. 1150-1200	Gammel Grenå Kirke bygges.
ca. 1235	Den store mønrskat (12.000 sølvmonter) nedsattes i Ågade.
1241	»Grindhøgh« nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog.
ca. 1300	Det sandsynlige tidspunkt for Grenås Købstad rettigheders udstedelse.
ca. 1300	St. Gjertruds Kirke på Torvet bygges.

Grenå by set fra vejen til Rosenbakken over Nytorv omkring 1870. I baggrunden ses kirken før den ydre restaurering. Lige under tårnet ses rådhuset med de to hvide skorstene, og under kirkens tag ses taget af sideskibet, som dengang havde fladt tag og var uden kamgavle. Lige under dette ses taget af Sprøjtehuset, som dengang lå på Torvet (uden skorstene). Bygningen i forgrunden til venstre er Amtssygehuset på Grønland.

1301	Ebeltoft får købstadrettigheder.
1329	Grenå pantsættes til Marsken Erik Holch.
1440	Grenås ældste kendte privilegium. Findes kun i uddrag.
1445 13/5	Det ældste kendte fuldstændige privilegium.
ca. 1540	St. Jørgens Gård, Bro Spedalskehospital, brænder.
ca. 1540	3 års skarrefritagelse på grund af »stor skade«. Ildebrand?
1545	Chr. III besøger Grenå og Ebeltoft.
1552	Chr. III giver byen ret til at opkræve havnepenge.
1556	Hessels ejere tildømmes retten til Bro Hede.
1558	Gammel Grenå Kirke nedlægges.
1558	Chr. III skænker »Provstegården« i Grenå til Latinskolen.
1592	Galgebakken ved Enslev fradømmes Grenå.
1595	Grenå fritages foreløbig for byskat. Beløbet skal anvendes til havnens istandsættelse.
1600	Borgmester og råd søger kongen om tilladelse til at rejse en ny Galge.
1600-03	Pesten raser i Grenå.
1606	Bro Hede og åen »fordærves« af sandflugt.
1617	Grenå og Ebeltoft antager i fællesskab en skarpretter.
1617	Anna Jensdatter brændes som heks efter landstingsdom.
1626	Kæmpebrand fortærer Grenås vestlige halvdel. 13.-14. november.
1627	Chr. IV fritager i den anledning Grenå for 5 års skat.
1627	Wallensteins tropper overvintrer i Grenå og plyndrer kirken.
1649	Kæmpebrand ødelægger byens østre del med kirken. 29. juni.
1657	Svenske tropper hjem søger Grenå og Nørre Herred.
1682	Borgmester og råd ophæves i mindre byer, bl.a. i Grenå.
1696	Kirkens første orgel tages i brug.
1713-15	Indkvartering af 130 svenske fanger. Store Nordiske Krig.
1715	Havnemolerne ødelægges fuldstændig af stormflod.
1726	Nørreherreds ting incorporeres under Grenå Byting.
1737	Alle 3 broer syd for Grenå bortrives af vandflod.
1740	Latinskolen ophæves. »Dansk Fattigskole« oprettes.
1744	Grenås første apotek oprettes af Aug. Steube.
1750	Stor brand på Storegade. 8 bygninger fortæres.
1751	Kæmpebrand. 44 bygninger på Lille- og Storegade fortæres. 7. juni.

1762 Vandmøllen nedbrænder. Sønder Mølle opføres i stedet som vejrmølle.

1789 Byen forpagter broerne og brokornet.

1805 Rådhuset på Torvet opføres.

1808-14 Store indkvarteringer i anledning af englænderkrigen.

1812 Den første virkelige havn bygges.

1822 Kirkegården ved Nørreport indvies 24. april.

1825 Morderne Schræm og Schatteberg henrettes. Hessel Hede. 4. maj.

1835 Søren Kanne udøver sin redningsdåd. 16. februar.

1839 Den første skole for håndværkslærlinge oprettes.

1842 Lystanlæggets ældste del anlægges.

1845-46 Havnen udvides. Dens ældste beboelseshus bygges.

1849 Den ældste skolebygning på Vestergade indvies.

ca. 1849 Bavnhøj Mølle opføres af distriktslæge Arendrup.

1850 Grenå Avis begynder at udkomme 18. januar.

1854 Grenå Håndværkerforening stiftes 4. februar.

1856 »Sparekassen«, byens første pengeinstitut, stiftes.

1856 Gjertrud Hansdatter henrettes på Hessel Hede 19. juni.

1859 De første tranlygter opsættes i gaderne.

1860 Amtet indretter sygehuset på Grønland.

1861 Fr. VII og Grevinde Danner besøger Grenå 12.-13. juni.

1861 Chr. Bønløkke vælges til folketingsmand 13. juni.

1864 De første prøjsiske tropper indtræffer, 3. maj.

1865-66 K irkens store indvendige restaurering.

1868 Grenå Landboforening stiftes 16. maj.

1869 Det første dyrskue af holdes 11. juni.

1869 »Søndags- og Aftenskole« for håndværkslærlinge oprettes.

1870 Søndermølle brænder 23. maj.

1871 De nye landeveje fra Randers og Århus fuldføres.

1871 Byrådet vedtager en successiv inddragelse af Fælleskæret.

1872 Kolmdsunds udtørring begynder. Fuldføres først 1879

1874 Anlæg af en ny havn begynder. Fuldføres først 1879.

1873-74 Kirkens ydre restaurering.

1874 Grenå Folketidende grundlægges 4. august.

1876 Grenå Handelsforening stiftes 11. januar.

1876 Banen Grenå-Randers indvies 24. august.

1876 Kong Chr. IX.s besøg i Grenå 9. september.

1878 »Det nye Anlæg« påbegyndes ved konsul Mommers økonomiske støtte.

1879 Den nye havn fuldendt 18. september efter 51 års arbejde.

1879 Sprøjtehuset på Nytorv opføres.

1879 En ny fattiggård opføres. Nuværende »Rosengården«.

1881 Bavnhøj Mølle brænder 6. december.

1881 Ligkapellet på kirkegården opføres.

1882 Søndagsskolen i Grenå oprettes af skomager M. Andersen.

1884 Håndværkerforeningens Alderdomshjem opføres.

1884 Børneasylet bygges. Menighedssygeplejen begynder.

1884 Fr. VII.s statue på Torvet afsløres 5. juni.

1885 Socialdemokratisk Forening stiftes med Blomberg som formand.

1889 Epidemisygehuset opføres.

1889 Missionshuset Zarepta indvies 13. december.

1891 Teknisk Skoles bygning indvies 30. december.

1892 W. Dinesen vælges til folketingsmand. Chr. Bønløkke falder efter at have repræsenteret kredsen i 31 år.

1893 Grenå Dampvæveri grundlægges 24. juni.

1893 Den første fagforening, Tekstilarbejdernes, stiftes 14. oktober.

1894 Arbejderhjemmet af 1894 opføres af konsul Momme.

1895 Branden i Lorentzens Savskæreri, Nytorv, 9. oktober.

1895 Menighedshjemmet indvies. December.

1897 Gasværket indvies 19. december.

1899 Den første socialdemokrat, købmand J. Jensen, valgt til byrådet.

1901 Amtssygehuset ved Havnevejen opføres.

1902 Pavillonen indvies 18.-20. juli.

1904 Grenå Andels-Svineslagteri åbnes 4. august.

1904 Grenå første Børnehjælpsfest afholdes.

1906 Ungskuet i Grenå 13.-15. juli.

1907 Grenå Vandværk tages i brug 1. december.

1908 Kommunen overtager 1. august Den Private Realskole.

1909 Brandstationen på Nytorv opføres.

1909 Posthuset opføres.

1912 Mellemskolebygningen opføres.

1914 Grenå Dampvæveri nedbrænder 24. februar.

1914 Badehotellet indvies 5. juni.

1914 Verdenskrigen udbryder, 28. juli erklærer Østrig krig.

1917 Købmand Vogel skænker byen grundstammen til Djurslands Museum.

1917 Grenå-Gjerrildbanen indvies 26. juni.

1918 Grenå erhverver de første arealer fra Hessel.

1919 Retsreformen indføres. Byrådet vælger fremtidig selv borgmester.

1919 Branden hos Edv. Hansen 5. marts.

1920 Elektricitetsværket tages i brug 15. september.

1921 Biblioteksbygningen indvies.

1922 Savskærieriets 2den brand 2. februar.

1922 Amtssygehuset ved Bavnhøj indvies 30. august.

1923 Søndermølles 2den brand 9. april.

1925 De gamles Hjem indvies 12. marts.

1925 Kommunen køber Bavnhøj Mølle.

1927 Kirkens store hovedreparation (juni-december).

1931 Grenå køber stranden og hedearealerne af Hessels ejer.

1931 Skuespillerinde Emilie Sannom omkommer ved faldskærmsudspring under en flyveopvisning ved Grenå 30. august.

1933 Nordhavnen indvies 10. juni. Statsminister Stauning er til stede.

1933 Kong Chr. X besøger Grenå og Grenå Havn. 2. august.

1934 Grenå-Hundested færgeruten åbnes 14. juli.

1935 Stadion indvies 30. juni.

1936 Det nye rådhus på Nytorv indvies 22. november.

1937 Den store omregulering af Torvet. Fr. VII.s statue flyttes.

1938 Den nyeste skolebygning på Vestergade indvies 11. november.

1940 Hørskættet tages i brug.

1940 De første tyske tropper (170 mand) kommer til Grenå. 4. juni.

1941 Indlemmelsen af Bredstrup og Søndermølle kvarteret 1. april.

1943 Grenå Hørskætte nedbrænder 29. juli.

1943 Aldersrenteboligen på Bavnhøj indvies 27. marts.

1945 Schalburgtagebranden på Storegade natten til 24. februar.

1945 Tysklands kapitulation 4. maj.

1945 13. maj fejrer Grenå 500 års jubilæum. Tyskerne forlader byen. Englændernes indtog.

1945 Professor Aug. Krogh fejres som byens æresborger 3. september.

1946 Ved byrådsvalget 12. marts får Socialdemokratiet flertal. Kommunekasserer Aksel H. Hansen vælges til borgmester

1949 Søren Kanne's statue afsløres 30. juli.

1949 Professor August Krogh dør 13. september.

1951 Østre Skoles første afdeling tages i brug 1. april.

1951 Kong Frederik IX og Dronning Ingrid besøger Grenå 6. juli.

1951 Det danske Spejderkorps' Korpslejr ved Grenå Strand 4.-12. juli.

A. Grenaa Bys Historie i kortest mulige træk

Kolindsund

er baggrunden for Grenå bys opståen. - Ikke det Kolindsund, som vi kender fra den historiske tid, og som indtil 1870'erne eksisterede som en ca. 20 km lang indsø. Nej, men det Kolindsund, der i stenaldertiden gennemskar hele Djursland som et virkeligt sund og forbandt Randers Fjord med Kattegat over Djurslands østligste spids. Ved dette sund med dets uendelighed af vige og små næs lå en mængde små stenalderbygder, hvis beboere fandt et rigeligt udkomme, dels i sundet, dels i de omgivende store skove.

Grenå by er en direkte efterkommer af en enkelt af disse mange oldtidsbygder. Vidnesbyrd derom har man gennem fund på byens torv af rester af en skaldyngte fra den ældre stenalder. Den er aldrig blevet systematisk udgravet, da den strækker sig ind under Kirken og de omliggende huse. Men der er ved kloakgravning afdækket tilstrækkeligt til at bevise den nuværende bys forbindelse med den fjerne oldtid. Sandsynligheden taler for, at beboerne hen i middelalderen har flyttet byen et stykke længere mod nord, lidt bort fra vandet. Grenå ældste kirkes beliggenhed op ad Bavnhøjbakken tyder derpå. Denne kirke, som var en af Grenå egnens 10 kridtstenskirker, er længst forsvundet. Den nedlagdes på reformationstiden i året 1558. Byen var da længe forinden flyttet tilbage til den nuværende plads. Resterne af stenalderbeboelsen var dækket af jorden og har rimeligvis i århundreder været bymark.

Hvor vejen fra syd, der over broen førte fra Sønderherred, mødtes med vejen fra vest, opførtes byens nye kirke, som efter historiske vidnesbyrd indviedes til helgen-

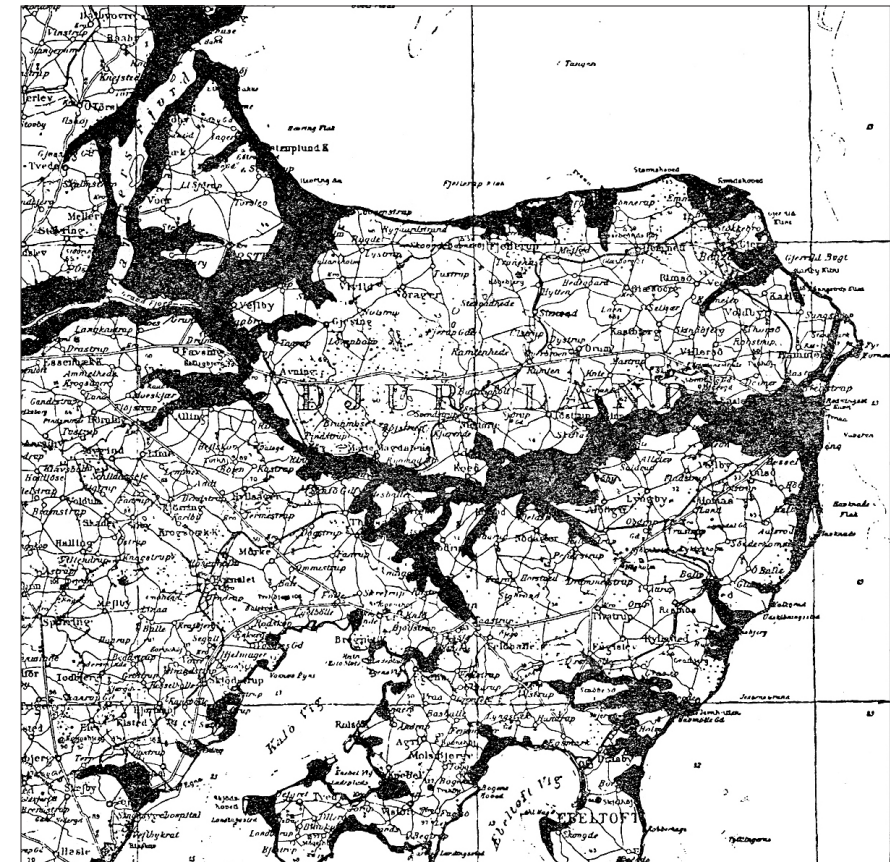

Grenå Bys ældste sejl fra ca. 1300. Det er et vidnesbyrd om, at byen på dette tidspunkt må have haft købmændsretigheder (Grandjean).

inden St. Gjertrud. Kridtstenskirken ved Bavnhøj var bygget i romansk stil og vist nok i tiden mellem 1150 og 1200. Den nuværende kirke opførtes i gotisk stil og fremstod i tiden omkring år 1300. Bevis derfor findes i byens ældgamle sejl, som efter sagkundskabens mening netop er omtrent fra dette år. Det bærer billedet af en bro og to korsbærende bygninger, som jo uden tvivl skal forestille kirken.

De historiske vidnesbyrd

om Grenå i middelalderen er kun få. Saxo fortæller om Harald Hårdrådes og Svend Estrids søns kamp i Djursåen i 1060, og ligeledes om, at Kong Svend (Grathe) blodgildet i Roskilde i 1157 satte efter Knud med den sjæl-

Kort over stenalderhavets udbredelse på Djursland for ca. 5000 år siden. De med sort angivne partier er de dele af Djursland, der dengang - men ikke nu - var dækket af vandet. Det tykke sorte parti tværs igennem er altså det oprindelige Kolindsund, som gik gennem Djursland fra øst til vest, og hvorved det ældste Grenå har ligget. (Tegnet på grundlag af Danmarks geologiske undersøgelses kort).

landske og fynske flåde, »som han lod lægge ind i Djursåen, hvorfra han med kernen af rytteriet begav sig til Viborg«. Her fandt han sin død på Grathe Hede.

Byen selv nævnes ikke. Derimod omtaler Snorre træfningen mellem Valdemar den Store og Erling Skakke i året 1165 i »Dyrsåen«. Han siger kort og godt, at »Dannerne flygtede snart og mistede mange folk. Men Erlings mænd plyndrede skibene såvel som købstaden og fik meget bytte. Siden fo'r de tilbage til Norge. Da var der en tid ufred mellem Norge og Danmark«. Grenå er altså blevet plyndret, men opført igen. Om byen ved den lejlighed er afbrændt, kan man ikke vide. Men der er en vis sandsynlighed for, at netop årene omkring 1165 er Gammel Kirkes opførelsestid. Den kan altså være opført på en nedbrændt trækirkes tomt.

Byen nævnes første gang

ved navn i Kong Valdemar Sejrs Jordebog. Det er som bekendt et skrift, der er affattet i tiden 1231-41, altså umiddelbart efter Kong Valdemars hjemkomst fra fangenskab i Schwerin. Skriftet består af en samling lister, der opregner kronens og rigets jordegods og de afgifter, som skal svares deraf. Grenå bys navn nævnes i en af de sidste lister og skrives »Grindhögh«. Der forekommer lige efter Scandthorp [Skanderborg] og - i et indskud - i Horsnæs [Horsens] og Arus [Århus]. Så følger Røndrus [Randers] og Brofiarthyng [Brofjerding]. Skanderborg var ikke købstad den gang og blev det først flere århundreder senere. Det ses altså, at Grenå står nævnt som »Konnunglev« imellem købstæder og ikke-købstæder. Jordebogen afgiver altså kun vidnesbyrd om byens eksistens, men siger intet som helst om, hvorvidt den er købstad eller ikke. Derimod viser byens gamle, smukke købstadsegel, der som før nævnt stammer fra ca. år 1300, at Grenå i det seneste omkring ved dette år er blevet købstad. Det nøjagtige årstal for kongebrevet, som gav byen købstadrettigheder, kendes ikke og vil rimeligvis aldrig blive kendt. Brevet er, som skrevet står i Pontoppidans Danske Atlas fra 1768, »forkommet ved Ildsvåde«. Da nabobyen Ebeltoft har købstadbrev fra 1301, og da de to små købstæder på halvøen i mange henseender har fulgtes ad, er der altså adskilligt, som peger helt på, at Grenå også er blevet købstad omkring år 1300.

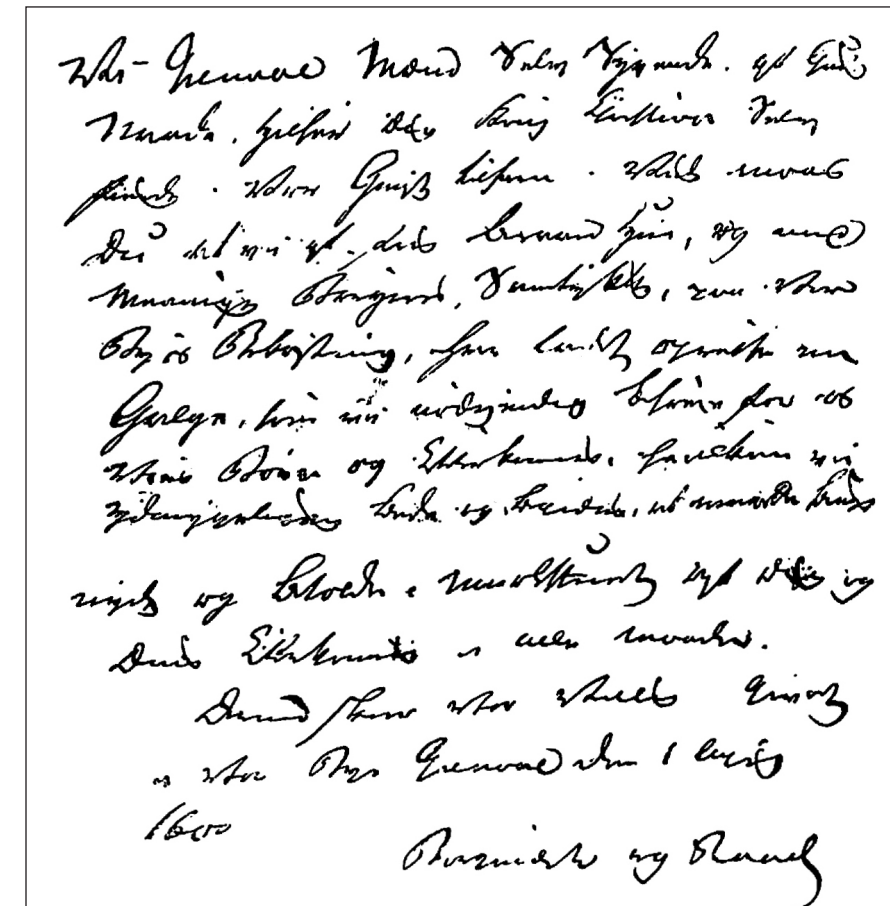
Det første privilegium

hvorom man har nogen bestemt viden, er udstedt i 1440 af Kong Christopher af Bayern. Men først af det næste privilegium, udstedt femte dag efter Kristi Himmelfart (d.v.s. 13. maj) 1445 af samme konge, findes en fuldstændig - ganske vist meget senere - afskrift. Det tilsikrer Grenå borgere, at de for deres

troskab mod kongen må være toldfri »med deres Gods og Købmandsskab«, hvor som helst de kommer i Danmark med undtagelse af Skåne, Falsterbo og andre kongelige sildelejer om høsten. Sildetolden i Sundet var ligesom hestetolden i Ribe en af kongens vigtigste indtægtskilder, som han altså ikke ønskede at bortskænke. - Det er dette kongebrev, hvis 500 årsdag byen fejrede 13. maj 1945, lige efter kapitulationen så adskilligt, som peger hen på, at Grenå også er blevet købstad omkring år 1300.

Byens mørkeste periode

Midten af 17. århundrede - Tredivårskrigen tid - var for hele landet en tung og trang tid. For Grenå var den det i dobbelt forstand. Det er ingen

Senere gengivelse af Grenå borgmester og rådmands brev til kong Chr. IV om tilladelse at rejse en galge. Se teksten andet sted.

overdrivelse at sige, at årene fra 1625, da Kong Christian indblandede Danmark i Trediveårskrigen, og indtil 1660, da Svenskekrigen endelig var forbi, er det mørkeste tidsrum i byens historie. Tre gange var byen besat af fjenderne. Første gang i 1627 under »Kejserkrigen« af tyskerne, de to andre gange i 1644-45 og i 1657-60 af svenskerne. Ved den sidste af krige- ne fik vi ganske vist hjælp af landets forbundsfæller: Polakkerne, branden- burgerne og østrigerne. Af dem var det nærmest de første, som kom til vor egn. Men disse forbundsfæller udsugede landet endnu værre, end fjenderne havde gjort.

Disse ulykker var fælles for store dele af landet. Men Grenå fristede den tunge skæbne, at 2 kæmpebrande inden for det samme tidsrum øde- lagde byen. Den første brand var i 1626 - ikke i 1627, som alle topografi- ske værker hidtil har fortalt. - Den ødelagde byens vestlige halvdel. Den anden brand i 1649 fortærede den østlige og midterste del af byen »med kirken, latinskolen og præstegården«. Det er en brand, som aldrig tidlige- re er omtalt i håndbøger. Byen var lammet i lang tid derefter. Endnu hen ved år 1700, var Østergade hvor latinskolen og præstegården havde ligget ikke halvt genopbygget. Gaden er slet ikke aftegnet på Resens Atlas fra ca. 1680.

Købmand Skovs Gård på Torvet (egentlig Søndergade nr. 1). Gården er opkøbt af købmand Christopher Broch omkring ved år 1750 og har endnu på gårdsiden velbevarede svalegange langs begge fløje.

Rådet søger kongen om en ny galge

En lille kuriositet fra dette århundredes begyndelse kan nævnes her. Byens rettersted var dengang »Galgebakken« eller »Kongens Kilbjerg« vest for byen på grænsen af Enslev Mark. Der havde været strid om beliggenheden, og i 1600 ønskede de Grenå mænd at rejse en ny galge. De tilskrev derfor kongen og anmodede om hans tilladelse. For at finde den rette form, tog man et brev fra kongen til Mønster og efterlignede dets sprogbrug. Resultatet blev følgende: »Vi Grenåe Mænd selv syvende af Guds Nåde Hilser dig Kong Christian selv fjerde. Vor Gunst tilforn. Vide må du at vi af frie beråd Hue, og med meenige Borgeres Samtykke, på vor Byes Bekostning har ladet oprejse een Galge, som vi nødvendig behøve for os, vore Børn og Efterkommere, hvilken vi yderligere bede og begiere at måtte bruge, nyde og beholde umolesteret af Dig og Dine Efterkommere i alle Måder. Dermed skeer Vor Villie, Givet i vor Bye Grenåe den 1. April 1600. Borg- mester og Råd«.

Der må åbenbart på det tidspunkt have været 6 rådmænd, siden borgme- steren er »selv syvende«. Det almindeligste i Grenå var ellers 4 rådmænd.

* * *

Lillegade nr. 39 »Aftenstjernen«. Opført umiddelbart efter branden i 1751 af købmand og skipper Rasmus Sørensen Mau, som fire år før branden havde opført gården »af nyt« og nu atter måtte i lag med byggeriet.

Lillegade nr. 33 (tidligere købmand Schoubyes Gård). En gammel nu ombygget købmandsgård, som var opført på to brandtomter fra 1751 (rimeligvis i 1757).

De store brande i 1750-51

Tiden i miden af 18. århundrede skildres i almindelighed som en opgangstid for Grenå, fordi omtrent alle de ældste bygninger i byen er opført på den tid. Den omstændighed, at borgerne har råd til at nedrive det gamle og bygge det op af nyt, anses jo - med rette - som tegn på nogen velstand. For Grenås vedkommende er der nu en lille hage ved byggeriet. Største delen forårsagedes af en ny

dobbeltbrand i 1750 og 51, som fortærede over 1/4 af hele byen, nemlig Store- og Lillegades midterste halvdel. De mange nybygninger skyldes der for mere den hårde nødvendighed end sund byggeslyst. Men ikke desto mindre er det altså et faktum, at alle de ældste bygninger i Grenå stammer fra perioden omkring 1751, nogle foranlediget af branden, andre ikke. Jeg vælger som eksempel de bedste af de endnu eksisterende bygninger. De står jo ikke mål med andre - mere velhavende - byers huse og gårde fra Holbergtiden, men er jo nu engang Grenås seværdigheder.

Skovs Købmandsgård på Torvet er opført omkring ved år 1750 af en af byens daværende største købmænd, Christopher Ovesen Broch, som var søn af byens mangeårige sognepræst og provst, Ove Christensen Broch. Han havde gjort et rigt giftermål med en ung, meget velhavende købmans enke og lod nu på sine ældre dage den gamle gård på Torvet nedrive og en smuk ny opføre: Teglhængt i 2 etager og med svalegang ind mod gården langs syd- og østfløjen. Disse 2 fløje er endnu bevaret omtrent urørt. De er godt vedligeholdt og er uden al tvivl byens mest seværdige borgerhuse fra perioden. Den anden 2 etagers gård, »Aftenstjernen«, ligger Lillegade nr. 39.

Den er opført af købmand Rasmus Sørensen Mau. Det er en af de mange gårde og huse, som opførtes efter branden i 1751. En juni dag fortæredes på et par timer 44 ejendomme, og 57 familier blev hjemløse. Rasmus Mau havde endda den særlige græmmelse, at han kun 4 år før havde opbygget gården prægtigt af nyt. Nu måtte han gøre arbejdet om. Det var endnu før brandassurancernes tid. Intet under, at han ved brandforhøret, hvor han var den første, som meldte sig, var gram i hu og brugte så bitre ord som »den elendige ildebrand, som over gik byen«. Byens tredje smukke gård fra Holbergtiden er den gamle Borgmestergård, Lillegade 50, på modsatte side af den forrige. Den er opført en snes år senere, også efter en brand, der dog var af mindre omfang end den foregående. Den ejedes af birkedommer og byskriver Peder Bay, som lod den ombygge. Den har omtrent al sin tid været embedsmandsbolig. I 2/3 århundrede var den byens Borgmestergård, indtil den i 1895 solgtes til »Grenå Folketidende«s ejer.

Endelig nævner jeg en lille kuriositet fra branden: Den over dækkede port, som er bygget over indkørselen til en af de 3 morsomme smågyder, der forbinder Storegade med Lillegade. Den er fremkommet på den måde,

Lillegade nr. 50. »Den gamle Borgmestergård« opført 1768 af birkedommer, byskriver P. Bay. Gården har det meste af sin tid været embedsmandsbolig. Den ejedes 1820-52 af byfoged Jacob Aagaard. 1877-83 af borgmester Chr. Krabbe. Beboedes 1883-95 af borgmester Brendstrup, og solgtes 1895 til Grenaa Folketidendes redaktør J. Skjødsholm. Den ejedes 1873-77 af senere brygger V. Krogh. Her fødtes 15. november 1874 sønnen August Krogh, professor, nobelpristager, Grenaa bys æresborger. for hvem der er opsat en mindetavle på husets forside.

»Den overdækkede Port« over Overstræde (Storegade nr. 28). Det er en af byens kuriositeter. Den er fremkommet, ved at byens daværende sognepræst J. Risom efter branden i 1751 erhvervede begge de to tilhørende grunde, og derpå opførte den bygning, hvis midterste del altså var en åben, overbygget port ind til det offentlige stræde. Strædet kaldtes i gamle dage »Præstegyden«, åbenbart med hentydning til bygherren, men har forresten haft mange forskellige navne.

at begge de to hjørneejendomme ved gyden, som lå lige i midtpunktet før branden i 1751, blev liggende uopbyggede en række år. Grundene overtoges i 1756 for næsten intet af byens sognepræst Johan Risom, som var en velhavende mand. Han lod på grundene opføre et dobbelthus til udleje og forbandt de to halvdele med en overdækket port, uden at nogen fandt anledning til at protestere. Senere deltes ejendommene og solgtes til to forskellige ejere, men porten blev stående og er der den dag i dag.

Grenås indbyggerantal

var ved branden i 1750 ca. 650. Det voksede ganske ubetydeligt og var et århundrede efter (1850) kun knap 1100. Byen var en idyl, som sov en »Tornerosesøvn«, en blanding af småkøbstad og bondeby. Der var stadig en del ret betydelige købmænd, men nu kun få skippere. Købmændene havde foruden deres handel tillige landbrug. Det samme gjaldt de fleste håndværkere. Hvad der navnlig prægede byen var, at alle de ca. 150 grundejere havde ret til at holde én eller flere køer i byens fælleskær vest og syd

for byen. Småhuse havde 1 ko's rettighed, større huse 2, gårdene 3 og de allerstørste gårde 4 køers rettighed. Disse ca. 300 køer passedes af byhyrden og hans drenge. Køerne malkedes hjemme før kl. 4 om morgenen i sommerhalvåret. De fandt så selv ud af porten, når byhyrdens horn lød i gaden og kaldte dem sammen ude mod vest ved bommen, der lukkede for vejen til Kæret.

1870'erne var den store periode i byens historie

Da afskaffedes denne for byens renlighed så skæbnesvangre ret til kohold i Fælleskæret. I dette tiår indleddes byens forvandling. Den lille by, der var halvt købstad, halvt landsby, og hvis bindingsværkshuse og gårde næsten bar præg af deres oprindelse i Holbergtiden, forsvandt. Langsomt dukkede de grundmurede bygninger frem, én efter én. Det var navnlig på Storegades sydside, at bindingsværksgårdene erstattedes af »moderne« forretningsbygninger i grundmur. Den gamle kirke på Torvet, som ganske lignede en landsbykirke, restaureredes under kgl. bygningsinspektør Walthers ledelse. Restaureringen var så grundig, at kirken efter ombygningen helt havde skiftet karakter og udseende og fremtrådte som en helt stilren kopi af gotikkens købstadskirke. Dens nye udseende passede for så vidt godt nok til den nye by, som var ved at vokse frem. Men 70'ernes tre hovedforetagender var dog Kolindsunds udtørring, baneanlægget til Randers, senere

Den tidligere toldbod ved Grenå Havn opført 1812 samtidig med havnens bygning. Den var bygget som kaserne for de mange danske soldater, som da lå indkvarteret i Grenå under Napoleonskrigen. Solgtes efter krigen til Toldvæsenet.

tillige til Århus, og anlæg af en ny havn. Det var 3 kæmpearbejder, som tilsammen kostede flere millioner kr. Ingen af dem svarede helt ud til de store forventninger, som man havde nærret til deres rentabilitet i det gyldne tiår, da de vedtoges og bragtes til udførelse. Men selv om forventningerne skuffedes en del, så står det dog fast, at 70'erne danner det afgørende skel i byens historie.

Kolindsunds udtørring skabte et stort nyt opland sydvest for byen. Banen skabte forbindelse med det øvrige land, ikke dog til lutter gavn for byen. De to store nabobyer tog hovedparten af profitten. Og så endelig havnen! Ja, lad mig endelig ikke glemme, at Grenå altid har været en søkøbstad, om end af de små. I den ældste tid kunne man sejle gennem åen helt op til byen, hvor der er fundet rester af pæleværk og havn. Senere fra middelalderens slutning og indtil år 1812 var havnen åmundingen. Først da byggedes en egentlig havn.

Havnen

Jeg har skrevet og sagt det før og står ved der endnu, at fra Arilds tid og helt op til 1900, ja længere, var havnen på én gang byens smertensbarn og store fremtidshåb. Helt tilbage til middelalderens slutning hører vi om, at storme og højvande ødelagde havnen, der jo altså den gang kun var åmundingen. Fra denne strakte sig, lige i øst, to lange moler som beskyttende arme ud i det åbne hav. De skulle værne mod Kattegats angreb. Men gang på gang ødelagdes molerne og havnen. Gang på gang henvendte borgerne sig i deres nød til kongen om hjælp. Undertiden hjalp det, undertiden ikke. Som regel bestod kongens hjælp i, at borgerne fik lov til at opkræve bropenge eller

andre afgifter. En enkelt gang fik de nogle års eftergivelse af byens konsumtionsafgift imod at anvende beløbet til havnens istandsættelse. Men aldrig blev det til direkte pengebeløb. Hen imod

Vestergade i 1860'erne. Til venstre ses Lindgrens hjørne og øverst 3 fag af den næst-ældste skolebygning (fra 1867), til højre smed Hartvigsens Hjørne. Læg mærke til midten. Det nuværende Vestergade, der da var en markvej, slet og ret. Der er fri udsigt ned mod Kæret. Her passerede morgen, middag og aften byens kvæg, ca. 300 stk. kører i fri drift ud til Kæret, hvor de dagen lang vogtedes af byhyrden og hans drenge. - Forstørret udsnit af et datidigt fotografi.

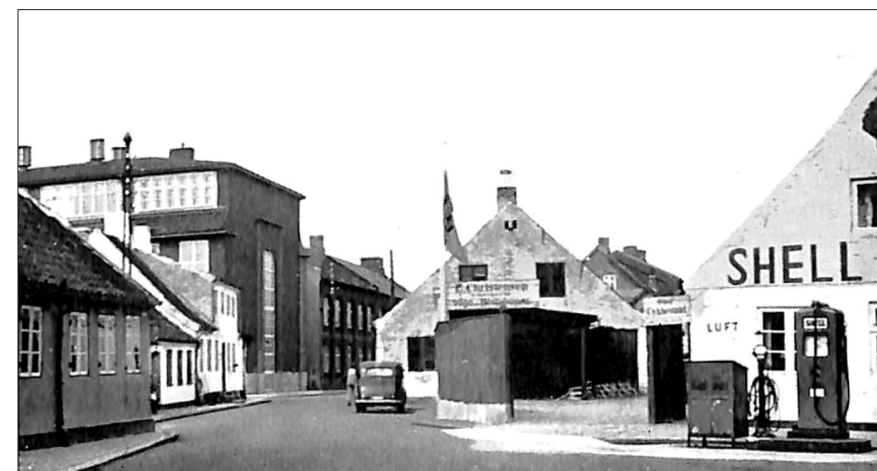
1800 var havnen omtrent øde og tilsandet, og næsten ikke til at besejle. Kun et par skuder var hjemmehørende i Grenå. Nogle borgere sammenskød da 200 rdI. og købte lodsedler i tallotteriet for beløbet. Det var i det håb om, den store gevinst skulle indbringe penge nok til havnens istandsættelse. Det blev en skuffelse, men ved lån skaffedes endelig midler til anlæg af den nævnte lille havn i 1812. Tidspunktet har vel ikke været uden forbindelse med, at man befandt sig midt i englænderkrigene mod Napoleon, og at Grenå havde store indkvarteringer, nærmest af hensyn til kystforsvaret.

Den nyanlagte havn var imidlertid for lille og molerne for korte. De forlængedes i 1846, men først i 70'erne kom den virkelige store havn. Den var kalkkuleret til godt 1/4 mill. kr. Men ulykker, fejlregninger af teknikerne o.s.v. bevirkede, at den kom op på det dobbelt. Renter og afbetaling tyngede hårdt på byens budget, således at i en periode mere end 1/6 af alle byens indkomster medgik til dækning af havnens underskud. Trods alt blev havnen dog en vinding for byen. Sammen med banen bragte den Grenå i den længe ønskede lette forbindelse med omverdenen. Indbyggertallet, der ved år 1850 havde været ca. 1100, var i 1900 ca. 3000, i 1940 ca. 5000 og i 1950 ca. 8000.

Havnespørgsmålet blev atter brændende omkring 1930

Havnen var atter for lille og ikke dyb nok, Som den mest isfri havn på Jyllands østkyst og som det punkt, hvor afstanden til Sjælland er kortest, havde Grenå allerede i 70'erne haft ønske om direkte forbindelse med

Vestergade og Svinetorvet 1951. Modstykke til billedet andet steds. Man ser til venstre: Lindgrens hjørne. Paullis og fru Hansens Hus. Dernæst skolen (nr. 5) fra 1938, som ligger på den ældste skoles grund. Skolebygningerne (nr. 2 og 3) fra 1867 og 1887. Til højre ses smed Hartvigsens hjørne.

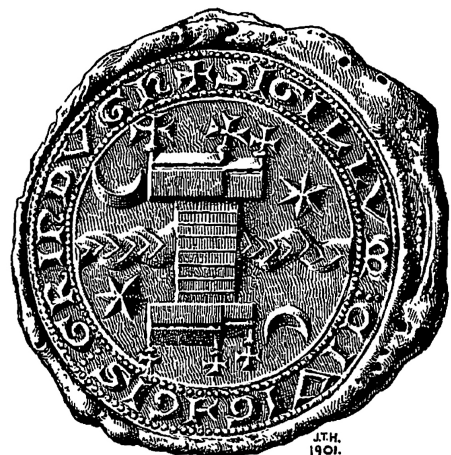
Nordsjælland. Nu i 1931-33 foretoges en havneudvidelse med bygning af en helt ny nordhavn til ca. 1 ½ mill. kr. I denne anlagdes kort efter et færgeleje, og færgeforbindelsen mellem Grenå og Hundested på Nordsjælland blev en virkelighed. Med ca. 3½ times sejltid blev det herefter muligt at nå til Sjælland, på 5 timer til København. Havnebyen, hvor det første hus opførtes i 1845 - altså for godt 100 år siden - har nu ca. 900 indbyggere. I 1941 indlemmedes det mellem havnen og byen beliggende landsogn Bredstrup, således at den 3 km lange asfalterede vej, som fører fra havnen til Grenå Østerport, nu helt ligger på byens grund. Ved denne indlemmelse voksede Grenå med endnu 2000 indvånere.

Hovedårsagen til indlemmelsen var havnevejens bebyggelse. Indtil 1893 lå der langs hele den lange vej knap en halv snes småhuse. Så anlagdes Grenå Dampværeri på en parcel ved vejens nordside. Denne virksomhed voksede i årenes løb meget stærkt og beskæftiger nu ca. 800 mennesker, hvoraf størsteparten er bosat på Havnevejen. Det er denne virksomhed, som mere end nogen anden har skabt hele Havnevejens bebyggelse og dermed rejst kravet om dette kvarters indlemmelse under Grenå. - Fra Havnebyen fører 2 broer over åen til Sønderstrand. Det er byens badestrand. I 3½ km længde mod syd og i omtrent tilsvarende bredde mod vest har byen i løbet af den sidste snes år erhvervet disse arealer ved køb fra hovedgården Hessel. Det er en ideel badestrand, smukke, bakkede hedestrækninger og store nåle- og birkeplantager, som derved er gået over i byens eje som er uvurderligt aktiv.

Byens navn og segl

Der er i tidens løb givet mange forklaringer på, hvad byens navn betyder. Den almindeligste var tidligere den, at det kom af åen i ældre tid delte

sig i 3 grene tæt syd for byen. Så var forklaringen så lige til, nemlig den: »Byen, som ligger ved åens grene«. Den forklaring findes bl.a. i Pontoppidans danske Atlas fra 1768, hvis lokale meddeler var sognepræst Risom i Grenå. Der er blot det kedelige ved den forkla-

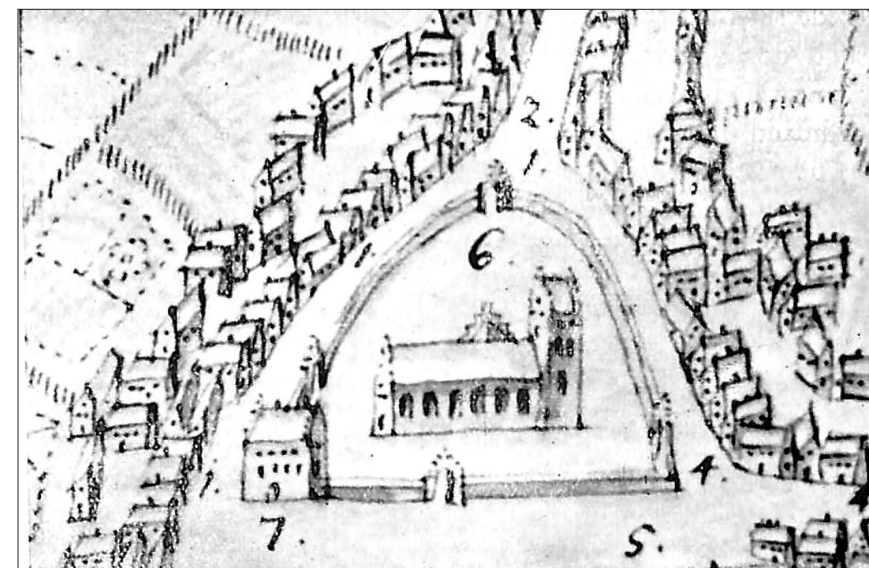

Grenå købstads ældste segl fra ca. år 1300, som viser både, at byen på dette tidsrum må have været købstad, og at der allerede dengang har været 2 kirker i byen.

ring, at da byen fik sit navn i en fjern fortid, havde åen slet ikke 3 grene. Der er fuldkommen sikre vidnesbyrd om, at fra de ældste tider og indtil ca. 1609 havde åen kun et løb forbi Grenå. Først omkring nævnte år gravedes yderligere en kanal, fordi sandflugten over Hessel Hede delvis havde fyldt det oprindelige løb. Endelig dannede et overmåde stærkt højvande fra Kolindsund i 1633 et helt nyt løb nærmere ved byen. Først fra den tid var der 3 åløb og 3 broer (se billedet andet steds). Dette vedblev indtil 1870, da det nærmest byen liggende løb uddybedes, det midterste tilkastedes, og det yderste ved Søndermølle som en bæk førtes under landevejen gennem en stenkiste.

Den forklaring, som nu deles af omtrent alle, som har nogen virkelig forstand på de dele, er den, at forleddet i navnet, altså Gren, skal være afledt af det gamle danske og islandske ord Grind, som betyder Gærde, Gitter eller Bro. »Til fordel for denne forklaring taler byens betydning som bindeled mellem Nørre- og Sønder-Djursland, og at der i byens middelalderlige signet er afbildet en stærkt stiliseret, i fugleperspektiv set bro, førende over en å og flankeret af to kors bærende bygninger« (se Hugo Matthiessen:

Forstørret udsnit af kortet i Resens Atlas (udført ca. 1680). Man ser i midten kirken og kirkegården (6) og i hjørnet til venstre byens ældste rådhus fra middelalderen (7), som blev nedrevet 1833. Nr. 2 på Søndergades begyndelse, ved nr. 4 er Storegades og ved 5 Lillegades begyndelse. - Læg mærke til, at kortet er tegnet med syd øverst og nord nedad - altså modsat nutidens kort. Man må ikke af bygningernes antal lade sig forlede til at tro, at der dengang lå så mange bygninger omkring »Torvet«. Grundtaksten fra 1682 viser klart, at husenes antal har været omtrent som nu.

Danmarks Land og Folk, bd. III side 629). Byens navn »Gren-Aa« betyder altså rimeligvis »Bro-Aa«, altså »Byen som ligger ved Broen over Aaen«. Navnet træffes i gamle arkivalier stavet på mange forskellige måder. Hyp-pigst er Grindou, Grindow og Grindaae. Et enkelt sted, ganske vist et meget vigtigt sted, nemlig i Kong Valdemars Jordebog fra 1241, står Grindhøgh, altså »Bro-Høj«. Da denne stavemåde imidlertid kun findes dette ene sted, må udtydningen, som broen over åen, vist nok alligevel anses for at være den rette.

Om byseglet

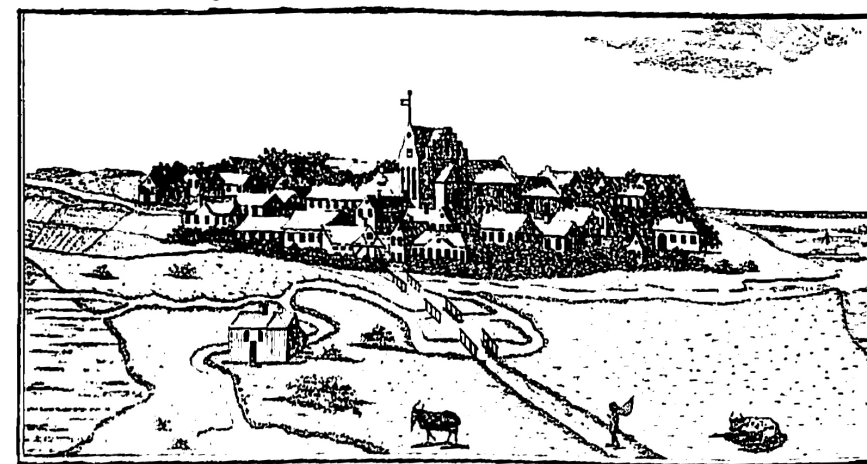
er der allerede i det foregående givet en del oplysninger. Den højeste sagkunds-kab (Den Kgl. Mønt- og Medaillesamlings direktør) karakteriserer det som et særdeles smukt segl og henfører det til tiden omkring 1300. Her-ved skulle altså være bevist, både at Grenås købstadsrettigheder stammer fra tiden omkring dette år, og at byen allerede på dette tidspunkt har haft to kirker. Bølgelinierne i midten af seglet, tremmebroen derover og de to korsbærende bygninger er jo lette at forklare. At de ligger hver på sin side af åen må vist nok ligesom halvmånen og de seksoddede stjerner skyldes dekorative hensyn. Den latinske overskrift er: Sigillum - Civitatis - Grindugn (d.v.s. Grenå Bys Segl).

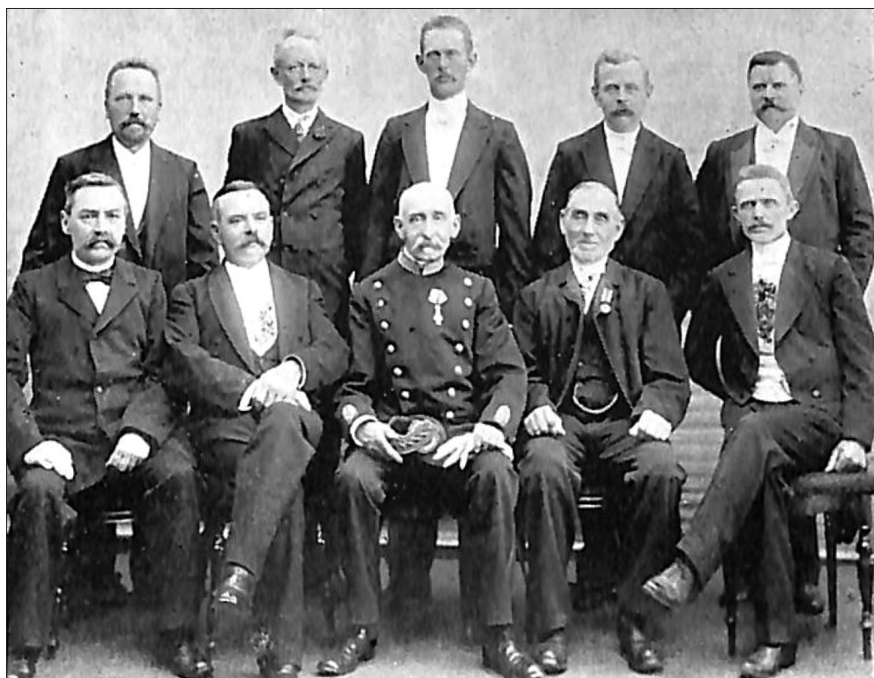
B. Enkelte institutioner, bygninger, anlæg o.s.v.

I. Byens styrelse

I de første århundreder af Grenås tilværelse som købstad styredes den som alle andre købstæder af en magistrat, som bestod af byfoged, borgmester og rådmænd. Byfogeden, der tillige var dommer ved bytinget og rettens vogter (altså »politimester«) udnævntes af kongen. Borgmesteren eller borgmestrene valgtes som regel af rådmændene selv »ud af deres midte«, men valget skulle stadfæstes af kongen eller af lensmanden på kongens vegne. Hvad rådmændene angår, er det sandsynligt, at de fra begyndelsen er fremgået som valgt af de »menige borgere«. Men snart er det blevet sædvane, at rådet selv supplerede sig med et nyt medlem, når en rådmand afgik ved døden. Ofte stod dog pladsen ubesat i flere år, og det har faktisk været sådan, at når rådet ikke mente, at det var nødvendigt at udnævne en ny rådmand, lod man ganske rolig pladsen stå ubesat, indtil der kom en passende lejlighed til at gøre rådet fuldtalligt. Det ses da også, at antallet af rådmænd her i Grenå er ret varierende. 4 rådmænd har været det alminde-

Udsnit af Pontoppidans Atlas (1768), som viser de 2 åløb og broer lige syd for Grenå by. Det store vand i venstre side er Kolindsund. Det mindre vand i forgrunden er Kragssø. Herfra løb vandet gennem Mølleåen ned gennem den daværende vandmølle og videre sammen med Gammel Å, som ses længere op mod byen. Byens beliggenhed umiddelbart ved havet er selvfølgelig fri fantasi af tegneren og dikteret af ønsket om at få alting med.

Grenå Byråd i 1905, fotograferet i anledning af 100 året for rådhusets opførelse. Personerne i bagerste række er fra venstre: Kulhandler Petersen, bankdirektør Bonke, dyrlæge Dyekjær, apoteker Thomsen og købmand Edv. Hansen. Nederste række fra venstre: Skomagermester V. Svenstrup, skomagermester Carl v. Seelen, borgmester Rothe, avlsbruger Peder Mikkelsen og kantor Fr. Petersen.

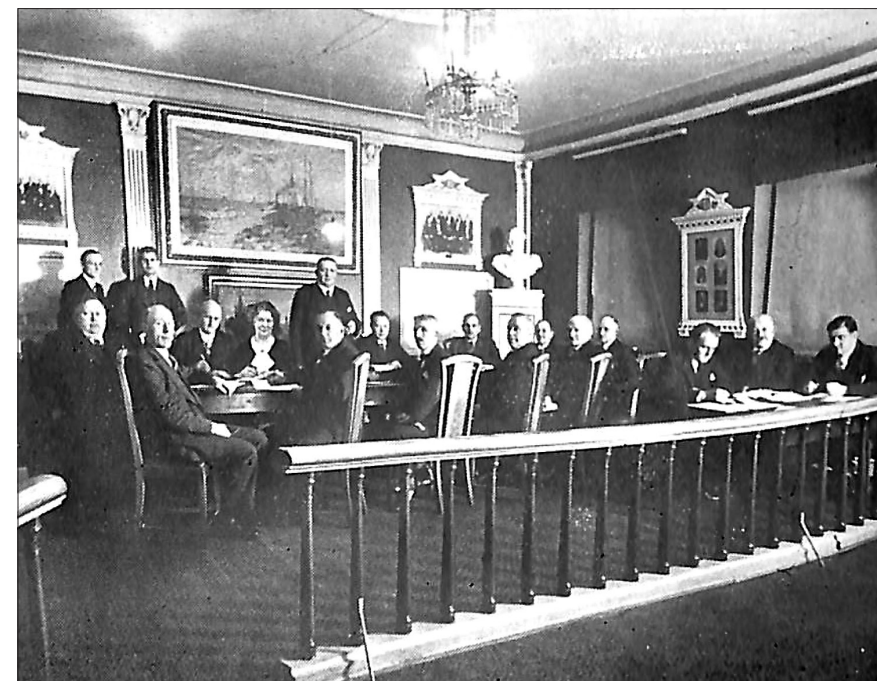
ligste, men adskillige gange har der været 6, således f.eks. ved underskrivelsen af suverænitetssakten 10. januar 1661 (d.v.s. det aktstykke, hvorved kongens enevoldsmagt anerkendes), eller ved den anførte ansøgning om tilladelse til at opføre en galge. Enkelte gange træffes 8 rådmænd. Hvervet var gældende for livstid.

Ved »den store reduktion« i 1682 benyttede kongen straks sin enevælde til at afskaffe borgmester og råd i købstæderne. Herefter skulle byfogeden alene være byens »Magistrat«. Det var altså et ganske alvorligt indgreb i det kommunale styre. Snart blev det dog skik, at byskriveren blev byfogedens medhjælper. Og et århundrede senere, i tiden omkring 1780, oprettedes rundt i alle købstæder, også i Grenå, en institution, som kaldtes »De eligerede Borgere«. Den havde ikke nogen lovfæstet myndighed, men var kun rådgivende og oprettedes nærmest, fordi byfogederne rundt om i landet ønskede at have en institution at spørge til råds og dele ansvaret med. I Grenå oprettedes »de eligerede Mænds Forsamling« 5. januar 1779 på direkte opfordring fra byfoged Behr ved det sædvanlige årlige møde af bor-

gerskabet, hvor man valgte takserborgere (d.v.s. »Ligningskommission«), tinghørere og skatteopkrævere. Der var oprindeligt 4 »Eligerede Borgere«, men tallet gik senere ned til 2. Valget gjaldt altid på livstid, ligesom tidligere for rådmændenes vedkommende, og var er meget ærefuldt hverv.

Ved købstadskommunalordningen af 2. oktober 1837 afløstes »de eligerede borgere« af et virkeligt bestyre, et borgerrepræsentantskab på 6 medlemmer med en seksårig funktionstid. Der afgik et medlem om året. Borgerrepræsentanterne valgte selv deres formand. Oprindeligt var møderne lukkede, men fra 1. februar 1850 vedtog borgerrepræsentationen i Grenå, at dens møder skulle holdes »for åbne døre«. Tiden var kl. 10 formiddag 2 gange om måneden. Købstadsloven af 26. maj 1868 ændrede atter købstædernes styrelse. Navnet forandredes nu til byråd, og det bestemtes, at den kgl. udnævnte byfoged skulle være byrådets udskrevne formand og bære navnet borgmester. Byrådets medlemstal bestemtes til 9. I 1909 indførtes

Sidste møde i den gamle sal. Personerne er fra venstre stående: Kæmner Friedrichsen, byrådssekretær Høeg-Bahnsen, borgmester Udsen. Siddende: Slagtermester M. Nielsen, bankdirektør Bisgaard, lærer Pallesen, fru dyrlæge Dyekjær, grosserer Kjølhede, redaktør Joasiassen, murermester O. Larsen, forretningsfører Børgesen, arbejdsmand Kjærgaard, forretter Alby, blikkenslagermester Johansen, overpostbud C. Jensen. Ved referentbordet: Redaktionssekretær Svenning Rasmussen, redaktør Jørgensen, redaktør Reinabb. Foto 9. november 1936.

forholdsvalg til byrådsvalgene. Det blev nu nødvendigt at opstille »lister« til valgene, idet kun personer, som fandtes på forud opstillede og til valgbestyrelsen indleverede lister, kunne vælges. Endelig bestemte retsplejeloven af 11. april 1916, at domsmagten adskiltes fra politimagten og den kommunale administration. Denne lov trådte i kraft fra 1. oktober 1919. Fra den tid fik byrådene atter deres gamle ret til selv at vælge borgmestre tilbage.

Rammen om rådets og magistratens virksomhed har altid været rådhuset. Det ligger ligefrem i navnet. Som en indledning til en kort gennemgang af de vigtigste institutioner, bygninger m.m. skal da gives en lille beskrivelse af byens rådhus.

II. Rådhuset

Som en smuk indledning til det nittende århundrede står opførelsen af byens »gamle rådhus« på Torvet, den kønne, lille empirebygning, som i langt over 100 år blev det samlende midtpunkt for kommunens styrelse, rettens pleje og kredsens politivæsen. Bygningen opførtes i 1805 på initiativ af byens daværende nye, unge byfoged Jacob Aagaard. Han var ansat i 1802 og opnåede i de 50 år, han bestred sit embede, en ganske sjælden popularitet i Byen.

»Byens ældste Raadhus«, som vist nok stammede fra tiden omkring 1550, var en lille, »gammel og trofast, grundmuret bygning« i to etager, som den benævnes i »Pontoppidans Danske Atlas« fra 1768. Den lå på Torvets modsatte side, hen mod Østergade, lige ud for kirkens nordøstre hjør-

Rådhuset på Torvet, opført 1805. (Foto 1945).

ne og i udkanten af byens daværende kirkegård. Dens næsten 1 m tykke munkestens mure trodsede længe tidens tand. Der blev stående adskillige år efter at det nye rådhus var opført, og nedreves først i 1833.

»Det nye rådhus«, altså det nuværende »gamle rådhus«, påbegyndtes i 1805 og bærer dette årstal, men det blev først færdigt i 1808, kort efter at dets bygmester Just Møller var afgået ved døden. I øverste etage var, da det blev taget i brug, »en rummelig sal, et værelse til de eligerede mænds forsamling, et rummeligt værelse til Grenå Byting og Nørre Herreds ret og desuden et par småkamre. I nederste etage var 6 arrestkamre, samt et værelse til arrestforvareren«. I 1879 opførtes arrestbygningen. Rådhusets nederste etage blev derved fri. Arrestforvareren fik en større lejlighed, og et par værelser indrettedes til forligslokale og til politiet. Salen foroven i rådhuset var oprindelig slet ikke beregnet til samlingssted for byens styrelse, der dengang kun bestod af 3 mand, nemlig byfogeden og de to eligerede borgere. Derimod benyttedes den som festsal ved alle officielle lejligheder og ved alle større baller og selskabeligheder, også af privat art. Den var længe byens eneste »større« lokale. En kgl. anordning af 21. oktober 1837 bestemte, at de eligerede mænds institution skulle ophøre, og at der i stedet for i alle købstæder skulle vælges en borgerrepræsentation. Formentlig er salen da fra 1838 gået over til at være samlingssted for den nyalgte borgerrepræsentation, altså blevet byrådsal.

Administrationsbygningen (Det nye rådhus) på Nytorv indviet 22. november 1936. Til venstre et hjørne af Brandstationen. (Stenders Forlag. Eneret).

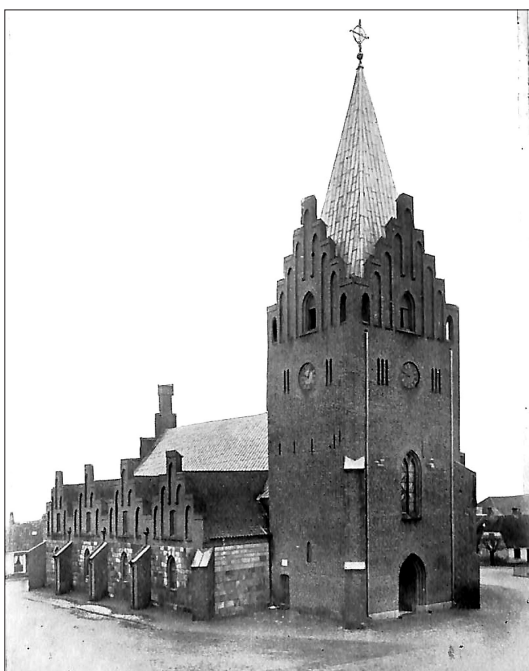

Administrationsbygningen

på Nytorv, som den officielt benævnes, men som i realiteten er byens nye rådhus, opførtes i 1938 under ledelse af borgmester, arkitekt M. E. Thoft og arkitekt A. Ravn. Derhen forlagdes byrådets forhandlinger og hele den kommunale administration. I stueetagen er kæmnerkontor, socialkontor og borgmester kontor. På 1ste sal er byrådssalen, udvalgsværelser og skattekontor. Desuden påtænkes der indrettet et receptionslokale. I tagetagen er stadsingeniørens og gade- og vejvæsenets kontorer. I kælderen er magasiner og et stort brandfrit rum til arkivalier. Rådhuset på Torvet har siden 1938 været forbeholdt retsplejen og domsmagten. Den tidligere byrådssal, som nu står tom, har bl.a. været benyttet til en række maleri udstillinger.

III. Grenaa Kirke

Grenå har i middelalderen haft to kirker, hvad byens ældste segl fra ca. år 1300 tydeligt viser. Den lille kirke ved Bavnhøjbakkens fod, hvoraf nu kun fundamentet er tilbage, er den ældste og opført ca. 1150-1200. Kirken på Torvet er mere end ét århundrede yngre, formentlig fra tiden omkring år 1300. Den er opført af røde munkesten i gotisk stil, populært kalder »Spidsbuestil«, i modsætning til den ældste ved Bavnhøj, som var en kridtstenskirke og bygget i romansk stil, »Rundbuestil«. Kirken indviedes til St. Gertrud, en helgeninde fra Thüringen, som døde i 1302, og som var de vejfarendes beskytterinde. Det passede for så vidt godt til kirkens beliggenhed, idet den netop lå på det sted i byen, hvor vejen mod syd til Sønderherred (Søndergade) mødes med vejen mod Vest til Randers (Storregade). Kirken er i tidens løb blevet omdannet på så mange måder, at den kun i ringe grad har noget tilbage af sit oprindelige udseende. Den ældste kirke har

Grenå Kirke
set fra nordsiden.

kun bestået af ét rum, nemlig højkirke og kor ud i et og uden tårn, våbenhus, sakristi eller sideskib. tårnet og våbenhuset stammer rimeligvis fra unionstiden (ca. 1400). Sideskibet er formentlig tilbygget efter 1558, da den gamle kirke på Bavnhøj nedlagdes. I meget gamle beretninger nævnes, at denne del af kirken nærmest var forbeholdt Gammel Sogns beboere.

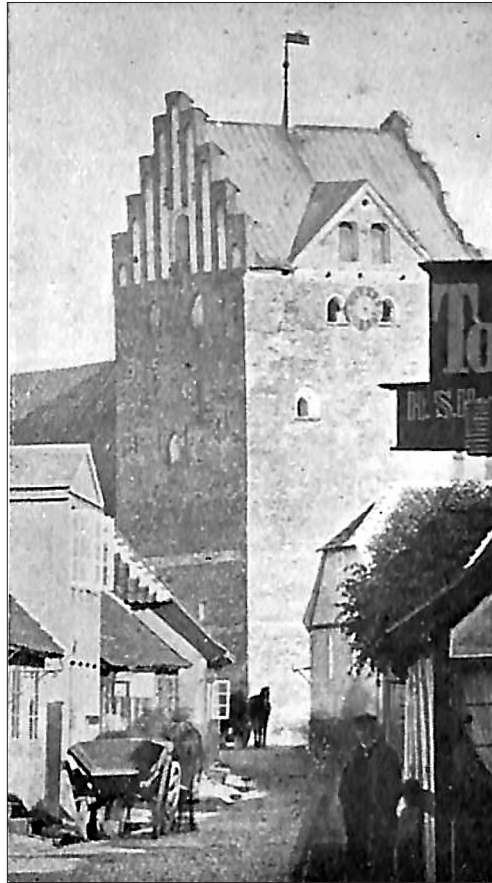
Kirkens brand i 1649

Grenå ramtes, som tidligere omtalt, på trediveårskrigen tid af to store brande, som tilsammen fortærede den største del af byen. Ved den sidste af dem i 1649 brændte kirken. De metertykke mure blev dog i hovedsagen stående og lod sig reparere. Tagværk og overbygning fornyedes, og i løbet af et par år var kirken atter istandsat. En del af inventaret tilvejebragtes dog først lidt senere, det gælder f.eks. alteret og lysekronerne. Et århundrede senere, omkring 1760, foretoges en større restaurering, hvorved bl.a. våbenhusgavlen og en del af tårnet, navnlig sydgavlen, ombyggedes og fik det udseende, som vist på nedenstående billede. Tårnets sydgavl bærer

Grenå Kirke set fra syd omkring 1865 altså før den store restaurering. Læg mærke til tårnets volulsvungne sydgavl og våbenhusgavlen, der begge er ombygget ca. 1760.

Kirken set fra Lillegade omkring 1860. Læg mærke til den gotiske, blindingsprydede kampavl, som rimeligvis har stået siden tårnets opførelse. På fløjen kan man på det originale fotografi læse Chr. VII's navnetræk og årstallet 1789.

endnu årstallet 1760 til minde om denne ombygning. I midten af forrige århundrede var kirken i høj grad forfalden og trængte både til en indre og ydre restaurering. Den foretoges under ledelse af professor Walther. Først kom den indre i 1865, derpå den ydre i 1873-74. Det var i nogen grad en ombygning, som forandrede kirkens udseende i ganske betydelig grad. Bl.a. forsynedes tårnet med spir og med kamgavle til alle 4 sider. Kirkeskibet forsynedes med sløttestiller og den hvide kalkning fjernedes. Sideskibet og østvæggen fik ligeledes kamgavle i lighed med tårnets.

Kirken fremtrådte efter denne ombygning ikke som ført tilbage til sit oprindelige udseende, der nærmest var som en landsbykirkes, men som en stilren kopi af gotikkens kirkebygninger. Endelig fik kirken så i vore dage (i 1927) en større istandsættelse under ledelse af kgl. bygningsinspektør, arkitekt Pækness.

Kort vejledning for besøgende

Kirkens indre er - ligesom dens ydre - præget af den nævnte gennemgribende restarering, som fandt sted i 1865 og 1873. Hvad selve den endnu værende farvevirkning angår, så skyldes den dog slet ikke denne restaurering, men den endnu senere, som fandt sted i 1927. Ved denne forsvandt de efterligninger af middelalderlige dekorationer, hvormed professor Walther havde ladet kirken dekore, og afløstes af en ganske enkelt dekorering på de kridhvide vægge og loftet. Den indskrænker sig til en let farveaccentuering

Altartavlen i Grenå Kirke (Renessancen) oprindelig - 1619 - skåret til Holmens Kirke i København. I 1661 købt til Grenå Kirke, hvor den opstilledes i stedet for den forrige, som var gået til ved branden i 1649. - Skikkelsen for oven er retfærdighedens gudinde med vægtskålen og sværet. Underenden ses Chr. IV navnetræk, imellem evangelisterne Matthæus og Markus i det lavere plan ses Lukas og Johannes. Malerierne af himmelfarten og korsfæstelsen (af historiemaleren Rosent) er af nyere oprindelse og indsat 1852. - Midt på alterbordet findes en syvarmet lysstage, skænket i 1880 af rådmand Niels Christensen, Grenå. Altartavlen er restaureret i 1950.

af hvælvingssribberne samt de fire evangelist-tegn i stiliseret gengivelse i hvert hvælvingfags østligste kappe. Nærmest alteret Matthæus (englen), dernæst Markus (med løven), Johannes (med lammet) og Lukas (med oxen). I tårn-

rummet er i de fire hvælvingsskapper gengivet rigets, stiftets, amtets og byens våben. Dekorationerne skyldes kunstneren Valdemar Andersen, som døde i 1928, kort efter værkers fuldførelse.

Glasmalerierne i koret (»Den fortabte Søn« og »Lazarus' Opvækkel- se«, se andets sted) er udført af kunstneren Jais Nielsen og indsattes i 1930. De er delvis bekostet af Carlsbergfonden.

Altartavlen er forfærdiget i 1619, uden tvivl af billedsnideren Engelbert Chistensen Melsted, som på den tid udførte en række arbejder for Chr. IV. Den er oprindelig skåret til Holmens Kirke i København og skænket denne af kong Chr. IV. Holmens Kirke fik i 1661 en ny og langt mere pragtfuld tavle, skåret af den berømte Abel Schröder. Da Grenå kirke endnu på dette tidspunkt ikke havde fået en ny altartavle efter branden, købte man den

Prædikestolen er fremstillet i 1650. Året efter kirkens brand og skåret af Mester Niæolaus Kock, billedsnider i Grenå. Søjlerne og rammen er senrenæssance, de udskårne felter bruskarok. Prædikestolen er restaureret i 1943.

gamle af Holmens Kirke. Det er altså forklaringen på, at den øverst bærer Chr IV's navnetræk og hans mærke R.F.P. »Regnum firmat pientas«, d.v.s. fromhed styrker rigerne. (Se nærmere billedunderskrifterne). Altartavlen er i sommeren 1950 restaureret under nationalmuseets ledelse ved konservator Termansen. Ved denne lejlighed fjernedes den tidligere egetræsmaling, og tavlen står nu i klare, lyse farver. Af hensyn til de bagvedstående, stærkt kulørte glasmalerier førtes den ikke tilbage til sit oprinde-

lige udseende fra 1661, ej heller helt til rokokkomodens perlegrå, hvide og lyseblå farver, som den fik i 1760'erne. Derimod har disse farver, navnlig som de fremtrådte søjleskafterne, dannet udgangspunkt for en helt ny staffering.

»Altersølvet«. De to alterstager er af malm og skænket kirken i 1680 af rådmand Niels Christensen. »Det er gedigent arbejde, formgivningen er typisk for den svulmende barokstil. Hver af stagerne bæres af tre små morsomme løvefigurer«. Kalken er af sølv, indvendig forgyldt. På foden læses I.H.E.S.U.S. (Jesus). Sølvkanden er skænket 1790 af Margrethe Sofie von Weinigel. Den syvarmede lysestage er derimod af ny oprindelse og skænket til kirken 1920 af en kreds af borgere.

Døbefonten i koret er af sort marmor og anskaffet 1866. Kirkens ældste døbefont var fra den romanske tid. Den står nu på kirkegården, lige overfor kapellet. Det er muligt, at den oprindelig stammer fra den gamle kirke ved Bavnthøj.

Sakristiet (»Præsteværelset«) er den østlige fjerdedel af sideskibet. Panelværket og dekorationen her stammer fra 1892. Et ejendommeligt, gammelt, middelalderligt egetræsskab, som findes i sakristiet, stammer rimeligvis fra Grenå gamle kirke.

Prædikestolen er anbragt ved den søndre væg lige op til koret. Den er yngre end alteret og udført i 1650 af en Grenå billedsnider ved navn Niels Jensen Koch, latiniseret til Nieolaus Koch. Hans navn og årstallet findes på prædikestolens inderside. Stilen i de 6 udskårne felter er bruskarok, hvorimod rammen nærmest er renæssance. De seks felter udfyldes af relieffer forestillende kristi dåb og opstandelse og de fire evangelister. De bedst udførte af disse 6 træskærearbejder er evangelisterne, navnlig Lukas. Billederne af dåben og opstandelsen er mindre vellykkede. Hver af evangelisterne er kendetegnet med sit symbol: Mathæus engelen, Markus med løven, Lukas med oxen og Johannes med lammet. Prædikestolen er i efteråret 1943 restaureret og ført tilbage til sin oprindelige staffering under konservator Termansens ledelse. Kirkestolen stammer fra 1865, men blev ved sidste restaurering forsynet med nye udskæringer i endestykkerne og maledes om.

Orgelet befinder sig i hovedskibets vestlige ende. Det er bygget i 1887. Men samtidig med altartavlens restaurering i 1950 ombyggedes orgelet, og store dele deraf fornyedes helt. Det ældste orgel var fra 1696.

Lysekronerne. I midtergangen hænger 2 malmlysekroner. De er begge fra 1697. Den vestligste er den største og ret anselig. Den har 20 arme anbragt i 2 rækker om en hul malmkugle. Øverst på denne ses en ridder med draget sværd, ridende, ridende på en flakt ørn. I tårnrummet hænger en tredje malmlysekrone, som oprindeligt havde sin plads inde i kirken. Da orgelpulpituret imidlertid ved sidste hoveddistandsættelse blev gjort bredere og kom i vejen, måtte den flyttes. Den er skænket til kirken i 1724 af byfoged Knud Henrik Blichfeldt og hans

Evangelisten Lukas med oxen som symbol. Det er ubetinget det smukkeste af prædikestolens 6 udskårne felter.

Til venstre: »Den fortabte søn«.
Til højre: »Lazarus' opvækkelse«.
Glasmalerierne fra korets østvæk,
udført af kunstneren Jais Nielsen
og indsat i 1930.

»Kieriste« (d.v.s. hustru)
Anna Amdisdatter for
deres murede begravelse,
som var under kirkens
gulv. Epitafiet i tårnrum-
met er ophængt til minde
om nævnte, i 1779 afdø-
de byfoged Blichfeldt.

Kirkens 3 klokker, der
alle er anskaffet efter kir-
kens brand i 1649, bærer
indskriften: »Durch das
Feuer bin ich geflossen,
Claus von Dam hat mich
gegossen (gennem ilden er jeg flydt, Elaus van Dam har støbt mig), samt
årstallet 1648. Efter årstallet at dømmes må det altså være tre klokker, som

Kirken efter restaureringen i 1927 og efter at glasmalerierne var indsat.

støbemesteren har haft stående, og som han har ombyttet med malmen fra de ved branden smeltede og nedfaldne klokker.

I tårnet opstilledes i året 1943 et klokkespil, leveret af firmaet Hede-Nielsen, Horsens og skænket af »Sparekassen for Grenå og Omegn«. Hver morgen, middag og aften spiller det en salmemelodi, som, forstærket ved hjælp af en mikrofon, lyder ud over byen.

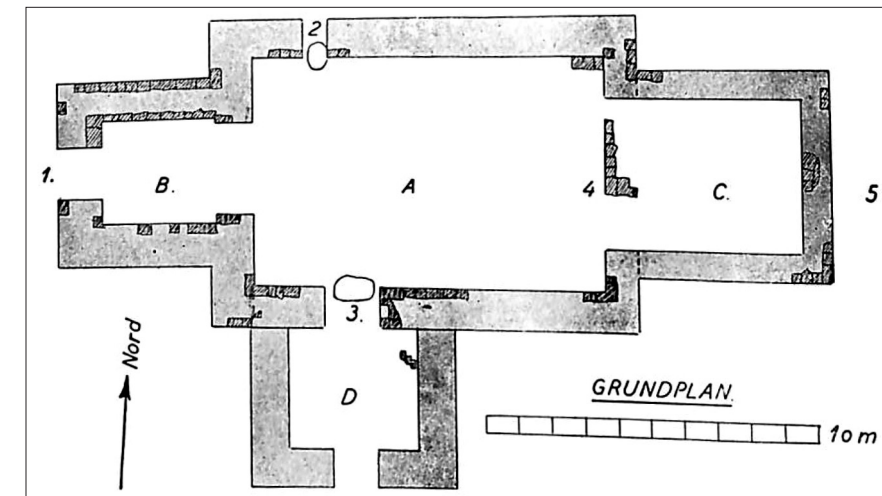
IV. Grenå gamle Kirke

»Kirkeruinen« ved Bavnhøjbakkens fod

Middelalderen, i den katolske tid havde Grenå - som lige nævnt to kirker. Den ældste og mindste af disse var kirken ved Bavnhøjbakkens fod, hvis fundament nu er afdækket.

Denne Grenå gamle kirke var bygget i romansk stil, »rundbuestil« og stammer vist nok fra tiden 1150-1200. Det var en af Grenå egnens 10 »kridtstenskirker«. De var alle bygget af kalkblokke, hentet fra klinerne nord for Grenå, rimeligvis fra Sangstrup Klint, og er opført i »Valdemars-tiden«, tiden omkring år 1200. Grenå Gammel Kirke var den mindste og rimeligvis den ældste af dem. De øvrige af disse kirker eksisterer endnu. Det er Gjerrild, Karlby, Voldby, Hammelev, Enslev, Vejlbjby, Lyngby, Nødager og Rosmus Kirker.

Plan over Grenå gamle kirke efter løjtnant J. Jensen opmålinger i 1893. Rammen viser, hvorledes murene har stået. De enkelte spredte, skaverede partier viser de fundne murrester, som nu omtrent alle er fjernet, fordi de forvitrer under luftens påvirkning. Kun det solide granitfundament går tilbage. A. højkirken og B. tårnbygningen var kirkens ældste dele, formentlig fra år 1150-1200. C. lavkirken (koret) mod øst og D. våbenhuset mod syd, er senere tilbygninger. Ved 5 har formentlig ligget en korring. Ved 1 har tårnindgangen været. 2 var kvindernes indgng og 3 mændenes med våbenhuset.

Grenå gamle kirkes fundament er nu efter en af Nationalmuseet ved museumsinspektør, magister Chr. Axel Jensen ledet udgravning i årene 1942-43 bragt for dagens lys. Fundamentet har været af granit, større og mindre marksten mellem hinanden. Størst er selvfølgelig hjørnestenene i kirkens ældste dele, som er af imponerende omfang. Oven på dette overmåde solide fundament har kirken så været bygget af firkantede, tildannede kalkblokke. Den har bestået af en højkirke i midten (A) og en forhal mod vest (D). Oven på sidstnævnte har senere været bygget et tårn af teglsten, »munkesten«. Disse 2 dele har været kirkens ældste. Af noget senere oprindelse er »lavkirken« eller koret mod øst (E) og våbenhuset mod syd (D).

Kirkens nedlæggelse. Efter reformationen nedlagdes den gamle kirke i året 1558. Den blev dog ikke straks nedbrudt. Hvornår det skete, vides ikke. Det har dog sikkert været før 1649, da kirken på Torvet brændte. I tidens løb dækkedes grunden til, og til sidst bragtes den under ploven. Kirkens beliggenhed mindedes dog længe, idet jorderne i ældre tid kaldtes »Gammel Kirkegårds Agre«. Omkring kirken havde - som ved alle ældre kirker - ligget en kirkegård. Den benyttedes længe efter kirkens nedlæggelse. Ved kloak- og vandledningsarbejder findes stadig mængder af menneske knogler fra begravelse på denne ældste kirkegård.

Udgravningen. Kirkens nøjagtige beliggenhed gik i tidens løb i glemme. I 1893 foretoges på privat initiativ en første orienterende udgravning af kirkens rester, og beliggenheden af dens enkelte dele kortlagdes. Da byen ikke dengang var interesseret i vedligeholdelsen, tildækkedes udgrav-

Kirkens fundament set fra vest. Bemærk resterne af kridtstensmurene til venstre side (i tårnbygningen) og til højre (i våbenhuset).

ningen igen. Først i 1942-43 afdækkedes tomten påny, og nu i sin fulde udstrækning. Da man kunne forudse, at resterne af kridtstensmurene ikke kunne modstå vejrets indvirkning, men snart ville forvitre, fjernedes de på nær et par enkelte af de bedst bevarede stykker. De blev stående som et slags »anskuelsesbillede« af byggemåden og bygningsmaterialet. Det omgivende areal bragtes i smuk stand og beplantedes, således at »ruinen« nu er en seværdighed, som nok er et besøg værd.

V. Kirkegården

Den nuværende kirkegård ved Nørreport er den tredje kirkegård i Grenå siden kristendommens indførelse, altså i løbet af et årtusinde.

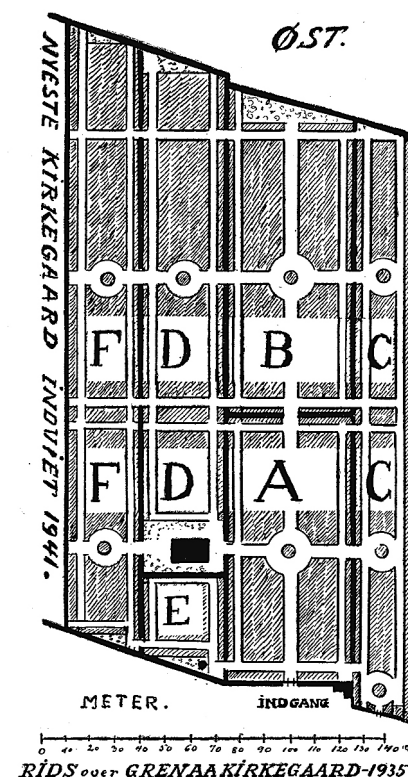
Byens ældste kirkegård lå til alle fire sider omkring den gamle kirke ved Bavnhøjbakkens fod. Den vedblev at være i brug mange år efter kirken i 1558 var nedlagt.

Den næste kirkegård lå på lignende måde omkring kirken på Torvet. Mod syd har den gået til de to gamle kastanietræer, som nu er borte. Kirkegården ophørte med at være i brug 1822, men blev længe liggende fredet. Den del,

der lå nord for kirken, sløjfedes først, rimeligvis omkring ved år 1835. Syd for kirken blev den sidste rest liggende som en stor indhegnet græsplæne med enkelte blomsterrabatter. Den sløjfedes ikke før i 1884, da Kong Frederik VII's statue rejstes.

Den nuværende kirkegård uden for Nørreport består foruden det opriedelige areal, som toges i brug i 1822, af en lang række udvidelser, som er kommet til i årenes løb. Grænsen mellem dem er ikke længere synlig.

A. Den ældste del, som på hosstående skitse er mærket med et A, indviedes d. 21. april 1822 ved generalkommissær Chr. de Fischers begravelse. Han jordedes i runddelen midt i denne

Kortskitse over den gamle kirkegård, tegnet i 1935, før den nye afdeling endnu var planlagt. De punkterede linier angiver de forskellige afdelinger og bogstaverne rækkefølgen af dem.

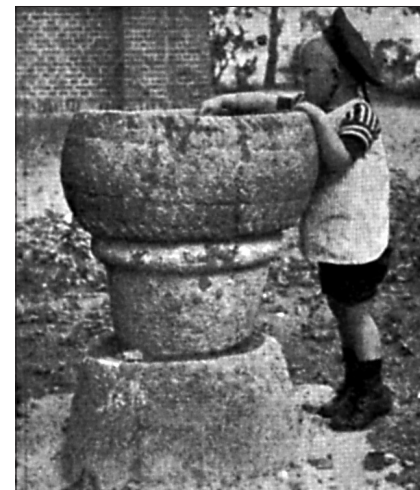
Kirkens ældste gravsted. Her begravedes 21. april 1822 ved kirkegårdens indvielse generalkrigskommissær Chr. de Fischer. Denne allé er nu fældet.

kirkegård. Gravstedet er bevaret endnu og er et af kirkegårdens mest karakteristiske partier. B. I 1848 toges et lige så stort areal i brug. Det lå øst for det foregående og var inddelt ganske ligesom dette med en runddel i midten og en hovedgang i forlængelse af den forrige. E. Efter en god snes års forløb var også denne kirkegård for lille. Der anlagdes en ny som en ganske smal strimmel ret syd for de to foregående. Den indviedes 10. juni 1869.

Ligkapellet opførtes i 1881 lige nord for kirkegård A. Det var en af de mange samfundsnyttige foranstaltninger, som stedets daværende nye sognepræst E. Jacobi tog initiativet til. Det er bygget i gotisk stil med kamgavle og et lille spir som en tagrytter. Kgl. bygningsinspektør Walther, som ledede kirkens restaurering, har givet tegning til kappellet. Man genkender let stilen fra kirken.

D. og E. + F. De næste udvidelser foregik nord for den æld-

Ligkapellet på kirkegården. Opført 1881.

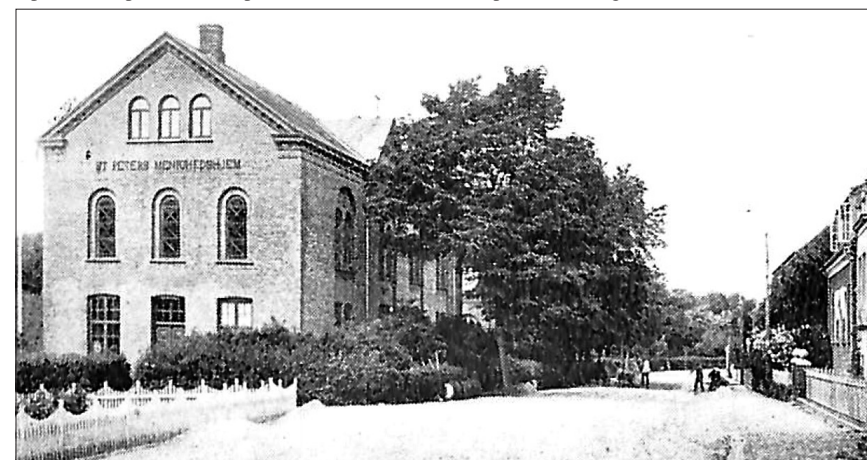

Grenå Kirkes ældste døbefont fra middelalderen, som nu er henstillet på kirkegården tæt ved kappellet.

ste del af kirkegården og indviedes henholdsvis i 1896 og 1914. Dermed havde den gamle kirkegård fået sin endelige form og sit ensartede udseende. Hvad der senere er lagt til, er præget af en stil. I 1932 fandt under kirkegårdsarkitekt Tholles ledelse en betydelig »restaurering« sted. Mange forfaldne gravsteder inddrog, og en del af den i årenes løb opvoksede tætte træplantning fjernedes, hvorved

kirkegården fik et mere lyst præg, og bedre betingelser skabtes for blomsterudsmykning. Samtidig begyndte man at gøre forberedelser til endnu en kirkegårds udvidelse. Den planlagdes i alle enkeltheder af kirkegårdsarkitekt Emil Bøttiger og er fuldt udpræget af nutidens smag. Der er ingen højt voksende allétræer, men en overflod af stedsegrønne hække, som deler kirkegården i en mængde hyggelige småpartier. Der er store stensætninger og mange blomsterrabatter, og den gør et venligt og tiltalende indtryk. Men den bryder ganske med tidligere tiders forestillinger om en kirkegård. Anlæggelsen begyndte i 1936, og indvielsen fandt sted 5. september 1941.

St. Peters Menighedshjem. Vestenvej 1.
Opført 1895 på initiativ af pastor C. Jacobi, senere stiftsprovst i Ålborg.

VI. Grenå kommunale skoler

Efter reformationen oprettedes på kgl. befaling latinskoler i alle købstæder, også i Grenå. Til skolestue for denne skole og til bolig for skolemesteren skænkede kong Chr. III en gammel bygning på Østergade, den tidligere provstegård fra den katolske tid. Denne bygning nedbrændte sammen med kirken og hele byens østlige del i 1649. Latinskolen flyttedes derefter til Lillegade, men ved kgl. forordning ophævedes den fra og med 31. december 1739. Den delte i den henseende skæbne med en hel række latinskoler i mindre købstæder. I Stedet oprettedes en »Dansk Skole«, hvis leder var kordegnen. Lokalet var på hjørnet af Lillegade og Torvet. I 1849 opførtes en

Skolebygning på Vestergade

Det var den første i række af bygninger, som efterhånden opførtes på dette areal. Den blev nedrevet i 1938. I forlængelse mod vest af denne første bygning opførtes efterhånden nye bygninger i 1867 og 1887. I nogen grad foranlediget af loven af 24. april 1903 om »Mellemskoleordningen købte Grenå Kommune i 1908 byens daværende private realskole og omdannede den til kommunal mellem- og realskole. Bygningen - den nuværende »De gamles Hjem« - anvendtes i nogle år som skolebygning, men blev snart for lille. Desuden var det upraktisk, at skolevæsenet lå delt på to steder. I 1912 byggedes derfor på Vestergade en ny mellem- og realskolebygning

Den private realskole på Lillegade, som byen overtog i 1908. Den omdannedes i 1925 til »De gamles Hjem«.

Skolebygningen fra 1867 (bygning nr. 2) set fra gården. Der var 4 klasselokaler. De 2 små bygninger, som flankerer indgangen til skolegården, er henholdsvis drengenes og pigernes »toiletter«. I forgrunden til højre ses lidt af »klatreapparatet«, som var skolens eneste gymnastikredskab. Bagest til højre ses et par fag af den ældste skole. (Foto fra ca. 1875).

(bygning nr. 4), lige syd for den ældste bygning fra 1849. Denne var ret hurtigt blevet for lille og var desuden ganske upraktisk i sin indretning. Den omdannede derfor til lærerbolig, da bygning nr. 2 opførtes, og blev i 1938 nedrevet for at give plads for den allernyeste skolebygning, som altså er nr. 5 i rækken af bygninger i komplekset på Vestergade.

Hele kommunens skolevæsen var således fra 1912 samlet på Vestergade. Men med børnetallets vækst blev pladsforholdene vanskeligere og vanskeligere. Der var klasser, hvor der til stadighed var 40-45 elever. Der måtte derfor atter bygges. På den ældste skolebygning grund opførtes - som allerede nævnt - en ny, helt moderne skolebygning, som blev taget i brug efteråret 1938 (bygning nr. 6).

Den kommunale mellem- og realskole. Opført 1912.

Kort efter kom krigen og indkvartering af tyske tropper. Hele det ældste skolekompleks ud til Vestergade blev efterhånden beslaglagt til dette formål, og en del af skoleklasserne måtte for-

Skolebygningen fra 1867 set fra gården. Til højre ses skolebygning nr. 5 (opf. 1938). Foto 1951.

lægges til Tekniske Skoles lokaler. Efter kapitulationen kom bolig mangelen, og en del af de af tyskerne rømmede lokaler anvendtes i længere tid til husvildeboliger. Først i 1947 kunne skolen som helhed tages i brug til sit egentlige formål. Men som følge af indlemmelsen i 1941 og det stærkt stigende børnetal er pladsmangelen dog fremdeles stor. Først den aflastning, som det vil give, når den nye »Østre Skole« bliver færdig, vil bringe lokaleforholdene i tilfredsstillende orden. Grenå kommunale Skolevæsen består derefter af to afdelinger:

1) Vestre skole

hvis historie og vækst er skitseret ovenfor, består af en 4-klaset grundskole med et varierende antal (ca. 4) parallelklasser på hvert af de fire alderstrin. En 3-klaser »Fri-Mellem-skole« delvis med 2 parallelklasser på hvert trin, samt en »8. klasse«. Endelig en eksamens mellem- og realskole med

Grenå tekniske Skole. Opført 1891. Udvidet i 1937.

4 mellemskoleklasser, hver med 2 parallelklasser og en realklasse.

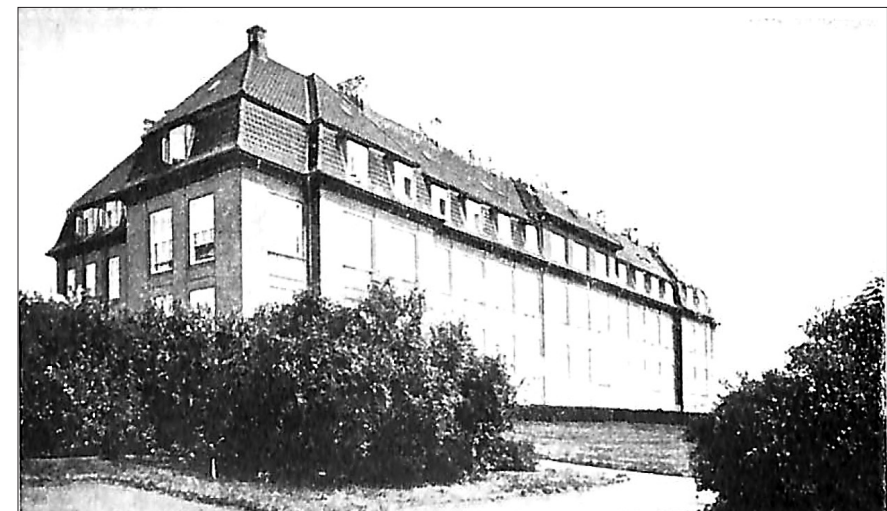
2) Østre Skole

tæt ved Havnevejen byggedes i henhold til indlemmelsesbetingelserne af 1941, da Bredstrup og Havnevejen indlemmedes i Grenå købstad. Den skulle løse den overtagne, forældede »Havnevejens Skole«. Bygge vanskeligheder har hindret dens opførelse, og først 1. april 1951 blev denne ene fløj (ca. 1/6 af hele komplekset) færdigbygget og taget i brug. Denne fløj rummer i hovedsagen klasseværelser og ingen særlokaler ud over sløjdlokale. Når bygningen en gang står færdig, vil den med sine 5 fløje udgøre en komplet skole med tilsvarende inddeling som Vestre Skole.

VII. Amtssygehuset

Grenå ældste sygehus var indrettet i en lille bygning, som endnu eksisterer og ligger på hjørnet af Grønland og vejen til Rosenbakken. Det indrettedes i 1860 udelukkende på Randers Amts bekostning. Amtet havde tilbudt byen samarbejde om sagen. Men kommunalbestyrelsen svarede efter samråd med byens læger, at »Fattigvæsenet allerede havde indrettet lokaler i en af byens fattiggårde, hvilket man finder tilstrækkeligt til modtagelse af de patienter, som tages under behandling for deres regning«. »Kommunen føler ikke videre trang til at indrette noget sygehus, fordi de fleste familier, når det er dem muligt, lader deres syge behandle i hjemmet«. Kommunen ville dog ikke helt afslå deltagelse i oprettelsen af et sygehus, men ville kun

Grenå Amts- og Bysygehus ved Bavnhøjbakken. Indviet 1922. (Stenders Forlag. Eneret).

indgå på at bidrage med 1/8 af bekostningen derved.

Amtet betragtede dette som et afslag og indrettede - som nævnt - sygehuset for egen regning efter at have købt bygningen, som var opført et par år før. Der var bolig for en økonom og desuden 2 små sygestuer, og arbejdet var tænkt som et bierhverv. Økonomen, en skomager Meilstrup, og hans hustru plejede de syge, når der var nogen, og passede ellers håndværket. Der var ingen sygehuslæge. Byens læger til så hver sine patienter.

Sygehus nr. 2

I 1898 enedes byen og amtet om opførelse af et mere tidssvarende sygehus. Det byggedes på Havnevejen som nabo til det i 1889 opførte epidemisugehus og havde fælles økonomi med dette. Der var plads til 24 patienter. Sygehuslægen var byens daværende distriktslæge, der ikke havde videre hospitalsmæssig uddannelse eller indstilling. Sygehuset benyttedes ikke meget, navnlig ikke af byens folk. De der på nogen måde evnede det, lod sig indlægge på sygehus i Århus eller Randers, når der var noget alvorligt på færde.

Det store opsving

kom i 1915, da Axel Klindt ansattes som sygehuslæge. Han havde en fuldt moderne hospitalsuddannelse, og sygehusets brug steg i løbet af kort tid, så alle rammer sprængtes, og selv gangene måtte benyttes som sygestuer. I 1916, midt under første verdenskrig, vedtog derfor amt og kommune i enighed at opføre et nyt sygehus, når tiden var inde. Udgifterne skulle fordeles med ¾ på amtet og ¼ på byen, medens driftsudgifterne skulle

Aldersrenteboligerne »Bavnegården« ved Sygehusvej. Indviet 1943. Set fra syd. 1945.

Sygehusvej. Til venstre i forgrunden ses Aldersrenteboligerne »Bavnegård«. Til højre sygehusets administrationsbygning. Foto 1951.

fordeles efter sygedage.

Krigsbegivenhederne lammede foretagets udførelse, og pengevan-skedighederne syntes at skulle skyde fuldførelsen ud i det uvisse. I denne nødsituation rettede 13 af egnens mest kendte og ansete mænd en opfordring til befolkningen om at rejse et subscriptionslån på ½ mill. kr. Denne opfordring modtoges så vel, at der i løbet af 14 dage var tegnet over 800.000 kr., så arbejdets fortsættelse var sikret. Lånet skulle forrentes med 6% og tilbagebetales i løbet af 3 år. Arbejdet kunne derefter fuldføres.

Sygehus nr 3

Bygningens indvielse fandt sted 30. august 1922. Kompletet bestod af en patientbygning, forbundet med køkkenbygning ved en underjordisk tunnel. Endvidere af et ligkapel og en desinfektionsanstalt. Der var oprindelig beregnet plads til 60 patienter, men det var så rummelig indrettet, at en 50% overbelægning ikke ville frembyde nogen videre ulempe. Allerede i 1926 var den gennemsnitlige belægning oppe på 100.

Der er i tidens løb foretaget mange udvidelser. Nybygninger og forbedringer: Overlægebolig, bolig for funktionærer, reservelæge og sygehusinspektør m.m., hvilket bl.a. har givet mulighed for indrettelse af hele øverste etage i hovedbygningen til stuer for patienter.

Sygehuspersonalet er nu i 1951 oppe på over 100 og patienternes daglige gennemsnitstal på ca. 130.

Et tydeligt begreb om sygehusforholdenes udvikling får man ved at høre, at i 1870 androg kommunens samlede udgift til medicinalvæsenet 37 rdl., medens udgiften på regnskabet for 1949-50 var ca. 327.000 kr., hvoraf dog den mellemkommunale udligningsfond refunderer ca. 142.000 kr.

VIII. De Gamles Hjem

Tanken om et kommunalt alderdomshjem var allerede fremme i århundredets begyndelse. Der var i forvejen to private alderdomshjem i byen: Håndværkerforeningens på Vestervej og Arbejderhjemmet af 1894 på Østergade. De havde for deres tid været store fremskridt, men de foreslog alt for lidt. Der var stærk stemning for, at kommunen skulle erhverve det gamle amtssygehus på Havnevejen og omdanne det til alderdomshjem, men sygehusbestyrelsen var allerede ved købekontrakt bundet til en privatmand.

Men kommunen ejede den gamle realskolebygning på Lillegade. Efter at skolen flyttede til Vestergade i 1912, havde den været udlejet, bl.a. til kæmnerkontor og til Djurslands Museum. Disse to institutioner fik senere hver sin bygning, og byrådet vedtog at omdanne skolebygning og gymnastiksal til et kommunalt alderdomshjem. Efter en kostbar og gennemgribende ombygning toges »De gamles Hjem« i brug 12. marts 1925. Der var i første omgang beregnet plads til ca. 27 gamle mennesker foruden bestyrerinde og funktionærer. Som det var forudset, blev bygningen meget snart for lille. I 1938 blev derfor gymnastiksalen nedrevet og en stor nybygning opført på dens grund. Herefter var der plads til 36 gamle. Personalet består af 10 personer, deraf 1 bestyrerinde og 1 sygeplejerske. Bygningen er indrettet med alle nutidens bekvemmeligheder, og det er det almindelige indtryk, at dets beboere føler sig særdeles tilfredse med forholdene. Men desværre er bygningen allerede for lille til at kunne tilfredsstille de mange ønsker om optagelse.

Aldersrenteboligerne

(»Baunegården«). Den foreløbig sidste udbygning på den sociale forsorg for de gamle er aldersrenteboligerne, som først vedtoges lige før krigens begyndelse, og som blev færdige lige umiddelbart, inden de allerværste byggevanskeligheder indtrådte. Bygningen indviedes i 27. marts 1943. Den ligger ved Bavnhøjbakkens fod, ved Sygehusvej, højt hævet op i lys og luft med udsigt ud over byen og oplandet og med umiddelbar adgang til det smukke anlæg. Komplekset rummer 18 lejligheder (9 for enlige og 9 for ægtepar), og byggesummen var ca. 194.000 kr.

IX. Grenaa Lystanlæg

For 100 år siden lå Grenå og nærmeste omegn hen i fuldkommen skovløse omgivelser. Udover haverne inde i byen, som dengang var langt talrigere og større end nu, var der ingen træer at finde. Kun ude ved Sønder Mølle havde Møller Rødkjær ladet plante en lille lund, og nord for byen var den i 1822 anlagte nye kirkegård ved at vokse til. Den store nåleskovsbeplant-

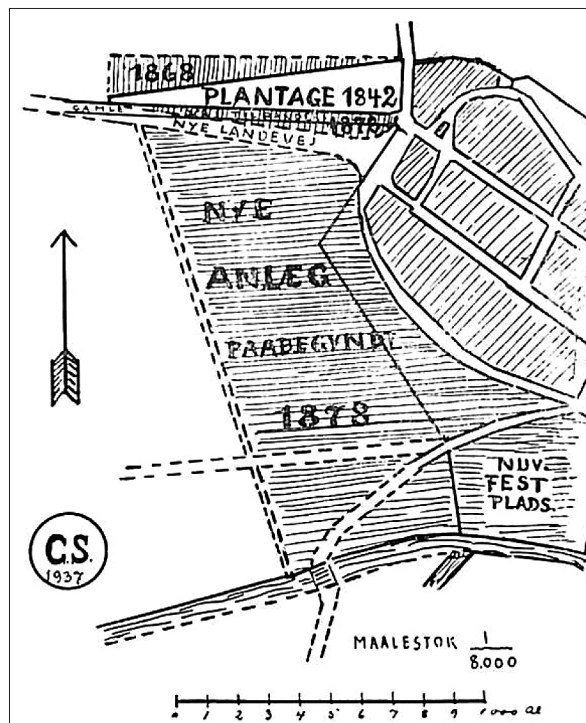

Koncert en søndag eftermiddag i det gamle anlæg. Tiden er ca. 1900. Læg mærke til de gamle petroleumslygter, den simple musiktribune og damernes lange kjoler og store hatte.

ning på heden syd for byen, som anlagdes af Hessels ejer, og som nu tilhører Grenå by, var dengang endnu ikke påbegyndt.

Det gamle anlæg

I 1842 fik nogle borgere den gode ide at sætte sig i spidsen for at få anlagt en »lille skov« i byens umiddelbare nærhed. De mænd, som nærmest stod for sagen, angives i en langt senere avisartikel (15. maj 1858) at have været apoteker E. F. Dahl, distriktslæge Arendrup og ritmester, toldkasserer Gether. Traditionen går ud på, at foretagendet blev iværksat ved, at en del borgere ved frivillige bidrag lod indkøbe de nødvendige planter, og at byens håndværksmestre nogle dage i eftermiddags- og aften timerne lod deres lærlinge møde og under markmandens tilsyn grave plantehullerne. Jordstykker, som dengang inddroges til beplantning, tilhørte byen, der selvfølgelig med glæde har givet sit samtykke til denne anvendelse. Arealet udgjorde en lang, spids trekant lige nord for den daværende Randers landevej, der lå en snes meter nordligere end den nuværende. Det tilplantede stykke udgjorde omtrent en tredjedel af den nuværende »gamle plantage«. I 1868 blev den nord for liggende bakkeskråning »Volden« lagt til og tilplantet. Endelig i 1872, da den nye Randers landevej anlagdes og kom til at ligge lidt syd for den gamle, blev også det derved fremkomne jordstykke lagt til Anlægget, som på måde fik sin nuværende størrelse.

Rids over anlæggene omkring Grenå. Øverst »Volden«, anlagt i 1868. Dernæst plantagens allerældste del fra 1842, nederst den smalle strimmel, den tidligere Randers landevej, som blev inddraget og beplantet i 1872. Disse 3 afdelinger er tilsammen »det gamle anlæg«. Så følger den nuværende Randers landevej og sydligst »det nye anlæg«, som påbegyndtes i 1878.

I slutningen af 1850'erne, da træerne var ved at vokse til, »afgav anlægget et behageligt samlingssted og en smuk spadseregang for byens indvånere«, som Grenå Avis skrev. I de næste årtier begyndte man så at afholde sommerfester med musik og servering, ligesom byens sangforening gav koncerter der.

ring, ligesom byens sangforening gav koncerter der.

Grenaa Haandværkerforenings Pavillion. Opført 1916. (Stenders Forlag. Eneret).

Konsul Mommers mindesten og byste i det nye anlæg, rejst 1920.

Det nye anlæg

Efterhånden blev pladsen for lille. Desuden ønskede man at skåne de nyanlagte dele, hvis små træer nok kunne trænge til varsomhed. En del af festerne, navnlig de mest besøgte, holdtes derfor i det syd for anlægget liggende Fælleskæret, som lå lige på landevejens modsatte side. Kort før 1880 havde byen overtaget hele

Fælleskæret

hvor byens grundejere indtil da fra Arilds tid havde haft ret til at lade deres køer græsse. Størsteparten af Kæret opdyrkedes og udlejedes til græsning, men et mindre stykke nærmest ved byen, langs nuværende Vestervej og Randers landevej havde man bestemt at tilplante til udvielse af Lystanlægget. Men byen fattedes penge. Planen kom derfor først til virkeliggørelse, da en af byens gode borgere, købmand, senere vicekonsul E. J. Momme,

Sammenløbet ved Grenå mellem Gammel Å og den i 1873 i anledning af sundets udtørring gravede nordkanal.

Den nye børnelegeplads i Anlægget. Foto 1951.

greb ind. I 1877 tilbød han at bidrage til sagens løsning ved at skænke et beløb på 2000 kr. Markudvalget kunne derfor fremlægge sagen i byrådet, som straks vedtog den.

I de følgende år ydede konsul Momme stadig store summer til arbejdet. Det er i hovedsagen hans tilskud, vi kan takke for, at det nye anlæg fuldførtes i løbet af 80'erne. Plantningen havde stadig Mommers varmeste interesse og bevågenhed, og han ofrede vedvaren de store beløb til dets forskønnelse, til plænerens beplantning, til anskaffelse af smukke og bekvemme bænke o.s.v. Der var derfor ikke uden grund, at byrådet i 1920, længe efter konsul Mommers død, lod rejse en mindesten for ham midt i »det nye anlæg«. Den bære indskriften: Grundlæggelsen af Grenå Lystanlæg skyldes i hovedsagen offervilje hos den gode borger, konsul E. J. Momme«. Det var oprindeligt kun en firesidet granitstøtte, men den forsynedes senere med en bronzebuste. To mænd, der som byrådsmedlemmer og formand for plantningsudvalget med særlig interesse og energi har varetaget anlæggets interesse i de første vanskelige år før og omkring 1900, var skoleinspektør Reventlow og hotelejer E. Knudsen.

Pavillonen

I 1902 opførte Grenaa Haandværkerforening en Pavillon i anlæggets sydvestlige del, tæt ved sammenløbet mellem Nordkanalen og Gammel Å. Det var oprindeligt kun en træpavillon, anvendelig til sommerbrug, og den var delvis opført ved en testamentarisk gave fra manufakturhandler J. M. Lindberg.

Søndermølle ca. 1915. Den nedbrændte i 1923 og opbyggedes ikke som vindmølle, men drives ved motorkraft.

I den snes år, som var gået, siden den nye plantage anlagdes, havde den vokset sig stor og køn. Der havde flere gange lydt røster om, at der burde bygges et sommeretablisement i den. Man ville derved »få en stærkere benyttelse af det nye anlæg og tillige ved sommerfester have en hårdt tiltrængt restaurationsbygning«. Håndværkerforeningen imødekom altså et almindeligt ønske ved at bestemme sig til at bygge. Foran Pavillonen lå kommuneskolens legeplads. Den omdannedes nu til festplads, og efterhånd-

Bavnhøj Mølle, »Grenås nye vartegn«. Bygget 1849. Genopført efter en brand i 1881. Ejers siden 1925 af Grenå by.

Bavnhøjvejen med udsigt imod byen. Foto ca. 1900.

den henlagdes alle sommerfesterne til den.

I 1916 foretog håndværkerforeningen en meget betydelig udbedring af træbygningen og opførte samtidig en helt ny, grundmuret foreningsbygning i umiddelbar forlængelse af den. Det samlede bygningskompleks anvendes nu både sommer og vinter, og Pavillonens sal er foreløbig byens største. Den benyttes ved næsten alle større sammenkomster, teater forestillinger og koncerter, foruden at den er det selvfølgelig centrum ved de tre store årlige sommerfester: Ringriderstævner, dyrskuer og byfester.

X. Møllerne

Sønder Mølle

Grenå ældste mølle er en vandmølle, hvis historie går helt tilbage til middelalderen. Den var dog ikke i byens eje og lå ikke på byens grund. Beliggenheden var sydvest for Grenå ved et åløb fra Kolindsund »Mølleåen«, som først tæt ved Grenå ved Grenå Bro forenede sig med »Gammel Å«. Møllen lå på Hessels grund. Den tilhørte oprindelig kongen og nævnes første gang i 1441, da den af kong Christopher af Bayern bortforpagtes til Otte Nielsen Rosenkrantz mod en årlig ydelse. Den solgtes senere til Katholms ejere og tilhørte omkring 1650 fru Ide Lunge, Otte Skeels enke. Et århundrede senere til den under Hessel, som også ejede omliggende jorder. I 1762 nedbrændte denne vandmølle. Den genopførtes straks efter, men nærmere byen og ikke som vandmølle, men som vindmølle. Den bortsolgtes siden fra Hessel til Møller Rødkjær, i hvis slægts eje den forblev fra 1818 til 1891. Efter en brand i 1923 forsvandt også denne mølle og erstattedes af

Søndermølle ca. 1915. Den nedbrændte i 1923 og opbyggedes ikke som vindmølle, men drives ved motorkraft.

Bavnhøj Mølle, »Grenaa Bys Vartegn«. Bygget 1849. Genopført efter en brand i 1881. Ejet siden 1925 af Grenaa By.

en motormølle, som drives af en vindmotor.

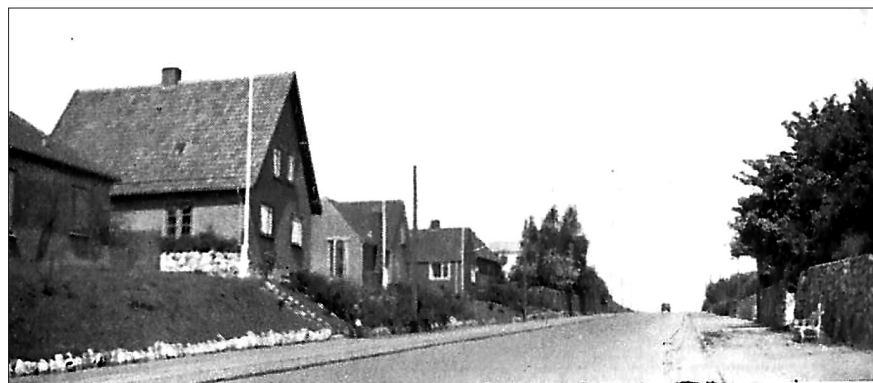
Bavnhøj Mølle

»Grenå Bys Vartegn«, er af langt senere oprindelse og er kun 100 år gammel. Den er synlig i miles omkreds, beliggende som som den på Bavnhøjbakkens top, 41 m over havet, og den har i et århundrede vist vej indtil byen for alle, som kom hertil både ad søvejen og ad landevejene.

Møllen har en lidt kuriøs oprindelse. Den byggedes i 1819 af byens distriktslæge, E. R. Arendrup. Efter sigende skal det have været, fordi Arendrup havde fået et horn i siden på Møller Rødkjær på Søndermølle, som havde været virksom for at skaffe en ny læge til byen - altså en konkurrent til distriktslægen. Arendrup købte i 1848 af byfogedembedets jord »5 skp. sand paa Bavnhøjbakkens top« og lod derpå opføre en vindmølle. Den forpagtedes først ud og solgtes senere. I 1881 brændte møllen, men genopførtes straks efter. Den havde i tidens løb mange skiftende ejere, men købtes i 1925 af Grenå by, dels fordi man ville skaffe byen de righoldige gruslag, som lå på dens grund, dels fordi det var et almindeligt ønske i byen, at møllen skulle sikres mod tilintetgørelsen og bevares både af by patriotiske og skønhedsmæssige grunde. Som et led i arbejdsløshedsforanstaltningerne foretoges i årene 1930-33 en omfattende regulering og samtidig sænkning af Bavnhøjvejen. Denne sænkning udgjorde på selve toppen 5 m. Fra at være en malerisk, men ret primitiv landevej med græsklædte skrænter og indrammet af træ, omdannedes den til en moderne bred asfalteret vej med villabebyggelse langs begge sider.

Højen på bakkens top er et yndet udsigtspunkt både for »indfødte« og for turister. Mellem denne og møllen rejstes i 1950 en bautasten til minde om frihedskampen. Tæt ved bakkens fod ligger den gamle kirkeruin.

Bavnhøjvej, hvis venstre side nu er omtrent helt optaget af villabebyggelse. Foto 1951.

Djurslands Museum, Søndergade 11. Bygningen er den søndre fløj af byens gamle farvergård. Ved lågen står museets stifter, købmand Chr. Vogel.

XI. Djurslands Museum

Djurslands Museum kan helt og fuldt takke en enkelt mand for sin tilblivelse. Denne mand er afdøde købmand Chr. Vogel, som i 1915 uden noget vederlag skænkede Grenå by sine rige samlinger af oldsager, mønter, antikviteter m.m. på den betingelse, at byen skulle skaffe lokaler til samlingen og drage omsorg for, at den blev tilgængelig for offentligheden.

Byrådet tog med tak mod gaven og foranledigede, at der blev dannet en museumsforening, der skulle stå som administrator for det påtænkte museum. Museets første lokaler indrettedes i den gamle realskoles gymnastiksal, som på den tid stod tom, og åbnedes for besøg 20. juni 1917.

Til driften bevilgede byen et vist årligt tilskud, der i forbindelse med medlemskontingentet blev den indtægt, som museet foreløbig skulle administreres for, indtil statstilskud kunne opnås.

Christopher Vogel

var født 5. februar 1849 i landsbyen Skørdrup i Sønderjylland. Faderen rejste til Danmark og bosatte sig i Grenå, hvor Chr. Vogel tilbragte sin barn-

Købmand Christopher Vogel, som i 1915 skænkede sine samlinger til Grenå by og derved stiftede »Djurslands Museum«.

dom. Han udvandrede som ganske ung til Sydafrika, kom tilbage til Grenå med en del penge på lommen og nedsatte sig som herreekviperingshandler her.

Han købte i 1898 det gamle apotek på Torvet og lod på grunden opføre en moderne forretningsbygning. Efter en række års forløb havde han tjent så meget, at han kunne trække sig tilbage og overlade sin søn Ove Vogel forretningen.

Vogel havde alle sine dage interesseret sig for oldsager og antikviteter og

havde efterhånden ved køb erhvervet sig en betydelig samling navnlig afstensager. Det var disse samlinger, som han i 1915 skænkede byen. Vogel vedblev at omfatte museet med den største interesse og skænkede på sin 70 års fødselsdag 10.000 kr. til indkøb af en selvstændig bygning. Der meldte sig kort efter en lejlighed til et passende køb, idet en gammel bindingsværksbygning på Søndergade var til salg efter malermester E. Hartmanns død. Den købtes, og i 1921 flyttedes museet dertil. Med rette er Vogels navn knyttet til Djurslands Museum både som dets stifter, som giver af dets bygning og som dets mangeårige velynder. Samlingerne er i tidens løb flere gange blevet omordnet under Nationalmuseets vejledning, Vi foretager en

Stue A. Dagligstuen med gamle møbler og antikviteter, bytrommen, byhyrdens horn og en række gamle indrammede gadebilleder.

Stue D. Håndværkerstuen. Gammelt værktøj og husgeråd.

Kort gennemgang af museets stuer

Fra forstuen går vi ind i stue A, der er indrettet som en gammeldags dagligstue med antikke møbler og udstyr. I en montre langs vinduerne findes en mængde gammeldags brugsgenstande, som næsten alle stammer fra Grenå eller nærmeste omegn: »Hovedvandsæg«, lugtedåser, sølvspænder, sølvbægere, gammeldags håndarbejder m.m. byhyrdens horn og den gamle bytromme findes også i dette lokale.

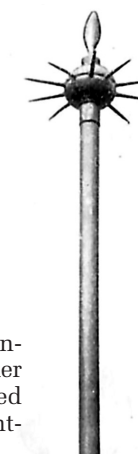
I stue B findes museets oldtidssamling. Det er den mest righoldige afdeling. Den indeholder mange smukke stenredskaber og en lille, men fin samling af lerkar og urner, som erhvervedes fra lærer Andersen i Vesterallings rige samlinger efter hans død.

Stue E er sengekammeret. Her findes adskillige møbler fra gamle hjem i Grenå eller omegn: Himmelseng, dragkiste og en del bohaver. På væggen hænger en samling af manglebrætter og banketræ fra tiden 1700-1850. I det hele taget er hovedparten af tingene i sengekammeret fra denne periode.

Forstue E. Vægterens »Morgenstjerne«, hånd- og fodlænker fra Rådhuskælderen. Ved vinduet en righoldig møntsamling.

Vægterens »Morgenstjerne«, fra forstuen.

Stuen I. Kahytten på loftet., maler Hartsmanns opholdsstue. Den gamle mester sidder og fortæller historier fra det gamle Grenå, som han kendte ud og ind.

Stue D. Håndværkerstuen indeholder en del gammelt værktøj og husgeråd.

E. Forstuen. Vi vender nu tilbage til udgangspunktet, forstuen. På den ene langvæg hænger et maleri af museets stifter, købmand Chr. Vogel. Under det er anbragt en standkiste fra 1808. På samme væg findes en del gamle våben og et smukt gammelt bornholmerur. På den anden langvæg er anbragt en af vægternes gamle »Morgenstjerner«, hånd- og fodlænker fra byens ældste arrestkælder og en porttavle fra 1751 fra et af de mange huse, som opførtes efter den store brand. Den bærer indskriften: »Herrens hielp og gode Aand Signe Dem i tusind Led, Som har rekket mig sin Haand, at opbygge dette Sted«.

For enden af forstuen er der i en montre anbragt en del af museets møntsamling. Den indeholder bl.a. et udvalg af mønter fra »Aagadefund«.

For- og bagside af 2 af de sjældneste mønter fra det store »Ågadefund« fra Valdemar Sejrs tid.

Stue J. Museets Anneks over gården. Brandsprøjte nr. 1 anskaffet 1806.

det« fra året 1910. Ved udgravning til nedlægning af gasrør fandt man tæt syd for Grenå, Storegade i en tidligere have, omtrent ½ m under den oprindelige jordoverflade en ca. 20 cm høj lerkrukke, som in-

deholdt ca. 12.000 mønter. De var alle fra Valdemar Sejrs tid, altså tiden omkring år 1230. Denne uhyre møntskat, som efter Nationalmuseets udtalelse må være nedgravet omtrent 1235, er det største fund i sin art, der er gjort i Danmark. Samlingen her indeholder et enkelt eksemplar af hver af de 35 forskellige mønter. Resten findes i Nationalmuseet eller hos private samlere. - I montren findes også mønter fra et andet stort fund, som senere blev gjort ved landsbyen Trustrup, samt en kronologisk samling af danske mønter fra den ældste tid og op til nutiden.

F. Ad en smal trappe når man til loftetagen. På gangen findes ophængt gamle vægskabe. I stue G, Toubrostuen, findes en del møbler fra et gammelt landbohjem fra egnen. I H vævestuen er bl.l. en gammeldags væv og en righoldig samling af stempler fra et lokalt kattunstrykkeri.

Endelig findes for enden af gavlen en stue ud mod gavlen. Den har fra gammel tid navnet »Kahytten«. Den står, som da husets tidligere ejer, malermester E. Hartmann, levede. Heroppe havde han, der var noget af en original, indrettet sig en lille hybel, som var hans yndlingsopholdssted.

Over gården findes i museets anneks bl.a. 3 af byens gamle brandsprøjter, læderbrandspande, brandskilte, en velovipede, en bicycle og en del landbrugsredskaber.

Museet er åbent for besøgende i sommerhalvåret maj-oktober, hver onsdag og lørdag kl. 15-17.

XII. Grenå Folkebibliotek

Bibliotekets historie går tilbage til 1870'erne, og dets oprettelse skyldes helt og fuldt Sparekassen for Grenaa og Omegn, som dengang bar det højtidelige navn »Spare-, Laane- og Diskontoinstituttet«. I årene 1872-74 skænkede dette institut i alt 250 rdl., i nutidsmønt 500 kr., til oprettelse af et offentligt bibliotek. En biblioteksforening stiftedes, og udlånet, som fore-

Grenå Folkebiblioteks bygning. Opført 1921.

gik i et lokale i kommuneskolen, begyndte i september 1875. Man havde da 300 bind til rådighed. Et par år efter tryktes et katalog over bogbestanden. Et eksemplar deraf findes i Statsbiblioteket. Det er en morsom, lille tryksag i et såre beskedent udstyr, og den giver et interessant indblik i den tids læsning.

I 1879 bevilgede byrådet et særligt tilskud på 50 kr. til lønning af en bibliotekar. Pengene til bogkøb indkom gennem biblioteksforeningens medlemskontingent og frivillige gaver, i alt ca. 70 kr. årlig. Langt senere kom så dertil et statstilskud på ca. 100 kr. årlig. Der var udlån to gange ugentlig, nemlig tirsdag og fredag kl. 3-4, og kun i vinterhalvåret. Lånertallet var ca. 100, og udlånet 2 à 3000 bind om året. Dette budget, denne udlånstid og disse udlånstal holdt sig ret uforandret de næste ca. 50 år.

Udlånet besørgedes af skolens lærere, først kantor Petersen, senere lærer Munch, overlærer Juul og lærer Kahr. I 1915 trådte nærværende bogs forfatter til og har fortsat siden. Under verdenskrig nr. 1 voksede både udlån og lånetal meget stærkt. Bogudlånet 4-dobledles, og indtægterne fra medlemmerne, kommunen og stat voksede til ca. 2000 kr. årlig. Trangen til mere plads og bedre udlånsforhold blev mere og mere følelig, og der udarbejdedes forslag til en selvstændig biblioteksbygning. Byrådet mente ikke at kunne påtage sig at stå som kautionist for byggesummen (15.000

kr.), som derfor måtte skaffes ad privat vej. Derimod vedtog man at forhøje byens tilskud til 1950 kr. årlig, således at dette i forbindelse med statens tilskud og private bidrag kunne sikre forrentning og drift i en selvstændig bygning.

Biblioteksbygning indviedes i oktober 1921. Ved denne lejlighed var bibliotekskonsulent Jørgen Banke til stede. Han udtalte sit håb og sin forvisning om, at denne nyopførte bygning i løbet af 10 år ville være for lille. Det slog også til. Lånertallet var i 1933 på 700 og det årlige udlån på ca. 20.000 bind. Der byggedes derfor en lille tilbygning. Det var meningen, at man i 1942, når det oprindelige byggelån var udbetalt, ville skride til opførelse af en helt ny, stor biblioteksbygning.

Krigstidens uhyre vækst både i lånetal og udlån gjorde denne bygning endnu mere påkrævet, men vanskeligheder af mange arter har stadig udsat bygningens opførelse. Bogbestanden er nu ca. 12.000 bind, lånetallet er ca. 1900 og udlånstallet ca. 40.000 bind årlig.

Budgettet er på ca. 30.000 kr., og der er udlån 35 timer ugentlig. En udlånsfilial for børn indrettedes i skolen i 1917.

XIII. Jernbanerne

Som kort omtalt tidligere var et af de store foretagender, som iværksattes i 70'erne i forrige århundrede, en jernbaneforbindelse Randers-Grenå med

Grenå Banegård. Togets ankomst. Tiden er omkring 1900. Personerne er i forgrunden fra venstre: Toldbetjent Fr. Juul og postbud Jørgensen. Fra højre: Postekspedient Rosenkilde og postassistent frk. Meta Petersen.

Jernbanestationen i Grenå. Dens forside står omtrent uforandret, som da den opførtes i 1876. (Stenders Forlag. Eneret.)

senere tilslutning til en linie Ryomgård-Århus. Sidstnævnte tilslutningslinie blev siden hovedbanen.

Allerede i 1870 var der dannet en komité på 9 mand fra hele amtet, som skulle tage sig af sagen. Grenå bys repræsentant i udvalget var apoteker Hoffmeyer. Formand blev godsejer J. U. S. Estrup, den senere så kendte og omstridte konseilspræsident. I 1872 indsendtes af Randers Byråd, Grenå Byråd og amtet i forening et andragende til rigsdagen om koncession på en bane Randers-Grenå. Et lovforslag herom blev vedtaget. Der valgtes derpå en 3 mands bestyrelse med sæde i Randers til at udføre det videre fornødne. I maj 1874 sluttede denne bestyrelse kontrakt med Bankierfirmaet G. A. Gedalia & Co. angående bygning af banen. Betaling for den ca. 60 km lange strækning med stationsbygninger, vogterhuse, skinner o.s.v., men uden det rullende materiel fastsattes til 2.300.000 kr. Banen fuldførtes i løbet af de næste to år og indviedes under store festligheder 23. august 1876. Dens første køreplan var således, at der afgik to tog daglig i hver retning: Fra Grenå 6 morgen og 5 eftermiddag, fra Randers 9 formiddag og 3 eftermiddag. Køretiden var upåklagelig, idet den planmæssig kun var ca. 2½ time. Næste år fuldførtes en forbindelseslinie fra Århus til Ryomgård. De to småbaner dreves derefter under et som den østjyske bane, og der afgik nu daglig 3 tog i hver retning.

Den største begivenhed i banens første historie var kongebesøget 9. september 1876. I anledning af genindvielsen af den ombyggede Viborg Domkirke ankom Kong Chr. IX og dronningen ledsaget af en hel række

kongelige herskaber, bl.a. Kong Georg og Dronning Olga af Grækenland, til Grenå med skib og fortsatte rejsen med toget. Der var lige tid til et kort formiddagsophold i Grenå med besøg ved den nye havn, som var under bygning, samt en frokost på Hotel »Dagmar«, hvor byrådet var vært. Med middagstoget afrejste de kongelige herskaber til Viborg over Randers.

Staten overtager banen

De store forventninger, man havde næret om, at jernbanen skulle blive et lukrativt eller i hvert fald et rentabelt foretagende, slog ikke til. Det gik oven i købet så vidt, at Københavns Handelsbank, som delvis havde finansieret Grenå-Randersbanen, et par år efter gjorde udlæg for manglende indbetalinger og lod banen stille til auktion. I sidste øjeblik greb staten ind og overtog i henhold til nærmere betingelse ved lov af 18. februar 1881 den østjyske bane.

Toggangen med de 3 tog daglig fortsattes uden nævneværdig forandring i den næste snes år, kun at køretiden nu var noget længere. Ønsket om et 4de tog fremsattes mange gange fra befolkningens side, men blev først opfyldt omkring 1900. Senere kom også et 5te tog og yderligere et søndagstog med afgang fra Århus ved midnatstid. Og nu, efter at krigstidens indskrænkninger er forbi, er der 6 daglige forbindelser både med Århus og Randers. Det nyeste fremstød på trafikens område er rutebilernes forbindelse med statsbanen og indretning af en rutebilstation i umiddelbar tilslutning til denne.

Vestbanegården på indvielsesdagen 26. juni 1917.

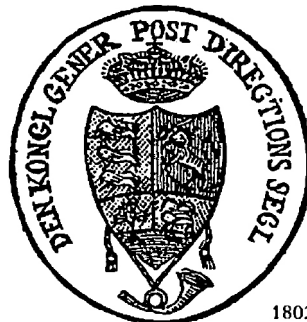
Fra Grenå-Gjerrild banens indvielse 26. juni 1917. Æresporten ved omdrejningen til Vestbanegade. Lige ved hjørnet ses tømrermester A. Bilde. Bagefter går borgmester Vogelius.

Grenå-Gjerrild banen

blev taget i brug i 1917, altså midt under den første verdenskrig. Der havde i mere end en halv snes år været holdt møder og ført forhandlinger om en bane gennem Nørreherred. Men Grenå var ikke interesseret i en sådan. Man mente, at den ville berøve byen en del af dens gamle opland i Nørreherred, som derved eventuelt ville knytte forbindelse med Århus og Randers. Da nu alligevel en bane Ryomgård-Gjerrild blev en kendsgerning, måtte Grenå selvfølgelig være interesseret i at få den forlænget til Grenå. Der udstededes koncession på banen i sommeren 1914 og banen indviedes 26. juni 1917. Det varede ikke længe, inden bilerne blev konkurrenter til banerne, navnlig de små privatbaner, og Grenå-Gjerrildbanens aktionærer har ikke haft økonomisk fordel af anlægget som i de senere år har givet betydeligt.

XIV. Posthus og Postvæsen

De første skridt til etablering af et postvæsen i Danmark går tilbage til Chr. IV's tid. Det var dog kun enkelte hovedruter, og først ved

1802.

Posthuset i Skjerbeks tid.
Opført i 1856.

forordningen af 1694 gennemførtes en postgang for større dele af riget. For Grenås vedkommende oprettedes en »Bipost« med gående bud til Århus. Det var en privat entreprise.

Byen betalte budet 12 rdl. om året, og desuden fik han 2 skilling for hvert brev. Det forbedredes senere til en ridende postillon »Postrytteren«. Byen indrømmede ham græsning til posthesten på en lille eng, den nuværende skoleidrætsplads, som derfor fik navnet »Posthaugen«.

Ebeltoft og Grenå får fælles postmester

fra 1751, idet byfogeden i Ebeltoft, Thomas Jacobsen Boserup, der året før var blevet postmester der, nu også fik kgl. bestalling på tillige at være postmester i Grenå. En herboende mand beskikkedes til at være »Post-Expeditur«. Efter Boserups død fik Ebeltoft og Grenå hver sin postmester,

Det nye posthus, opført 1919.

i begge tilfælde byfogeden, som på sine vegne lod embedet besørge af en postkontrahent. Først fra 1. januar 1837 blev postmesterembedet i Grenå en selvstændig stilling, der besattes med daværende købmand S. Schmidt, som tillige var kæmner. Han varetog embedet indtil 1851 og efterfulgtes af løjtnant J. L. Skjerbek, som var den første postmester, for hvem embedet var eneste beskæftigelse.

Allerede længe før var den ridende postbefordring gået over til at være en kørende. Først med åben vogn, hvori kunne medtages et par personer, senere med lukket postkaret, »Diligencen«, der kunne rumme fire personer samt én hos Postilionen. Hovedforbindelsen fra Grenå gik i en periode (1810-39) over Randers, men har i resten af tiden været over Århus,

Efterhånden forbedredes forbindelsen, således at der omkring 1850 var 5 ugentligt ture i hver retning. Postvognen fra Grenå afgik om aftenen fra postmesterens bolig og ankom om morgenen til Århus, efter at der var skiftet heste to steder undervejs. De skiftende postmestre havde selv postkontor i en stue i deres private bolig. Det sidste var i postmester Skjerbeks ejendom på Østergade (nu nr. 11), som ejes af læge Christiansen.

Selvstændigt postkontor

Postbefordringen ad landevejen bortfaldt, da banen var taget i brug, i 1876 med Randers, året efter med Århus. I banegårdens østre gavl indrettedes et par lokaler til postkontor. Pladsforholdene der blev i tidens løb alt for knebne, og i 1909 byggedes under arkitekt, professor Kampmanns ledelse en selvstændig post- og telegrafbygning tæt vest for banegården på et stykke grund, som var af givet af statsbanerne. Det tidligere postkontor omdannedes til banegårdskiosk.

XV. De tekniske værker

Begyndelsen til de tekniske værker i Grenå, det sted, hvorfra de har deres udspring, og hvorom de stadig er koncentreret, er

Gasværket

I 1891 stillede prokurator G. Neess i Grenå Byråd forslag om anlæg af et kommunalt gasværk. Byrådet var ikke stemt for sagen, som henlagdes. I 1896 indgik fabrikant Rosenvinge til byrådet med ansøgning om koncession på anlæg af et privat gasværk og elektricitetsværk til forsyning af Grenå by med gas og lys. Foranlediget heraf vedtog byrådet nu selv at tage sagen i sin hånd og anlægge et kommunalt gasværk. Det var kalkuleret til 100.000 kr., men byrådet vedtog at optage et lån på 200.000 kr. og samtidig med opførelse af gasværket og nedlægning af gasrørene foretage en hårdt tiltrængt

De tekniske værker. Fra venstre Elektricitetsværket, i midten kontor og direktørbolig, til højre Gasværket. Foto ca. 1940.

omlægning af gadernes brolægning og fuldførelse af den lige påbegyndte kloakkering.

Ved juletid 1897 stod værket færdigt og havde kostet 126.000 kr. Som gasværksbestyrer antoges maskinmester J. Bostrup, som i de næste 35 år blev en udmærket og fremsynet leder af kommunens tekniske værker. Da Gasværket først kom i drift, vakte det hurtigt tilfredshed rundt i byen. Produktionen af gas, som det første år var knap 100.000 kbm., steg så stærkt, at man allerede fem år efter måtte foretage den første udvidelse, og i 1911, da produktionen næsten var femdoblet, måtte man foretage en hovedudvidelse og modernisering.

Verdenskrigen 1914-18, der på så mange måder var en hård belastning

Gasværket set fra »Åstien«, der fra Sønderbro fører til havnen.

for Gasværket, bragte trods kulmangelen en stærk stigning i produktionen. Man gik over til brugen af træ, rodstød, tørv og brunkul og opnåede derved at holde værket i gang og sikre byen det nødvendige både af belysningsgas og kogegas. Nyt ovnsystem med skrå kammerovne indførtes ved en ny ombygning i 1929-30, da det gamle materiel var udtjent og mere økonomiske typer var bragt i handelen. 1936 byggedes en højtryksbeholder, og for at kunne opnå tilfredsstillende trykforhold ved havnen blev der lagt en fødeledning direkte fra værket til havnen. Endelig er der nu atter i de allersidste år 1950-51 påbegyndt en gennemgribende modernisering af Gasværket med anlæg af nye ovne, opførelse af nyt ovnhaus m.m.

Elektricitetsværket

Første gang der i Grenå Byråd var tale om anlæg af et elektricitetsværk var i 1894. I 1896 kom direktør Rosenvinges andragende om koncession både på anlæg af gas- og elektricitetsværk, og i 1912 fremsatte købmand Vogel et lignende om elektricitetsværk. Byrådet afslog enstemmigt alle andragenderne, men nedsatte - foranlediget af det sidste - et udvalg til at overveje muligheden af anlæg af et kommunalt værk. Endelig i 1913 var der faktisk enighed i byrådet om at opføre et sådant, men - bl.a. efter henstilling fra handelsforeningen - vedtoges »af hensyn til de vanskelige økonomiske forhold« at udsætte sagen et årstid. Det blev en kostbar udsættelse! I 1914 kom verdenskrigen, og da byen endelig 15. september 1920 fik sin elektricitetsforsyning i gang, var det ikke fra et selvstændigt værk, men med strøm fra »Arke«. Desuden var anlægget blevet meget dyrt (595.000 kr. foruden udgiften til 2 transformatorstationer til 115.000 kr.). Tilmed var de anvendte materialer krigsvarer og delvis af ringe kvalitet. Man mente, at strømforsyningen fra »Arke« ville være stabil. Men det blev en stor skuffelse. Afbrydelserne var hyppige og tit af længere varighed. Byrådet vedtog derfor i 1924 at opføre en egen kraftstation som en nødhjælp, når strømmen fra »Arke« svigtede. Siden denne reservestation kom i gang blev afbrydelserne få og kun af de 10 minutters varighed, som det tog at sætte dieselmotoren i gang.

Befolkningen var oven ud begejstret for »det hvide lys«, og forbruget var meget stort: 285.000 kw. i det første halve år. Folk brugte store pærer, brugte løs i tide og utide og glemte at slukke. Prisen var 120 øre pr. kw. De følgende år gik forbruget ned. Folk lærte en mere økonomisk omgang med lyset, og forbruget steg atter. I 1931 opstilledes endnu en dieselmotor, og nu i 1951 er påbegyndt en 60.000 volts-forsyning af strøm fra »Midtkraft«.

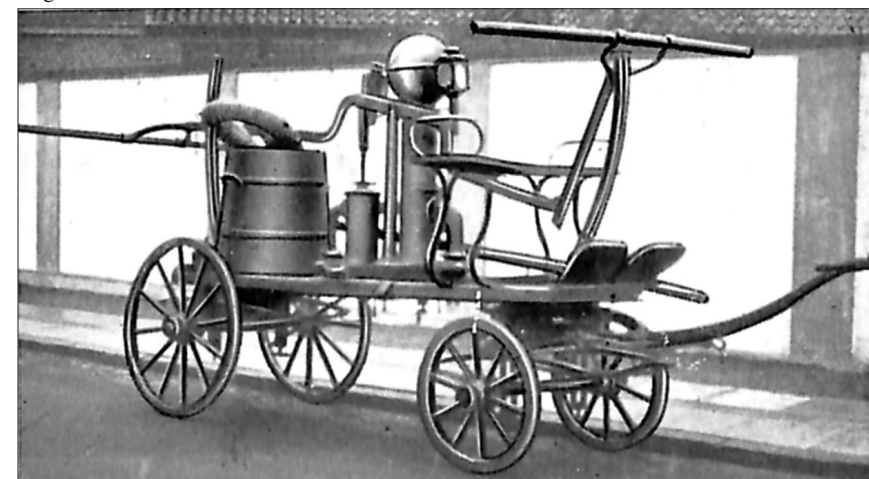
Vandværket

Anlægget af vandværk var - ligesom Gasværket og Elektricitetsværket - foranlediget af henvendelser udefra til byrådet, dels fra udenbys, dels fra Grenå Grundejerforening. Byrådet optog tanken og lod ingeniør English foretage prøveboringer og kalkulationer. Der optoges et lån på 112.000 kr. til foretagendet, og vandværket byggedes. Det blev sat i drift 1. december 1907, og direktør Bostrup blev leder. Vandværkets pumpestation var opført i et hjørne af det gamle anlæg og forsynet med en gasmotor som drivkraft. En reservebeholder var anbragt på Bavnhøj. Forbruget steg stærkt. I 1920 anskaffedes en elektrisk pumpe, og en ny brønd boredes. I 1932 indrettedes en automatisk pumpestation på Skovbakkevej, og endelig overtog kommunen ved indlemmelsen i 1941 Bredstrup Vandværk. Hele byens vandforsyning sker nu ved fuldautomatisk drift.

XVI. Brandvæsen og brandstation

De ældste oplysninger om et brandvæsen i Grenå går tilbage til 1735. Ved et kgl. reseript af 22/11 dette år foreskrives, at der i Grenå skal »indrettes et brandredskab med sit tilbehør«. Hvorledes dette i enkeltheder skulle ske, oplyser justitsprotokollen ikke, ej heller kan det med sikkerhed vides, hvor nøje det er blevet efterlevet i den første tid. Derimod fremgår det klart af brandforhørene efter den store brand i 1751, at der da fandtes sprøjter og sprøjtemester, ligesom de indbyggere, der havde heste, havde pligt til at køre med vandtønder og hente vand til sprøjterne.

Sugeværket anskaffet 1866.

Brandstationen på Nytorv bygget 1909. Til højre ses den ved den nye brandordning anskaffede høje brandstige.

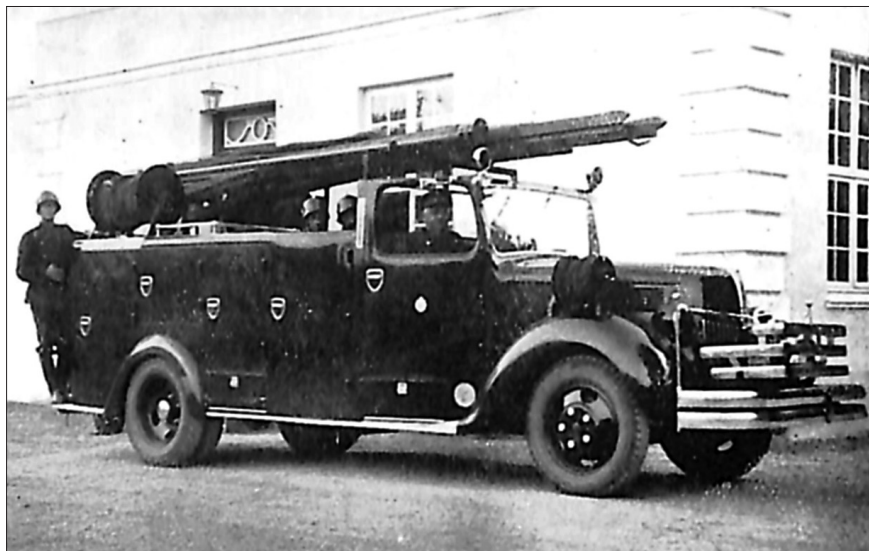
De ældste sprøjter

hvoraf nogle endnu opbevares på Djurslands Museum, var af meget beskeden art. Deres ydeevne var ganske ubetydelig og

forslog kun lidt over for i den, navnlig i datidens strætrækte bindingsværkshuse. Brandene fortærede derfor som regel mange huse og standsedes ofte kun af mellemliggende haver eller ubebyggede pladser. Undertiden måtte man endogså nedrive et hus for at standse ilden.

Den første nogenlunde effektive sprøjte, som anskaffedes, var »Sugeværket«, der købtes i 1866 for en pris af 500 rdl. Den dreves selvfølgelig som de foregående ved håndkraft, men havde 2 cylindre. »Den kunne drive strålen op til 40 alens højde, uden at mandskabet anstrengtes, og kunne give 200 pottes eller 1½ td. vand for hver 50 pumpe slag«.

Den nye motorsprøjte anskaffet 1941.

Vandværket

som anlagdes i 1907, var den første betingelse for et forbedret brandvæsen. Vandbæringen ophørte, og rundt i gaderne anbragtes brandventiler, hvorfra man kunne tage vand. Vandtrykket var så stærkt, at man kun behøvede at skrue slangerne direkte på ventilerne og rette strålen mod ilden.

Det næste store fremskridt var anskaffelse af motorsprøjter, hvoraf den første købtes i 1929, den anden i 1941. Dermed var brandvæsenet foreløbig bragt op til et fuldt tidssvarende standpunkt, hvilket også har vist sig ved de senere års brande. Den naturlige forudsætning var selvfølgelig - foruden anlæg af vandværk og anskaffelse af motorsprøjter.

Indførelse af fast brandkorps

som oprettedes i 1909. Derved fritoges borgerskabet for den tidligere pligt til at gøre tjeneste ved en hver brand. Det faste brandmandskab var godt indøvet, havde telefon og var derfor i stand til i løbet af meget kort tid at være på brandstedet. Samtidig med oprettelse af fast brandkorps byggedes på Nytorv en brandstation som afløser af det lille primitive sprøjtehus fra 1884, der huset datidens nødtørftige slukningsredskaber, men var håbløst forældet.

Brandvæsenet består nu af 1 brandinspektør, 1 vicebrandinspektør, 2 assistenter og 14 brandsvende.

XVII. Østerbrokvarterets opståen

Grenå bys bebyggelse indtil hen mod år 1900 var i hovedsagen begrænset til den udstrækning, som byen havde haft i flere århundreder før. Altså pladsen indenfor de 4 byporte. Det vil kort og godt sige, at bebyggelsen mod syd gik til museumsbygningen, altså knap til Sønderbro, mod vest til enden af Store- og Lillegade, tæt ved Anlægget. Mod nord gik bebyggelsen til Nørregades afslutning ved nuværende Bredgade og mod øst til Hotel Jylland. Det betyder imidlertid ikke, at der ingen vækst var sket i disse mange århundreder, slet ikke! Men væksten var sket ved, at mange haver og ubebyggede grunde inden for byportene i tidens løb var bebygget, og ved at ètetas-husene, der var enerådende indtil ca. 1850, efterhånden for store dele af byens vedkommende var afløst af toetages-huse.

I årene siden 1900 har byen haft en rivende udvikling, der ganske har sprængt de gamle grænser mellem bygrundene og markjorderne. Denne udvikling er foregået omtrent til alle sider, men navnlig mod øst. Hele Østerbrokvarteret, d.v.s. strækningen fra Bredstrupvej og til Kejserbækken ved det tidligere Epidemisygehus og videre derfra ad Havnevejen til Havnebyen, er fremvokset i løbet af de sidste 50-60 år. For den tid var Havne-

vejen og nuværende Østerbrogade omtrent ubebygget. De ganske få huse, som lå langs Havnevejen, var yderst beskedne både i størrelse og udseende. Den virksomhed som hele det nuværende Østerbrokvarter og delvis Havnevejen i første række skylder sin opvækst er Grenå Dampvæveri.

Grenå Dampvæveri

Fra en beskeden begyndelse i 1893 voksede dette foretagende i årenes løb frem til at blive en virksomhed, som efter byens størrelse er ganske enestående. Det har mere end noget andet foretagende i hele byens historie omformet både dens udseende og udstrækning, dens økonomiske budget og dens sociale og åndelige Habitus.

Stifteren var købmand H. P. Rosenvinge, som i 1882 havde taget borgerskab som manufakturhandler med butik på Storegade nr. 3. Forretningen gik godt, og det vakte derfor nogen undren hos denne lille bys konservative borgerskab, at Rosenvinge ville kaste sig ud i noget så nyt og uprøvet som et fabriksanlæg. Starten var beskeden nok. Dampvæveriet begyndte med 16 væve og et dertil svarende antal arbejdere og funktionærer. Men bygningen og hele anlægget var planlagt med udviklingsmuligheder for øje.

Der var nok at kæmpe med af begyndelsesvanskeligheder, men fabrikant Rosenvinge havde energi og dygtighed nok til at bringe foretagendet frelst gennem vanskelighederne. Og udviklinger og forbedringer fulgte i jævnt tempo. For at kunne gennemføre disse i fuldt mål omdannedes virksomheden allerede i 1906 til et aktieselskab med H. P. Rosenvinge som administrerende direktør.

Branden

I 1914 hærgedes fabrikken af en stor brand, som ødelagde det meste af komplekset. Der var alvorlig tale om at flytte hele virksomheden til København. Det ville have været en meget alvorlig ulykke for hele det kvarter, som allerede dengang var opvokset derude. Tanken blev da også heldigvis opgivet.

Direktør H. P. Rosenvinge efter maleri af Ludvig Find, gengivet i dampvæveriets jubilæumsskrift i 1943.

Grenå Dampvæveri som det så ud ved anlæggelsen i 1904. Til højre ses det nederste af dampskorstenen, til venstre villaen med direktørboligen. Billedet er taget ca. 1904, da plantningen var groet lidt til.

Branden medførte naturligvis en standsning i driften, men var alligevel ikke den ulykke, som man kunne have antaget. Sagen var, at virksomheden stod overfor en tiltrængt udvidelse. Man gik derfor straks i gang med at bygge en ny fabrik, dobbelt så stor som den gamle. I de nye bygninger fortsattes fremgangen med stigende produktion fra år til år.

Dampvæveriets funktionærer ca. 1905. Personerne er fra venstre: 1. Prokurist Frank. 2. Forretter A. Rasmussen. 3. Forretter A. Seidler. 4. Vævemester A. Iversen. 5. Farvermester Sieffert. 6. Disponent A. Præst. 7. Kontorist Jensen. 8. Maskinmester F. Børgesen. 9. Forretter Chr. Demant.

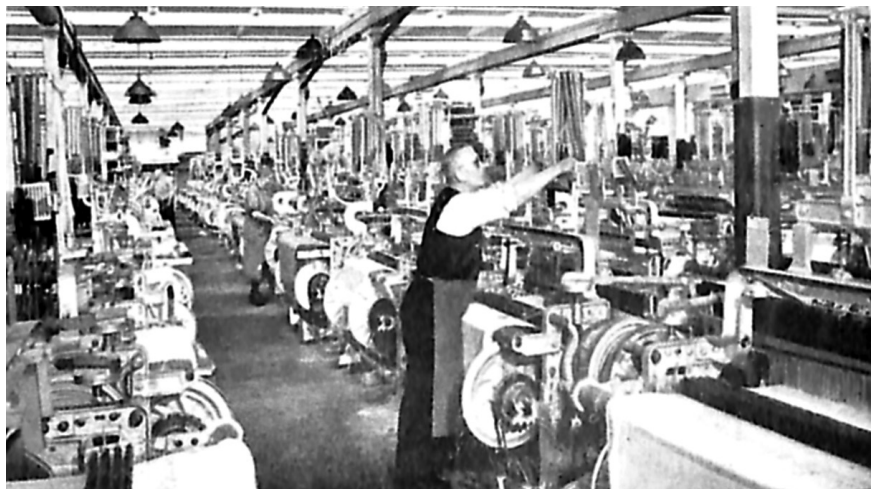
Det af Grenå Dampvæveris bygning mod Østerbrogade med den store fabrikskorsten og kraftstationen. I forgrunden ses GDs fodboldhold (udklædt som molboer) og Havemanns do. (udklædt som Skotter) marcherende ud til en dyst på Stadion 20. maj 1951.

Efter »chefens« død

I 1935 blev hans søn Henrik Rosenvinge, der siden 1921 havde været ansat i firmaet, administrerende direktør. Man gik nu atter i gang med en gennemgribende modernisering af hele foretagendet. Den stod på de næste 6-7 år. Da krigens virkninger for alvor viste sig, og det kneb med at skaffe maskiner og bygningsmaterialer, var denne modernisering helt gennemført, og dampvæveriet stod med sin produktionsevne i fineste stand.

Interiør fra en af væveriets store vævesale. Den er - som hele virksomheden - udstyret med alle nutidens tekniske og hygiejniske forbedringer.

Efter disse almindelige oplysninger om dampvæveriet tilføjes et par tal-mæssige facts. Dampvæveriet beskæftiger ca. 800 mennesker. I arbejds-løn udbetales 40-50.000 kr. pr. uge. En enkelt automatvæv er i stand til daglig at væve 1 km tøj, og under normale forhold udsendes daglig 28 km stof, altså næsten en strækning som fra Grenå og til Ebeltoft. Dampvæveriet har egen maskinsmedje, eget snedkerværksted og elektricitetsværk og beskæftiger fast en stab af murere og malere. Bilparken består af 25 biler, og fabrikken bruger lige så megen elektrisk strøm som hele resten af Grenå by. - Ude fra ser foretagendet ikke ud til så meget. Men bag ved den lange fabrikslængde mod Østerbrogade ligger et vældigt areal på over 22.000 m², hvor den ene kæmpemæssige hal støder op til den anden og udgør en hel lille by. Der arbejdes under højtryk omtrent døgnet rundt. Spolerne snurrer, og vævene går uafbrudt. Ca. 800 mennesker er beskæftiget i 2 hold med at fremstille »Grenå Produkter«. Grenå Dampvæveri er Danmarks største bomuldsvæveri, men der arbejdes desuden med kunstsilke, cellulid (»Yi-stra«), hørgarn og uld. Grenå Dampvæveris nyeste produkt er »Gredana Stofferne«, hvis navn og salg allerede har gjort virksomheden kendt i en række europæiske lande og i U.S.A.

Grenå Andels-Svineslagteri

opførtes i 1904 og har ligesom dampvæveriet sin part af æren for, at Grenås udvidelse i løbet af det sidste halve århundrede så udpræget er gået mod øst. Tanken om et svineslagteri i Grenå er betydelig ældre.

Men den, som blev sjælen i arbejdet og fik det ført frem til virkeliggørelse, var daværende redaktør, senere bankdirektør J. Skjødsholm. Sammen med ham bør nævnes gårdejer P. Pedersen-Damgaard, der havde en stor bekendtskabskreds og betydelig indflydelse blandt omegnens landmænd. Der nedsattes et udvalg med Skjødsholm som formand. Da der var tegnet en garantium på 80.000 kr. påbegyndtes byggearbejdet. 9. august 1904 begyndte virksom-

Grenå Andels-Svineslagteri. Kontorbygningen mod Østerbrogade opført 1904. Foto 1945.

heden. Medens der i de første år kun slagtedes ca. 12.000 svin årlig var antallet efter 10 års forløb oppe på 27.000 årlig og efter 20 års forløb på 47.000.

Der højeste antal svin, som er slagtet, er 102.500 i året 1931.

XVIII. Indlemmelsen 1941

danner afslutningen på en række jorderhvervelser, som Grenå by i årene fra 1920 og fremefter havde opnået, dels mod syd fra nabokommunen Ålsø, dels mod nord fra Gammelsogn. Det drejede sig om strandarealer og en strimmel jord langs åen fra hovedgården Hessel i 1920 og om udstrakte hedearealer og yderligere strandarealer i 1935 fra samme. Desuden om arealer mod nord til udvidelse af havnen i 1931 fra Gammelsogn. Afslutningen derpå var så indlemmelsen i 1941 af Søndermøllekvarteret m.m. fra Ålsø sogn og Bredstrup Jorder og Havnevejen fra Gammelsogn. Desuden fulgte som en selvfølge, at de førstnævnte jorder, som kommunen havde købt, også samtidig indlemmedes under byen.

Havnevejen og havnebyen

Fra Arilds tid har det areal, hvorpå selve Havnebyen ligger, været regnet for at tilhøre Grenå by, men rigtig nok på den måde, at der var et stykke

Havnevejen i nærheden af Kejserbækken og Dampvæveriet efter at den nye fabriksbygning var opført efter branden i 1914. Foto ca. 1916.

Kort over indlemmelsesområdet: 1. Grenå bys jorder før 1920. 2. De fra Bredstrup (nord for havnen) 1931 og fra Hessel 1935 erhvervede arealer. 3. De fra Bredstrup, Schmidts ejendom og Søndermølle kvarteret i 1941 indlemmede arealer. 4. Resten af Gammelsogn (Åstrup, Robdrup Mark og Dolmer), som altså nu udgør en selvstændig kommune.

Havnevejen. Parti fra det i 1941 indlemmede distrikt. Foto 1944.

af Bredstrup Jord. Det var da også indtil 1874 matrikuleret som nr. 15 af Bredstrup bys jorder. Ved en overenskomst i 1798 om skellet mellem Grenå og Bredstrup Jorder blev det fastsat, at »Grenaa bys havn ligesom hidtil også i fremtiden evindeligt skulle beholde og eje pladsen nord for havnen til lade- og losseplads«. Hvad selve Havnevejen angår var man

Havnevejen ca. 1910, da den endnu var omtrent ubebygget. I baggrunden t.v. ses Kannegården indlemmede distrikt. Foto 1944.

ganske enig om, at den tilhørte Bredstrup, men at Grenå bys befolkning frit måtte benytte den. Vejen var på den tid og i mere end en menneskealder derefter praktisk talt ubebygget og ikke andet end en sandet hedevej med dybe hjulspor.

I tidens løb bosatte enkelte fiskere sig op ad Havnevejens østlige del nærmest ved havnen. Og omkring århundredeskiftet begyndte - som nævnt i det foregående - bebyggelsen omkring dampværeri er både på byens grund (Østerbrogade) og på Bredstrups grund (Havnevejen).

Indlemmelseskravet rejses

I 1919 rejste Grenå by krav om, at nogle til havneudvidelse erhvervede arealer måtte indlemmes under Grenå kommune. Bredstrup ønskede ikke denne indlemmelse af et begrænset område, og den blev ikke til noget. Men tanken om indlemmelse var rejst, og 294 af de 388 vælgere, som var bosat i området Havnevejen og Ny Bredstrup, indgav kort efter andragende til sognerådet om, at hele dette område måtte blive indlemmet i Grenå kommune. Sognerådet støttede andragendet ved skrivelse af 30. marts 1921 til indenrigsministeret. Man understregede særligt, at der på gældende område næsten udelukkende er beboet af fiskere, som havde deres erhverv ved

Udsigt fra Sønderbro til Søndermølle kvarteret ved indlemmelsen. (Foto 1943).

Grenå Havn, og af arbejdere, som var beskæftiget på Dampværriet. Disse »beboere følte sig derfor i erhvervmæssig og social henseende knyttet til købstaden, med ens resten af kommunen var et rent landbrugsområde, hvis interesser ikke var forenelige med byboernes«. Ikke mindst fordi landbefolkningen var i udpræget mindretal i sognerådet, ønskede også dette en udskillelse. Amdsrådet havde intet at erindre imod denne, men byrådet modsatte sig indlemmelsen. Indenrigsministeriet afslog derfor i 1922 også denne henvendelse.

Grenå Byråd ikke enigt

Nu må det erindres, at der ikke stod er enigt byråd bag ved afgørelsen. Det stod tværtimod i denne sag skapt delt efter politiske linier, således at flertallet modsatte sig indlemmelsen, medens det socialdemokratiske mindretal anbefalede den. Byrådsflertallets betænkelighed ved at gå med til indlemmelsen refererede sig navnlig til de økonomiske spørgsmål. »Man nærrede frygt for, at Grenå Kommune ville få vanskeligheder ved at bære de forøgede udgifter til sociale formål: Udvidelse af alderdomshjem, skoler og administrationsbygning samt til vej- og kloakvæsen, som en indlemmelse måtte føre med sig«. I den henseende henviste man med god grund til, at det netop fra beboerne i de distrikter, som ønskede indlemmelse, var udtrykt ønsker og bestemte forventninger i den henseende.

Begyndelsen af Søndermølle kvarteret i 1951. Modstykke til foranstående billede.

Sagen genoptages

Med ministeriets afslag under 30. maj 1922 var sagen altså foreløbig afgjort. Men ønsket om indlemmelse var ingenlunde skrinlagt fra Gammelsojns side. Den genoptoges gang på gang i de følgende år. Der holdtes på ministeriets foranstaltning flere afstemninger såvel blandt vælgerne i almindelighed som blandt grundejerne i særdeleshed. De viste alle stort flertal for indlemmelse. Et indlemmelsesudvalg af sagkyndige nedsattes. Det resulterede efter mange overvejelser og undersøgelser, at hele Bredstrup og Havnevejen skulle indlemmes under købstaden og endda ret omgående, nemlig pr. 1. april 1941. Denne resolution sanktioneredes af ministeriet 19. februar 1941, hvorefter sagen var afgjort. Grenå Kommunes vælgere var ikke hørt.

Et andet indlemmelsesproblem havde imidlertid rejst sig syd for byen. Grenå havde - som tidligere nævnt - i tiden siden 1920 fra Hessel erhvervet betydelige strandarealer, hele Hessel Hede og granskov og en strækning langs med åen, hvorpå var anlagt en kombineret cykle- og gangsti.

Endvidere var der syd for Søndermøllegården så småt opvokset et byggekvarter, »Søndermøllekvarteret«. Alle disse arealer hørte under Ålsø-Hoed Kommune. Grenå ønskede at indlemme dem under købstaden, og efter mange forhandlinger lykkedes det at få sagen ordnet, således at indlemmelsen i 1941 også kom til at omfatte disse store strækninger.

Ved indlemmelsen voksede Grenås indbyggertal fra ca. 5000 til ca. 7000. Samtidig blev Grenå med hensyn til jordtilliggende en af landets største byer, idet dens areal fra 506 ha voksede til 1552 ha.

Åens sydlige bred omkring år 1900. I baggrunden ses lokomotivremisen. - Denne strimmel erhvervede byen vederlagsfrit i 1918 ved Hessels salg. Her anlagdes i 1932 »Åstien«.

Spadsere- og cyklestien langs åen, til hvilken sagfører Viale skænkede sin ved salget af Hessel indvundne fortjeneste, men som først blev anlagt efter en række års forløb.

XIX. Hessel Hede og granskoven

Som allerede nævnt i foregående afsnit erhvervede Grenå by i årene fra 1920 og fremefter - i hovedsagen ved køb - ganske betydelige arealer. Det drejede sig dels om et mindre areal nord for havnen med henblik på havneudvidelse, dels og navnlig om store arealer syd for åen og langs med stranden. Disse arealer erhvervedes ikke med henblik på økonomisk vinding for

Åstien, hvis midterste strækning ikke er delt ved beplantning.

»Skovstien« fra Stadionvejen til stranden ud for Havlund gennem en del af de i 1932 fra Hessel erhvervede smukke nåle- og birkeskovarealer.

byen, men fordi det i stigende grad gik op for byrådet, at det måtte være en kommunal opgave at sikre den jævne befolkning fri og uhindret adgang til heden og stranden og alle de friluftsgoder, som de bød på.

Arealerne, altså nærmere bestemt Hessel Hede og strand, havde rimeligvis i ældgamle tider som øde og uopdyrket land tilhørt kronen. Kong Christoffer havde ved »Privilegium« i året 1440 givet borgerne i Grenå »Ret til Fædrift ud mod Stranden til Saltbæk Rende . . .«. Med dette udtryk, som jo er noget uklart, må vist nok, jævnfør det følgende, netop forstås ret til de nuværende hedearealer og stranden. Men dette byens privilegium var i tidens løb bortkommet, og Niels Krabbe til Hessel gjorde krav på retten til »Bro Hede«, som den dengang kaldtes. Ved en landstingsdom af 1556 tilkendtes han denne ret. Derom siger byfoged Blichfeldt i Grenå langt senere, nemlig 15. januar 1720, da han indsendte kopi af byens privilegier til kongen, således, (idet sproget for læsernes skyld er tillempet noget efter nutidsdansk): »Denne By skal i gammel Tid have været berettiget til Fædrift [altså græsningsret] udi en Mark, kaldet Bro Hede imellem Grenå og Hessel, som Højsalig Kong Christoffer skal have givet Byen Brev på. Men eftersom dette Privilegium, muligt i Fejdetid eller i ulykkelig ildebrand - som byen nogle Gange har været undergivet - er bortkommet, er samme Fædrift af Hessels Ejere blevet frataget og forment Grenaa til mærkbar og ubodelig Skade for Byen. Hvis derfor nogen Copie af allerhøjest bemeldte Kong Christoffers Privilegium til Grenaa By udi gamle Arkiver i København kunde findes, vil det være ønskeligt og meget nyttigt for Byen«. Blichfeldts ønske gik ikke i opfyldelse, og Hessels ejere besad vedblivende

uimodsagt Hessel Hede og stranden, således at åen dannede grænsen mellem Grenås og Hessels jorder.

Sandflugten

I den store sandflugtsperiode i årene omkring 1610 dækkedes store dele af »Bro Hede« med et rykt lag sand, så kvægdriften blev ret problematisk. I midten af forrige århundrede begyndte Hessels ejere, Lichtenbergerne, at beplante store stykker af heden med nåletræer, således at der omkring år 1900 var fremvokset betydelige nåleskove, navnlig på hedens sydlige del ud mod Fuglsang og vestligt ud mod Århus landevej.

Ved denne tid begyndte befolkningen at få øje for strandens værdi som badeplads. Hessels ejer, godsejer G. de Lichtenberg, lagde i og for sig ikke hindringer i vejen for de badende, men så ikke med særlig glæde på den stigende færdsel over hede- og strandarealerne, navnlig ikke efter, at der flere gange ved uforsigtighed var opstået brande. Nogen adgangsvej til stranden fandtes ikke med undtagelse af Havnevejen. Man kunne selvfølgelig vandre derned over heden eller langs åbredden, men der var ingen vej eller sti. Langs åen kunne man tilmed kun færdes ved lavvande. Af og til indeholdt aviserne meddelelse fra Hessels ejer om, at færdsel langs åen var forbudt.

Hessel sælges

I 1918 ønskede godsejer de Lichtenberg at sælge Hovedgården Hessel og alle dens jordtilliggende og tilbød Grenå Kommune det hele til en rimelig pris. Byrådet fandt, at det oversteg byens økonomiske evner at købe denne udstrakte ejendom. Den overdrog købsretten til et lokalt konsortium, imod at dette vederlagsfrit skulle afgive et areal på 36 ha, dels af stranden og klitterne syd for Havnebyen, dels en 65 m bred strimmel jord langs med åen. Disse arealer fik byen overdraget som ejendom i 1918. Konsortiet videresolgte resten af Hessel til gårdejer Ove Svendsen, Albøge, med god fortjeneste. Et enkelt medlem (sagfører Fr. Viale) skænkede kommunen sin del af fortjenesten, ca. 6000 kr., med udtrykkeligt pålæg om, at denne sum skulle bruges til anlæg af en spadseresti langs åen til stranden på det erhvervede areal.

Ved senere køb erhvervede Grenå i 1926 strandarealerne helt ud til Pollerev og i 1932 og 33 hele resten af Hessel- og Fuglsang Hede med tilhørende skov og strand, samt desuden et par små enklaver (»Havlund«, Kannegården og Yde Poulsens Ejendom), som i sin tid var frasolgt af Hessels ejer. Endelig var allerede i 1928 den sidste strimmel langs åen fra Gasværket til Sønderbro afkøbt gårdejer Schmidt. Byen ejede nu omsider hele strækningen fra Sønderbro til havnen og strand og hedearealerne syd

derfor i 4-5 km udstrækning.

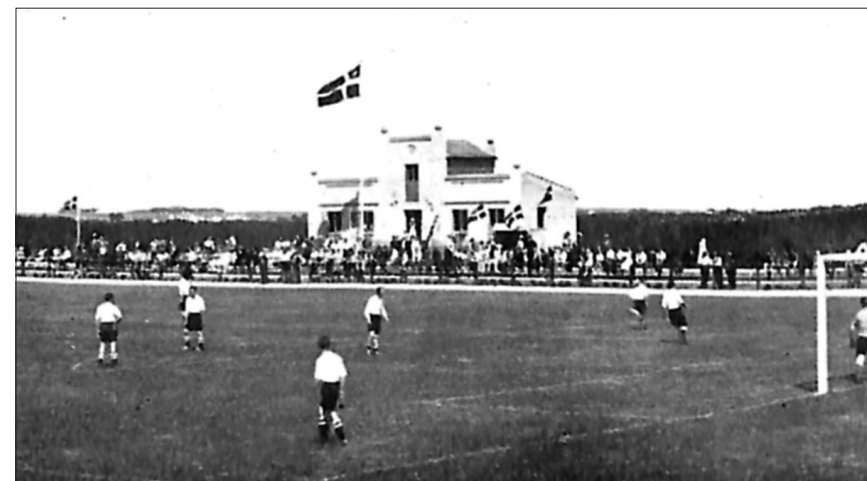
Disse store arealer blev i åerne derefter yderligere beplantet og bragt under kultur. En bekvem cykle- og gangsti anlagdes gennem den smukkeste del af skoven, hvor nåletræerne veksler med birke, og stien langs åen førtes igennem helt op til Sønderbro. Der var på den måde skabt to smukke og bekvemme forbindelsesveje mellem byen og stranden, »Åstien« og »Skovstien«. De holdes i fin stand og benyttes i sommertiden flittigt både af byens indbyggere og turister.

XX. Stadion

I sportens barndom var skolens idrætsplads den eng, som lå umiddelbart syd for den nuværende mellemskolebygning, mellem denne og åen. Den kaldtes fra gammel tid Posthaven, fordi den i postvæsenets tidligste tid, altså ca. 1720-1780 havde været indrømmet postrytteren til græsning af postehesten. Siden havde den så i en lang årrække været udlejet. Omkring 1900, da fodbold blev optaget som skolefag under gymnastikken, blev denne posthave indrettet til fodboldplads for skolen, uden at der iøvrigt foretoges andet med den, end at der opstilledes et primitivt mål i hver ende. Uden for skoletiden og navnlig om aftenen benyttedes den desuden både af børn og ungdom som fodboldbane.

Efterhånden voksede brugen, så det kneb med, at den kunne forslå til alle de fodboldinteresserede. Tillige var der en betydelig mangel ved pladsen, idet dens udstrækning ikke svarede til de reglementerede længdemål. Der opstod derfor indenfor Grenå Idrætsforening et stærkt ønske om at få

Fodboldkamp på Stadion kort efter indvielsen i 1935.

anvist og anlagt en virkelig fodboldbane af reglementeret størrelse og med planeret overflade.

Grenå Idrætsforening

var ikke den første sammenslutning af idrætsfolk, som havde eksisteret i Grenå. Der havde tværtimod været en hel række, hvoraf de ældste allere-

Fra fodboldkampen på Stadion 20. maj 1951 mellem Grenå Dampvæveris fodboldhold - udklædt som molboer - og et fodboldhold fra Havemanns Magasin i København - udklædt som skotter -. Grenås borgmester, Aksel H. Hansen, bæres ind på en dør og figurerer at skulle være byhyrden, som i eventyret driver storken ud af molboernes mark.

de var stiftet før 1900: Grenå Gymnastikforening, Cykleklubben »Flying Fellow«, Fodboldklubben »Fremad«, Grenå Idrætsklub, Grenå Boldklub, Arbejdernes Idrætsklub o.fl. De var efterhånden næsten alle opløst efter nogle års forløb. De sidste sammensluttedes med den i 1911 stiftede Grenå Idrætsforening. Foruden fodbold optog denne også gymnastik, fri idræt og atletik på sit program, senere også håndbold.

I 1933 kom planer om et stadionanlæg på tale. Der indsendtes andragende til byrådet, som lod gade- og vejinspektør Rathje udarbejde projekt til et større anlæg på en lille del af de nyerhvervede hedearealer, umiddelbart op mod skoven. Byrådet vedtog planerne. Grenå Idrætsforening vedtog at lade opføre et idrætshus på Stadion og at lade medlemmerne udføre alt arbejdet selv. I 1935 blev både klubhuset og Stadion indviet. Der var hermed skabt en god og fast ramme om idrætslivet i Grenå, som siden den tid har udviklet sig til en bevægelse af aldeles indgribende betydning for ungdommen.

Den sidste tilvækst på Stadion er anlæg af en træningsbane øst for hovedbanen, som anlages for at skåne denne til de egentlige kampe, samt anlæg af tennisbaner mod vest i skovens udkant. Grenå Tennisklub har allerede bestået i et halvt århundrede. Dens første bane var på det nu bebyggede areal mellem det gamle anlæg og Vestbanegården. Senere indrettedes baner syd for Epidemisygehuset ved Havnevejen, og endelig kom så i 1950 de nye tip-top moderne baner ved Stadion. Dette kvarter er altså nu i sommerhalvåret samlingsted for hele byens sportsinteresserede ungdom.

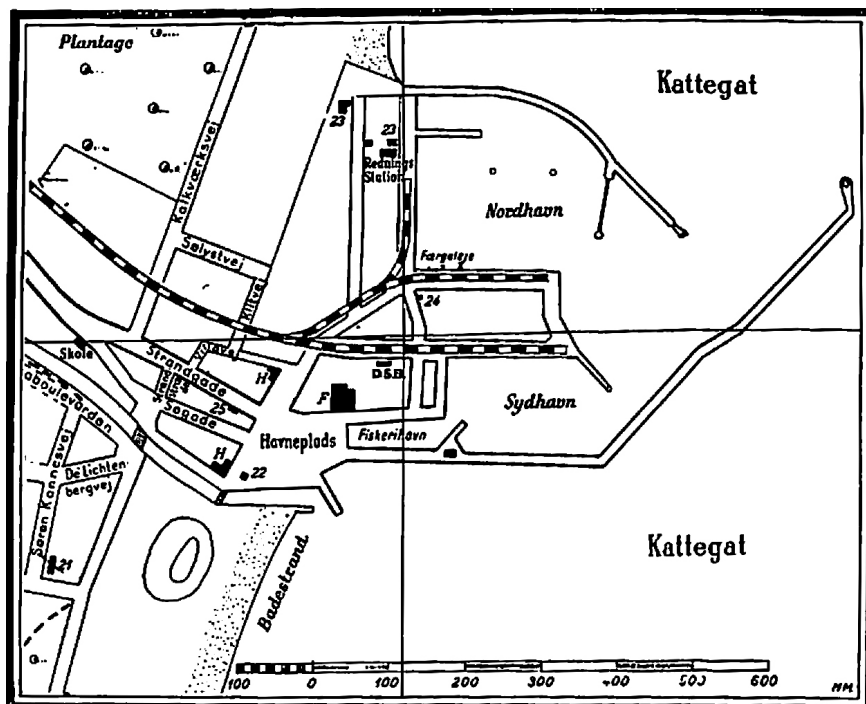
XXI. Grenå Havn og Havneby

Der er allerede i anden sammenhæng på forskellige steder i det foregående fortalt spredte træk af Grenå Havns historie. Det skal derfor her kun i al korthed bemærkes, at så lang tilbage i tiden, som historiske vidnesbyrd rækker, har der været en art havn ved Grenå. Den første gang, jeg har truffet den omtalt, er 1500 og 1502, da kong Christian III udstedte et »Privilegium«, hvorved det »tillades Borgerne i Grenå til deres havns og skibsbroes behov at oppebære 2 skilling danske af hvert indlændisk og 3 sk. af hver udlændisk skib, som kommer til Grenå Havn«.

»Og nu venter vi på skib«. 1951.

Det er altså givet, at der på denne tid, og muligvis århundreder før, har eksisteret en havn ved Grenå. Men denne havn var ikke, hvad man i nutidssprog forstår ved dette ord. Det var kun åens munding, der dog ganske vist var forlænget og skærmet af et par moler af nedrammede egepæle, som strakte sig et stykke ud i havet. Sandet og stormen har altid været havnens bitre fjender. Gang på gang fortæller retsprotokollerne om sandets snigen-

Kort over Grenå havneanlæg 1950. »Fiskerihavnen« er den ældste lille havn fra 1812. »Sydhavnen« byggedes 1873-79. »Nordhavnen« byggedes 1931-33. Her ligger færgeløjet. Nr. 21 Vandrehjemmet, Badehotellet »Grenå Strand«, 22 Havnekontoret. 25 Sømandshjemmet, H »Hotel Ankerstjerne«, F Grenå Havns Motorfabrik, 24 Kiosk.

de og stormflodernes voldsomme angreb på havnen og molerne. Og gang på gang ansøger borgerne kongen om hjælp til istandsættelse.

Den første egentlige havn

byggedes i 1812 under englænderkrigen, da Grenå havde stor indkvartering af soldater. Den eksisterer endnu. Det er den lille sydlige fiskerihavn, som altså byggedes ud i havet. Men dens moler var alt for korte, og sandet førtes ind i havnen. Flere gange måtte molerne forlænges og havnen opmudres, bl.a. og navnlig i 1847.

Men den virkelig store begivenhed på det område i forrige århundrede, var dog den nye handelshavn (»Sydhavnen«), som byggedes i 70'erne. Dette anlæg var beregnet at skulle fuldføres på et par år. Men en række uforudsete ulykker og fejlregninger af teknikerne bevirkede, at anlægstiden kom til at strække sig over fem år (1874-79), og at udgiften blev mere end det dobbelte af den projekterede.

Nordhavnen fra 1933

Den med så store forventninger imødesete nye havn fra 1879 måtte ret snart forbedres ved moleforlængelser og var efter en menneskealders forløb meget for lille. I 1911-12 udarbejdedes atter planer til en ny havn, nordhavnen, som kalkuleredes til 264.000 kr. Staten tilbød at betale $\frac{3}{4}$ af udgiften. Men verdenskrigen og meget andet kom i vejen, og først i 1931-33 byggedes havnen. Udgiften var selvfølgelig vokset enormt og blev nu ca. $1\frac{1}{2}$ mill. kr., hvoraf staten betalte 600.000, altså en langt mindre brøkdel end oprindelig beregnet. Hovedentreprenørerne var Firmaet Christiani & Nielsen. Arbejdet var færdigt først på sommeren 1933, og indvielsen fandt sted 10. juni. Ved den lejlighed var bl.a. statsminister Stauning til stede og holdt hovedtalen. Et par måneder efter aflagde Kong Chr. X en lynvisit i Grenå bl.a. for at tage den nye havn i øjesyn. Kongen udtrykte sin glæde og beundring over det store, smukke arbejde og ønskede Grenå til lykke med det vovemod og den foretagsomhed, der var udvist.

Parti fra »Fiskerihavnen«, som anlagdes i 1812. I baggrunden den store kornsilo. Foto 1948.

Parti fra »Sydhavnen«, som anlagdes 1873-79. Københavnerdamperen »Falster« ved bolværket. Ældre foto fra ca. 1930.

Grenå-Hundested færgeren i færgelejet i nordhavnen en sommerdag, når trafikken er på det højeste.

Kong Christian X beser 2. august 1933 havnen under borgmester Thofts og byrådets ledelse.

Færgeforbindelsen Grenå-Hundested

Det havde fra første færd været meningen, at der skulle forsøges etableret en færgefart mellem Grenå og Sjællands nordkyst. Det var en tanke, som allerede var fremsat i 1879, da sydhavnen blev taget i brug. Der var gjort enkelte forsøg med en færgeforbindelse, bl.a. i 1918, men de mislykkedes, navnlig fordi den manglende forbindelse mellem Grenå Havn og by voldte de rejsende stort besvær. Noget lignende var tilfældet på Sjællandssiden. Nu var der forlængst etableret busforbindelse mellem havnen og byen, og

Havnepladsen med Badehotellet og Havnekontoret set fra søndre mole. Foto 1950.

på Sjællandssiden var Hundested-Frederiksværkbanen forlænget til Hundested. Betingelserne var altså bedre.

Foreningen »Danmarks Bilruter« optog tanken. En bilfæge byggedes på rekordtid, og allerede året efter havneudvidelsen åbnedes færgeforbindelsen mellem Grenå Havn og Hundested. Den første færge »Djursland« havde plads til 400 passagerer og 40 biler. Senere byggedes »Isefjord« og sidst »Marsk Stig«. De var meget større og kunne rumme omtrent det dobbelte. I krigsårene led forbindelsen stærkt under mangel på olie, og var i længere tid helt indstillet. »Djursland«, som var beslaglagt af tyskerne, blev sænket ved Norges kyst. De to sidstnævnte går nu i fast fart mellem Hundested og Grenå, hvor der i sommerhalvåret er 6 daglige ture. Sejltiden er 3 à 3½ time, således at rejsetiden til København er ca. 5 timer for bilister og ca. 6 timer, når man benytter toget Hundested-Hillerød-København.

Havnebyen

Uagtet havnen således har eksisteret i mange århundreder, er det faktisk ikke mere end godt 100 år siden, at den fik sine første beboere. Alt, hvad der i den gamle tid var af bygninger ved havnen, var nogle få små hytter, »Søboer« kaldte man dem, som ejedes af byens største købmænd og skipere. Disse søboer [Ordet kommer formodentlig af boder] var kun oplags-

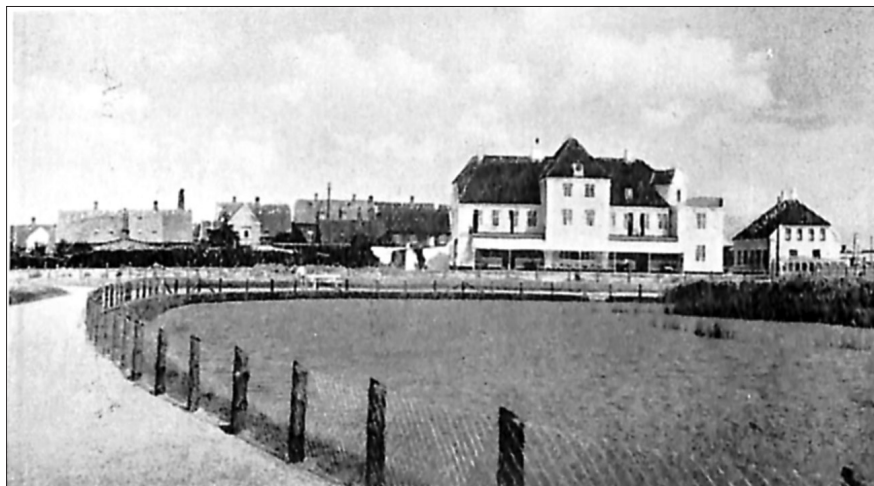
Parti af Strandgades nordside. Havnebyens ældste del fra ca. 1850. (Foto fra ca. 1910. (Stenders Forlag Eneret).

pladser for gods og redskaber. Ikke et menneske, ikke engang havnefogeden, boede ved havnen. Omkring 1845 opførte havnefoged Sørensen, der var købmand i Grenå, et hus over for den gamle havn, i nuværende Søgade, hvor han oprettede en butikshandel og beværtning. Det var nærmest med henblik på de ikke så få folk, som var beskæftiget ved havnens istandsættelse i 1845-47. Et par år efter skete den første sammen hængende bebyggelse, idet der opførtes en lille halv snes små, stråtækte bindingsværkshuse i nuværende Strandgades nordre side. De var i hovedsagen beboet af fiskere og sømænd. Byggegrundene til husene kunne ikke købes, men erhvervedes på arvefæste af kommunen. Det er altså denne halve snes familier, som kort før 1850 slog sig ned og byggede hus på dette øde, ufrugtbare fællede, der er Havnebyens grundlæggere.

Ganske langsomt voksede bebyggelsen både ved selve havnen og op ad den nærmeste del af Havnevejen. Men endnu omkring ved år 1900 har der næppe boet mere end et par hundrede mennesker i hele denne lille koloni. Fiskeriet dreves endnu på den tid med små sejlbåde og var et både fattigt og farefuldt erhverv. Først omkring 1900 bedredes forholdene. Rækker af fiskepakhuse rejste sig nord for fiskerihavnen, og eksporten af fisk til København og andre steder tog for alvor fat. De gamle fiskekuttere, som kun havde vinden til drivkraft, afløstes af motorbåde. Og snart dukkede der foretagende op, som mere end noget andet har sat sit præg på havnens udvikling og fiskerflådens driftsmetoder, nemlig Grenaa Havns Motorfabrik. Den grundlagdes i 1910 af fabrikant Anton Jensen. I 1920 optoges som kompagnon S. Møller Jensen. Han overtog senere forretningen selv, og under hans dygtige ledelse er motorfabrikken i årenes løb vokset op til en landsomfattende virksomhed, der beskæftiger ca. 65 mand. Hvad dampvæveriet har været for Grenå by, har Grenå Havns Motorfabrik været for havnen.

I de 100 år siden grundlæggelsen er Havnebyen vokset op til en forstad med ca. 1000 indbyggere. Mange foretagender og virksomheder har bidraget til denne vækst: Skibsbyggeriet, der er lige så gammelt som Havnebyen selv, kulhandelen, A/S Grenå Korn- og Foderstofforretning, som i 1942 byggede den store kornsilo, der kostede 300.000 kr., Isværket, fiskeauktionerne, som begyndte ca. 1930. Men først og sidst er det færgefarten, som har bidraget til at forvandle den lille, morsomme, gammeldags fiskerby til en moderne havneby med nye huse, fine butikker, lige, asfalterede gader og med den meget store trafik.

Badehotellet »Grenå Strand«, som opførtes 1914. I forgrunden Fuglereservatet, som er af senere oprindelse. Foto ca. 1940.

XXII. Stranden

Det kan med en vis ret siges, at Grenå Strand, som badestrand betragtet, først er kommet til sin ret i løbet af den sidste menneskealder. For at nævne et bestemt tal kan man passende anføre året 1914, da Badehotellet opførtes, og da der fra vejrets side var en badesæson, som hverken før eller siden er overgået.

Imidlertid er det en fejltagelse at mene, at Grenåenserne først i dette århundrede har opdaget badelivets værdi og glæder. Nej, man må helt tilbage til 1860'erne. Kun er der det at mærke, at badningen da foregik umiddelbart i havnens nærhed fra en lukket badevogn, som skiftevis benyttedes af herrer og damer, mest de sidste. Og at det kun var en ganske lille kreds,

mest overklassen, som havde tid, råd og lejlighed til at gøre brug deraf. Omkring ved 1895 fandtes der en lille badeanstalt for herrer ved søndre mole og en anden for damer ved nordre mole.

Et par af de fikse, små badekabiner med badebro fra 1914, som i tidens løb helt forsvandt.

Til begge var kun adgang mod entre.

Da let påklædte eller med en lille bade dragt forsynede damer dengang var et mere sjældent syn endnu, og da damerne var meget ængstelige for, at deres yndigheder skulle ses, vågedes der strengt over, at ingen uvedkommende nærmede sig Badeanstalten. Og politimester Rothe måtte i 1890'erne i »Grenå Avis« indrykke en meget kraftig advarsel mod, »at mandspersoner opholdt sig ved den nordre mole i nærheden af dame-badeanstalten i den tid, der badedes.« Skoledrenge og helt unge menesker badede i åen oppe ved byen, tæt syd for den smalle gangbro over Gammel Å, hvor kommunen for velanstændighedens skyld havde opstillet en badeskærm.

Strandbadningen begynder

Omkring ved 1900 begyndte folk at opdage den frie strands fordele fremfor de skumle, lukkede badeanstalter, og badningen fra fri strand begyndte. Der skulle dog gå adskillige år endnu, før stranden blev alles eje og almindeligt udflugtssted i sommertiden.

Adgangen til Sønderstranden gik over en gammel, skrøbelig træbro, som det næsten var livsfarligt at passere. Stranden og klitterne tilhørte godsejer G. de Lichtenberg, Hessel, som ikke var særlig begejstret for den uorden, som badegæsterne forvoldte i klitterne. Bradfare var også til stede, fordi folks uforsigtighed med tobak og ild var lige så grænseløs dengang som nu.

Badelivet var altså tålt, men ikke velset. Badehotellets forpagtning af stranden i 1914 af godsejer de Lichtenberg bragte på en måde friere forhold, på en anden mere tvang. Al af- og påklædning skulle nu foregå i de

Sommerliv en søndag på Grenå Sønderstrand. Foto 1951.

Grenå Strand på en rolig hverdag. Foto 1950.

små, nette, men alt for få badekabiner, som hotellet havde ladet opstille. Følgen var, at folk på de rigtige badeeftermiddage måtte stå i kø og vente på, at der skulle blive en plads ledig i badehusene. Der var sat en ret knap frist for hver persons benyttelse af kabinen, og det var ikke venlige blikke, der sendtes af de ventende, når tiden blev overskredet.

Grenå by erhverver stranden

Hen i 20'erne, da Grenå efterhånden i flere tempi erhvervede stranden helt ud til Katholm skel, og da der blev en farbar cyklevej udad mod syd, forlagdes badelivet i nogen grad til stranden sønden for badehusene. Der havde altid været fri badning med ret til af- og påklædning i det fri. Efterhånden som der blev en af alle anerkendt sag, at man havde en vis moralsk pligt til altid at benytte i hvert fald en vis antydning af badedragt, kom solbadet til at spille en fuldkommen lige så stor rolle som selve badet i det salte vand. De små badehuse havde udspillet deres rolle og forsvandt ganske stilfærdigt. Friluftslivet langs stranden, helt fra havnen ud til Katholm skel, er nu den fælles kilde til glæde og sundhed for byens egne indbyggere og tusinder af tilrejsende. I bil, i hestevogn, i tog, pr. cykle og til fods strømmer folk i sommertiden til Grenå Strand. Nogle bor på hotellerne: Badehotellet, Havlund eller Ankerstjernen. Nogle på vandrehjemmet, nogle i teltlejren ved stranden, mange i de lange rækker af sommerhuse i eller bag klitræk-

Søren Kannes Mindesten i plantagen vest for Kystvejen, afsløret 9. maj 1926. (Foto 1950).

ken. Og endelig drager den største part af badegæsterne hjem, tilbage til byen, når søndagen er forbi, og brisen fra Kattegat sætter ind og fortælle, at aftenen falder på.

Søren Kannes Plantage og mindesten

I foråret 1926 satte Marineforeningen sig i spidsen for indsamling af bidrag til at rejse en mindesten for Søren Kanne i nærheden af det sted, hvor han i 1835 udførte sin kendte dåd.

Der anskaffedes en smuk, stor søsten, som forsynedes med en passende indskrift og rejstes på en lille høj, ude på den åbne hede, med forsiden vendt ud mod havet. Afsløringen fandt sted 9. maj 1926. Der stod stenen nogle år. På en del af det areal, som byen havde erhvervet fra Hessel, var der blevet plantet en birke- og nåletræsplantage, som fik navn »Søren Kannes Plantage«. Da den voksede til, og da vejene ved stranden og i klitterne efterhånden anlagdes og asfalteredes, blev Søren Kannes Mindesten flyttet og fik sin plads i oven nævnte plantage, således at den nu står tæt vest for Kystvejen og er synlig fra denne.

XXIII. Søren Kanne

Når Søren Kannes navn og hans redningsdåd nu er kendt over det ganske land, skyldes det i aldeles overvejende grad Blichers digt. Den digteriske fremstilling i sangen er efterhånden gået ind i den almindelige bevidsthed som rent historisk. Den stemmer da også i hovedtrækkene, men den virkelige begivenhed, som ligger til grund for digtet, afviger dog noget derfra.

15. februar 1835 sejlede skipper Ole Jensen Jyde, hjemmehørende i Hornbæk, fra Helsingør til Grenå med en ladning salt. Skibet var bemannet med 2 matroser, men ingen dreng. Under en voldsom østenstorm drev skibet på grund tæt syd for Grenå Havn, som dengang var ganske ubeboet. Er forsøg på at gå i land med skibsbåden mislykkedes. Den ene af matroserne blev om aftenen, udmattet af kulde og anstrengelser, slynget ud i bølgerne og druknede. Men i dagningen lykkedes det den anden matros at redde sig i land ved svømning. Kort tid efter kom Søren Kanne og hans

Afsløringen af Søren Kannes statue på Grenå Torv, udført af billedhuggeren Johannes Bjerg. 30. juli 1949.

fader kørende langs stranden. De boede sammen i en lille gård på heden ikke langt derfra. Da Søren så vraget og hørte skipperens ynkelige skrig, besluttede han at prøve at redde ham. Han forsøgte først at sejle ud i den i landdrevne skibsbåd. Men det var umuligt. Så sprang han op på den ene hest og lod dem begge svømme ud mod vraget trods faderens advarsel, trods den bidende pålandsvind og de iskolde bølger. Ved overordentlige anstrengelser lykkedes det virkelig for Søren Kanne at nå ud til skibet og redde den næsten bevidstløse skipper ind på land. Han kørte skipperen og matrosen til sit hjem og plejede dem på bedste måde. Men Ole Jyde var så medtaget af de 15 timers ophold i det kolde vand, at han fik koldbrand og måtte ligge under lægebehandling i Grenå i mange måneder. Da han ved forliset var blevet fuldstændig forarmet og ikke så sig i stand til at købe et nyt skib, bosatte han hans familie sig her i Grenå, hvor han levede som fisker resten af sit liv.

Søren Kannes død blev omtalt i flere blade. Fra en kreds af Århusborgere modtog han som gave et stort sølvbæger med indskrift. Kong Frederik VI gav ham medaillen for druknendes redning samt en pengegave på 40 rdl. Søren Kanne omkom ved drukning i åen 10. november 1860, idet han i mørket gik fejl. Efter hans død rejstes en sten på hans grav på Ålsø Kirkegård. Den bærer som indskrift et par af de sidste vers af Blichers digt. I forsommeren 1926 lod Marineforeningen i Grenå rejse den tidligere omtalte mindesten i nærheden af Grenå Strand. Den afsløredes 9. maj 1926.

Ved Grenås byjubilæum i 1945 opstod planer om på et centralt sted i byen at rejse en billedstøtte af Søren Kanne. Ved hjælp af store gaver fra borgerskabet og endnu større bidrag fra Carlsbergfonden blev det økonomisk muligt at realisere planen. Opgaven betroedes til billedhuggeren Johannes Bjerg. Statuen fik - efter en del overvejelser - sin plads på Grenå Torv og afsløredes 30. juli 1949.

XXIV. Grenå's 500 års jubilæumsfest

Den mest strålende festdag i byens historie er vel nok 500 års købstad-jubilæet 13. maj 1945. Dobbel, eller tredobbel, festlig blev dagen, fordi den faldt så ganske nær op ad kapitulationsdagen 4. maj og derfor af hele befolkningen følte som en art befrielsesfest. Det uhyre tryk fra krigens sidste, svære måneder var endelig forbi. Den ængstelse, som med god grund fyldte tankerne, nemlig den, at de mange i Danmark stationerede tyske tropper ikke uden bitter modstand ville rømme landet, og at Danmark således i krigens sidste stadium ville blive skueplads for et voldsomt opgør, var nu svundet.

Selve jubilæumsdagen symboliseredes ved et møde på Århus-Grenå landevej. En flok af de sidste »tropper« fra den tyske »værnemagt« forlod over middag Grenå, sjaskende i små grupper uden rækker eller geled, nogle skubbende på en trækvogn med oppakning, andre slæbende på bylter, alle i en ynkelig tilstand. Omtrent ved Tirstrup mødte de en afdeling af Montgomerys englændere, der efter byrådets indtrængende indbydelse var på vej til jubilæumsfestligheden i Grenå i deres biler. Englænderne var højmodige nok til at lade, som om de ikke så de slagte fjender.

Købstad privilegiet. Som det allerede er nævnt i indledning til denne bog, har Grenå uden tvivl fået købstadrettigheder omkring ved år 1300. Men de ældste privilegier er for mange århundreder siden forsvundne, og først fra 1445 eksisterer en fuldstændig afskrift af et kongebrev med privilegier til byen. Det var dette brev, som dannede grundlaget for mindefesten.

Krigens sidste måneder

Tiden fra nytår til maj 1945 var - som alle husker - krigens mest rystende og spændende periode.

Det var den almindelige opfattelse jorden rundt, at Tysklands endelige nederlag og sammenbrud var nær forestårnde. Men der var delte meninger om, hvornår og under hvilke former dette ville ske. Under sådanne forhold mente byrådet ikke, at man turde planlægge større festligheder på jubilæumsdagen. Tyskerne regerede jo i byen værre end nogensinde før.

Man havde derfor besluttet at fejre dagen ved en gudstjeneste, et eks-

traordinært byrådsmøde med påfølgende reception på rådhuset og ved udgivelsen af et festskrift. Tysklands kapitulation og fuldstændige sammenbrud, der indtraf 8 dage før jubilæumsdagen, forløb imidlertid under uanet rolige former, og faren for Danmarks inddragelse i krigens afslutning var således forbi.

Jubilæumsdagen

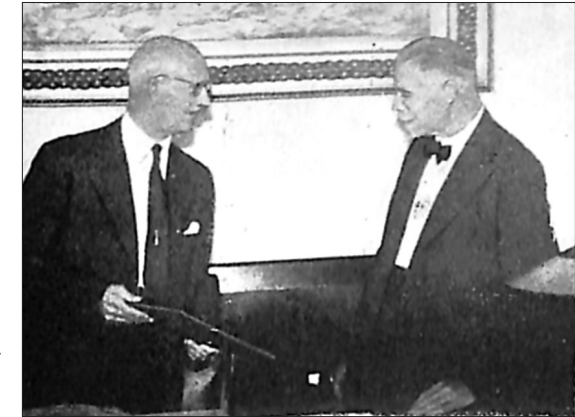
formede sig derfor spontant som en stor og jublende folkefest, der nåede sit højdepunkt ved englændernes ankomst til byen om eftermiddagen. Efter en gudstjeneste i kirken kl. 10, hvor provst Hein, der var kommet hjem fra Frøslevlejren, prædikede, afholdtes et ekstraordinært byrådsmøde på det nye rådhus. I byrådssalen var gjort plads til 150 tilhørere, og hver eneste plads var optaget. Mødet, der varede næsten 3 timer, fik et højtideligt og festligt forløb.

Borgmester Pallesen, der havde båret hovedparten af krigens vanskeligheder i kommunal henseende, holdt en velkomsttale til de mange fremmødte gæster og gratulanter. Der afsendtes et hjerteligt hyldesttelegram til Kong Christian og et lykønskningstelegram til landets nye, frie samlingsregering. Borgmesteren udtalte ønsket om, at det måtte lykkes denne, som bestod af repræsentanter for alle landets partier - nazisterne selvfølgelig

5. maj 1948. Borgmester Pallesen taler om formiddagen fra vinduet i det gamle rådhus til den på Torvet forsamlede menneskemængde. Nedenunder et lille udsnit af folkeskaren.

Borgmester Pallesen overrækker ved en festlighed på rådhuset d. 3. september 1945 professor August Krogh byens æresborgerbrev.

fraregnet - at få held til at føre landet gennem de mange forestående vanskeligheder.

Borgmesteren gav dernæst et kort rids af byens historie gennem de forløbne 500 år i medgangs- og modgangstider. Han dvælede bl.a. ved, at byen nu på sin jubilæumsdag stod ved afslutningen af den frygteligste krig, der nogensinde havde hærget verden. »Vi har ved slutningen af de 5 tunge besættelsesår grund til at være inderlig taknemlige, fordi byen har undgået at blive skueplads for egentlige krigshandlinger, hvilket for blot 3 uger siden syntes at væ uundgåeligt. Det så dengang ud til, at Grenå skulle blive et strategisk brændpunkt, men ved den fuldstændige kapitulation d. 5. maj var faren overstået. Vor dyre og smukke havn, som af fjenderne var gjort klar til

13. maj 1945. En tusindtallig folkeskare forsamledes om eftermiddagen foran det nye rådhus på Nytorv. Danske og engelske flag vajer, men der ventes på englænderne.

fuldstændig pulverisering [af frygt for angreb af russerne], idet 3-400 tons sprængstof og tusinder af cementblokke lå klar til formålet, blev reddet fra ødelæggelse«.

Borgmesteren udtalte det jubilæums ønske, »at enighed, forudseenhed og flid i de kommende år måtte besjæle byens borgere, og at trivsel og fremgang atter måtte skabes for vor by, således at vore økonomiske forhold igen måtte blive af sådan art, at alle vore humane institutioner kunne bibeholdes og udbygges til gavn for dem, som af livets forhold var henvist til at søge hjælp der«. Han meddelte så, at byrådet med ministeriets sanktion havde bestemt at udnævne byens berømte søn, professor, nobelpristager August Krogh til byens æresborger. Da professoren imidlertid befandt sig i Sverige, ville overrækkelsen af borgerbrevet først finde sted ved en senere lejlighed.

Derefter havde en lang række indenbys og udenbys gratulanter ordet for at overbringe byen hilsener, lykønskninger og gaver. Institutioner og private borgere i Grenå overrakte ved landsretssagfører Henning Hansen en borgergave på 18.500 kr. til anvendelse efter byrådets bestemmelse, ligesom direktør Henrik Rosenvinge fra Dampvæveriet og dyrlæge M. Dyekjær og frue personlig overrakte pengegaver på henholdsvis 20.000 og 10.000 kr. til anvendelse efter nærmere bestemmelse. Fra Forskønnelsesforeningen

og Banken for Grenå og Omegn var skænket en gave på 5000 kr. til hjælp til det påtænte Søren Kanne monument. Selvfølgelig var der blomsterhilsener og andre gaver i mængde.

Englænderne kommer

Ved middagstid kom der meddelelse fra Århus om, at en lille afdeling af Montgomerys berømte Ørkenrotter, »The royal

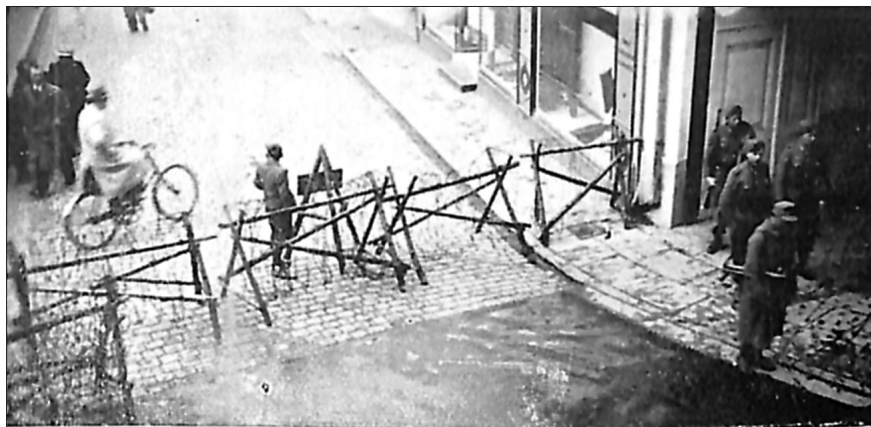
Dyrlæge E. Dyekjær hilser på løjtnant Wynn. Bagved ses bl.a. borgmester Pallesen med blomster, provst Hein og direktør Bisgaard.

Englændernes ankomst ventes på Nytorv 13. maj 1945. Udsigt fra rådhusvinduerne.

dragoons«, der havde gjort turen fra El Alamain og Tunis i Nordafrika gennem Italien, Frankrig, Belgien og Holland til Danmark, ville komme til Grenå ved 16 tiden. Det skete efter meget hjertelig indbydelse fra byrådet. Det bestemtes derfor, at eftermiddagens fest, som oprindeligt var tænkt henlagt til det gamle anlæg, og som nærmest skulle være af alvorlig art af hensyn til den lige afsluttede krigs lidelser, skulle opsættes til en følgende aften. I stedets foranstaltedes en festlig modtagelse på pladsen foran rådhuset på Nytorv. Det blev en strålende glædesfest. Tusinder af mennesker var forsamlet der, da briterne i deres panservogne rullede ind på pladsen, modtaget med jubelråb af den store menneskemængde. De hilstes med taler af dyrlæge E. Dyekjær, der repræsenterede Frihedsrådets Lokalkomite, og af borgmesteren. Derefter holdt anføreren for den lille britiske afdeling, løjtnant Wynn, en kort tale, der gennem tolk blev oversat til dansk og modtoges med jubel.

Om aftenen var der middag for en snævre kreds. Den var præget af krigstidens ernæringsmæssige vanskeligheder og indskrænkninger, men i lige så høj grad af glæden over befrielsen fra det tyske åg. I denne middag deltog selvfølgelig også de engdske gæster. Dagen sluttede med astfaldbal på Torvet foran Hotel Dagmar. En musiktribune var rejst, og flere tusinde grenåensere var til stede hele aftenen og frydede sig over den strålende gadebelysning, som nu atter viste sig efter de lange, mørkelagte år. Karak-

Søndergade med pigtrådsspærningen »Spanske Ryttere«, ved Hotel Dagmar, som var tyskernes hovedkvarter i krigens sidste måneder.

teristisk var det, at ballet just holdtes uden for Hotel Dagmar, som i krigens sidste måneder havde været tyskernes hovedkvarter her i byen, og hvorfra de sidste af »Værnemagten« netop var af rejst samme dag.

Festen sluttede med et improviseret fyrværkeri, som frihedskæmperne lavede med lypistoler, der oplyste himlen i røde, grønne og gule farver. Lypistoler og raketter var »lånt« fra tyskernes depot ved Grenå Havn, hvor der var forsyning nok til en hel årrække.

Netop da fyrværkeriet var forbi, satte naturen selv punktum med en mægtig tordenbyge, der hurtigt tømte gaderne.

XXV. August Krogh

professor, nobelpristager, Grenå bys æresborger var født 15. november 1874, søn af daværende skibsbygger, senere brygger V. Krogh og hustru Mimi Dreckmann. Hans fødested var »den gamle borgmestergård«, Lillegade nr. 50, som faderen dengang ejede, og hvor der i 1950 opsattes en mindeplade. Få år efter overtog Krogh bryggeriet vestligst i Lillegade (nuværende autostation), og her tilbragte Krogh sin barndom. Han tog

Professor August Krogh.
Nobelpristager, Grenå bys æresborger.

Lillegade nr. 50. Aug. Kroghs fødested med mindeplade: »I denne ejendom fødtes 15. november 1874 Grenå by æresborger, nobelpristager, professor Aug. Krogh. Død 18. september 1949 i København«.

præliminæreksamen fra byens private realskole, kom dernæst til Latinskolen i Århus og begyndte efter studentereksamen på det medicinske studium. Allerede fra barndommen havde han, vist nok i nogen grad påvirket af faderens ungdomsven, zoologen dr. phil. William Sørensen, næret meget stor interesse for naturhistorie. Han forlod derfor medicinen og afsluttede i 1898 sit universitetsstudium med magisterkonferens i zoologi. I sin studentertid havde han suppleret sin uddannelse ved fysiologiske studier hos professor Chr. Bohr, der blev hans egentlige videnskabelige lærer, og blandt hvis ypperste elever Krogh må regnes.

Efter magisterkonferens blev August Krogh assistent ved det medicinsk-fysiologisk laboratorium, hvor han virkede, til han i 1908 udnævntes til Docent i dyrefysiologi. Embedet omdannedes senere til et professorat, og i denne stilling virkede August Krogh så i næsten 30 år, indtil han i 1945 faldt for aldersgrænsen.

Kroghs doktordisputas fra 1904 handlede om frøernes hud og lunge-respiration. Åndedrættets fysiologi og alt, hvad dermed står i forbindelse, blev hovedemnet for professor Kroghs videnskabelige arbejder. Hans undersøgelser over hårkarene og deres betydning, altså det man kalder kapillarsystemet, var banebrydende og skaffede ham international berømmelse.

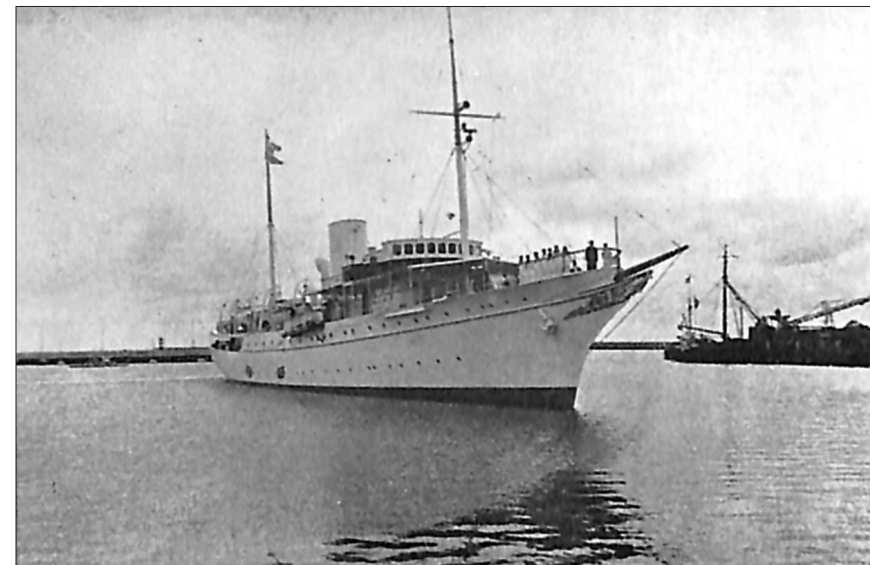
Lillegade nr. 61. August Kroghs barndomshjem, nu omdannet til »Autoservice«. (Foto 1905. Stender eneret).

»På fuldkommen original og revolutionerende måde gjorde han rede for, hvorledes ilten i den indåndede luft ved gennemsivning vandrer fra blodet ud i legemets celler«. Dette arbejde skaffede ham i 1920 nobelprisen. Det var sikkert også stærkt medvirkende til, at Rockefeller-Fonden i 1925 stillede betydelige pengemidler til rådighed til opførelse af det store, nye fysiologisk laboratorium i København.

Det var et typisk træk hos August Krogh, at han på mangfoldige områder forstod at stille videnskabelige arbejder og opfindelser i det praktiske livs tjeneste. Han har bl.a. en meget væsentlig andel i, at insulin fremstillingen blev taget op herhjemme og netop her står på et meget højt stade. I årenes løb modtog professor Krogh en lang række videnskabelige udmærkelser, var bl.a. æresdoktor ved en halv snes udenlandske universiteter. Der var derfor intet under, at Grenå Byråd ved byjubilæet 13. maj 1945 ønskede at udnævne denne byens berømte søn til Grenås æresborger. Da Krogh på den tid var i Sverige, hvor han havde søgt tilflugt i besættelsens sidste år, fandt overrækkelsen af borgerbrevet først sted lidt senere. I maj 1949 besøgte August Krogh endnu en gang sin fødeby. Kort efter blev han syg og afgang ved døden 13. september 1949.

XXVI. Kongebesøget i Grenå 6. juli 1951

Just som sidste ark af nærværende lille bog går i trykken, oplevede Grenå i en hel uge at være genstand for omtale i næsten alle landets blade. Årsagen var dels Det danske Spejderkorps' korpslejr ved Grenå Strand 4.-12. juli,

Kongeskibet på vej indtil vestkajen.

dels kongeparrers besøg 6. juli.

Dette besøg havde en dobbelt årsag, først den, at kongen forlængst havde givet Ebeltøft løfte om at ville være gæst ved byens 650 års jubilæumsfest 7. juli, dernæst den, at kongen - som protektor for spejderlejren - ganske naturligt ønskede at aflægge denne et besøg. Endelig var besøget et led i kongeparrets rejser rundt i Danmark for ved selvsyn at gøre sig bekendt med alle dele af landet og dets indbyggere. Kun én gang før havde Kong Frederik som kronprins for mere end en snes år siden gæstet Grenå. Torsdag aften 5. juli var Kongeskibet Dannebrog afsejlet fra Odense og ankrede her på morgenstunden op på Rheden uden for Grenå. Kl. 9.45 lagde skibet til ved vestkajen i den nye havn, hvor der var foretaget en stor afspærring. Indenfor stod en lang række af foreninger og korps opstillet, ligesom byrådet, amtsrådet og byens højere embedsmænd selvfølgelig var til stede.

Da skibet lagde til, gik kongen og dronningen straks i land. Amtmand Holck udbragte det traditionelle 9 foldige leve for kongen, og borgmester Aksel H. Hansen bød i en hjertelig tale kongeparret velkommen til Grenå. Han dvælede bl.a. ved, at kongens besøg ikke alene i de store byer, men også i småbyerne var et udtryk for tanken om, at vi alle her i vort fælles hjem Danmark hører sammen og er led i den store helhed. Efter et kvarters kur på Havnepladsen kørte kongeparret med kongen personlig ved rattet til Stadion. Her modtoges majestæterne af spejderchefen Ove Holm og

Kongeparret går i land.

lejrchefen Jens Hvass og tog plads på den indrettede tribune. Så begyndte den festlige indmarch af de 7.000 spejderdrengene. Op fra træningsbanen, hvor de havde samlet sig og taget opstilling, kom spejderne i en uendelig række. Alle havde bøgegrene i hænderne, og kongeparret hilste smilende på dem. Formation fulgte efter formation og rungende hurraer og spejderråb lød kongeparret i møde, efterhånden som de passerede tribunen.

Da hele den store spejderflok var samlet, holdt spejderchefen en kort tale, hvori han bl.a. mindede om, at den første korpslejr i 1913 netop blev afholdt her på Djursland (ved Kalø). Også der havde kongen været til stede, dengang som kronprins. Han mindede drengene om, at de var fremtidens

Kongeparret i samtale med amtmand Holck og borgmester Aksel H. Hansen.

Danmark, og at landets fremtid afhang af den enkelte borgers dygtighed, redelighed og retsindighed. Spejderchefen udbragte et nifoldigt leve for kongen og man sang »Kong Kristian«, hvorefter kongen holdt en kort tale, som modtoges med jubel og hurra.

Kongeparret forlod derefter Stadion og bilede til spejderlejren ved stranden. Der deltog de i førerkantinen sammen med lejrpræsidiets og spejderførerne i et festligt kaffebord. Derefter besøgte de interesserede lejrens forskellige afdelinger og underholdt sig hist og her livligt med spejderne og deres førere. Under nye hurra-råb fra den tusindtallige forsamling forlod de så lejren og kørte til »Dannebrog«.

Om eftermiddagen besøgte kongen og dronningen ledsaget af amtmanden, borgmesteren og et lille følge Grenå Dampvæveri, De gamles Hjem og kirken. Om aftenen var der taffel på kongeskibet. Hertil var indbudt en snæver kreds af gæster fra byen, amtsrådet og Ebeltoft. Næste formiddag aflagde kongeparret jubilæumsbesøg i Ebeltoft, hvor de modtoges med samme begejstring og under lignende festlige former som i Grenå. Herfra returneredes til Grenå lige over middag, og straks efter sejlede kongeskibet af sted mod Århus som mål.

Kong Frederiks besøg var det 4de kongebesøg i Grenå i løbet af det

Spejderparaden på Stadion.

sidste århundrede. I 1861 var Kong Frederik VII og Grevinde Danner på et to-dages besøg i Grenå. Det var før banernes tid, og rejsen foregik altså i ekvipager. I 1876, kort efter banen til Randers var åbnet, var Kong Christian IX, dronningen og en række kongelige herskaber, bl.a. kongen og dronningen af Grækenland, i Grenå på gennemrejse til Viborg til domkirken genindvielse. De kom hertil med skib, besøgte havnen og kirken, spiste frokost på Hotel Dagmar, hvor byen var vært, og rejste videre med toget kort efter middag. Endelig var så i 1933 Kong Christian X, kort efter den nye havns indvielse, på et ganske kort besøg i Grenå og ved havnen.

XXVII. Spejderlejren

ved Grenå Strand 4.-12. juli 1951

Det danske Spejderkorps' korpsslejr ved Grenå Strand betød uden tvivl det største besøg af tilreisende, som Grenå nogensinde har været ude for. Lang tid i forvejen havde man fra byens side begyndt på de nødvendige forberedelser, som udkrævedes for at modtage en indkvartering på 8000 faste gæster for en hel uge. Pladsen til lejren (ca. 15 tdr. land) var helt ideel: flere kilometer badestrand ved siden af hede- og plantagearealer af rigelig størrelse. En stor, åben plads var ryddet i Plantagen. Der var sørget for fin

Fra åbningshøjtideligheden i spejderlejren ved Grenå Strand 5. juli 1951. I baggrunden et lille udsnit af teltens mangfoldighed.

vandforsyning, og den nye kørebros over åen var anlagt på rekordtid for at gøre trafikforholdene så gode som muligt.

Fra hen mod 1. juli havde mindre spejderafdelinger i forbindelse med institutioner i Grenå gjort forberedelser til modtagelsen. Der var rejst tribune, afstukket gader m.m. Der var indrettet telefonnet med omstilling til 25 lokaltelefoner i de forskellige lejrafdelinger. Lejren havde posthus, en bankafdeling, C. D. Brandkorps, lejrpoliti og lejrlezaret.

Dagen for åbningsfesten

begyndte spejdere fra alle kanter at strømme til. Lange særtog gik helt til Havnepladsen, færgen bragte sin part, og mange kom cyklende. Danskerne var selvfølgelig i overvældende flertal, men der var mange hundrede udenlandske deltagere: Sydslesvigere, nordmænd, svenskere, finner, tyskere, hollændere, englændere, skotter og canadiere. Af disse vakte selvfølgelig skotterne med deres kilte, sækkepiber og andet typisk skotsk udstyr særlig opsigt.

Djurslands Divisionen samledes på pladsen ved Søren Kanneltrøppens tropshus ved Sdr. Mølle, overnattede der og drog onsdag formiddag med klingende spil gennem byen til lejren. De medbragte »Grenå Kærren«, som afleveredes til lejrpolitiet. »Grenå-Kærren« var i dagene 4.-6. maj i ilmæreth ført gennem landet fra Helsingør til Grenå af skiftende spejdetroppe. Den

Fra indtoget i spejderlejren 5. juli 1951.

rummede et fyrfad med gløder, hvis ild stammede fra det sidste nordiske lejrball i 1950 i spejderlejren i Avatyr ved Stokholm. Lejrens leder var spejderchefen, civilingeniør Ove Holm, København, og lejrchefen, statskovrider Jens Hvass, Rold Skov. Desuden var der et lokalt lejrpræsidium med borgmesteren som formand.

Lejrens åbning

Torsdag den 5. juli holdtes den officielle åbningsparade. Lejrpræsidiets medlemmer sad på en forhøjning ved lejrtovet omgivet af alle de øverste ledere indenfor spejderbevægelsen, og foran dem stod mere end 7000 spejdere opmarcheret på lejrtovet i troppe og divisioner med faner i hundredvis. Herfra udtalte lejrchefen: »Tidspunktet er kommet, Grenålejren er klar. Rammen skal nu fyldes af godt humor og glade drenge, der nyder livet på en af de skønneste pletter i Jylland. Benyt lejligheden til at få venner. Vor gamle chef, lord Baden Powell sagde, at det gjaldt om, at ungdommen mødtes, før den var gået i Bås, for drenge verden over har en forbavsende lighed med hinanden«. På de forskellige sprog bød han derefter de udenlandske gæster velkommen. Derefter erklærede borgmester Aksel H. Hansen på lejrpræsidiets vegne korpslejren for åbnet, idet han overrakte den sølvpokal, som byrådet havde skænket som præmie. Om aftenen tændtes det første fælles lejrball ved gløder fra fyrfadet i Grenå-Kærren. Efter at spejderchefen havde holdt en tale, trådte efter tur en spejder frem fra hvert af de deltagende 10 lande. Hver holdt en kort tale på sit eget sprog, og derpå kastede de under stormende bifald et stykke ved af pågældende lands nationaltræsart på bålet. Derefter var der et par timers lejrballsunderholdning.

Kongebesøget

Næste dag, fredag, var helt igennem præget af kongebesøget, først af den store parade på stadion, derefter af kongebesøget i lejren. Om natten fandt lejrens største og mest krævende øvelse sted. Det var natmanøvren ved Sostrup, som havde fået den romantiske og eventyrduftende: Titel »Ceylon-Oprøret« og skulle figurere at foregå i et opdigtet land i Orienten, hvor de kongetro Singhalesere retter et angreb mod Veddaerne, der lever af opiumssmugling. I manøvren deltog 6000 spejdere. De vendte først hjem næste morgen efter en anstrengende tur, hvor enkelte af de mest trænede havde tilbagelagt op til 50 km, og hvorefter de i sandhed nok alle kunne trænge til søvn. Den dag var så hviledag.

Søndag formiddag

samledes 6000 drenge på lejrtovet, hvor søspejderchefen, sognepræst Fritz Lerche, holdt en protestantisk gudstjeneste. Et andet sted i lejren

holdt den katolske Sct. Knuds Division gudstjeneste. Her var 300 til stede, og pastor Knud Ballin forrettede messen. Søndag var iøvrigt den store publikumsdag, da gæster i tusindvis aflagde lejren besøg og med beundring iagttog det storslåede arrangement og det brogede liv, som udfoldede sig. Særlig den etnografiske lejr med de malede og sværtede drenge, som skulle forestille at være repræsemanter for de forskellige naturfolk, havde stærkt besøg. Søndag aften var der stort fakkeltog fra lejren op til Grenå by. På Torvet holdtes tale, som gennem lejrens fortræffelige højtalervogn rundkastedes over hele pladsen. Nationalsangen blev sunget, hvorefter faklerne kastedes i ball i en stor sanddyng, og spejderdrene gav sig af sted på den 5 km lange tur tilbage til Lejren.

Mandag og tirsdag var størsteparten af spejderne på besøg henholdsvis i Ebeltøft og Århus. Turene foretoges med lange ekstratog. Mandag aften havde lejren besøg af den skotske spejderchef Jack Stewart og af den skotske oberst Wilson, som faktisk er den øverste spejderchef for alverdens spejdere. I den anledning holdtes senere på aftenen et »Gilwell-Gensyn«, hvilket vil sige førersammenkomst, i Katholm Slots borgkælder, som godsejer Collet, der var medlem af præsidiets, stillede til rådighed. Onsdag var Lejrens sidste dag. Som afslutning havde lederne bestemt at give udtryk for spejdernes taknemlighed for den gode modtagelse i Grenå ved at

Fra indtoget i spejderlejren 5. juli 1951.

Fra kongeparrets besøg i spejderlejren fredag 6. juli 51. Dronning Ingrid, lejrchefen, statskovrider Jens Hvass, kong Frederik, spejderchefen, civilingeniør Ove Holm.

foretage en »good turn« til gavn og glæde for Grenå by. Opgaven bestod af tre dele: 1) En flytning af de tusinder af søsten, som strømmen havde ført bort fra Pollerev, tilbage til dette. 2) Rensning af hele den 3-4 km lange badestrand for tang og affald, der hobedes op i stakke, som let lod sig transporte bort. 3) Lugning af de to lange rosenbede langs hele Århusvej fra Søndermølle til Fuglsang Skole. Alle opgaverne klarede smukt og hurtigt af de mange flittige hænder.

I løbet af torsdag var hele lejren rømmet. Hjemturen var begyndt, og kun enkelte hold blev tilbage nogle dage endnu for at rydde alt bort og aflevere det benyttede areal i fineste orden.

XXVIII. Lidt personalhistorie

Korte biografier af et dusin af byens mest fremtrædende og omtalte mænd i tiden 1810-1930.

Jacob Aagaard

f. 1777, d. 1852. By- og herredsfoged i Grenå 1802-52, er den byfoged, som har beklædt embedet længst og opnået den største popularitet. Han var en særdeles dygtig mand med et klart hoved og et rigt initiativ og reformerede på mange punkter de forældede forhold i byens administration og udseende. Han var en retsindig embedsmand med et meget jovialt væsen

Byfoged J. Aagaard
12. 9. 1777 - 15. 6. 1852

Borgmester Chr. Krabbe
20. 7. 1833 - 22. 5. 1913

Grosserer J. N. Winding
10. 3. 1815 - 20. 5. 1905

Vicekonsul N. L. Koch
8. 11. 1820 - 2. 4. 1881

Apoteker F. Hoffmeyer
7. 3. 1835 - 30. 12. 1910

Vicekonsul C. J. Momme
2. 6. 1831 - 17. 1. 1916

og vandt i usædvanlig grad borgerskabets sympati og kærlighed. Om hans fremragende evner vidner den omstændighed, at han kun var 25 år, da han udnævntes til byfoged i Grenå, og at han senere, under en lang vakance, konstitueredes som amtmand i Randers. Ved hans 50 års jubilæum hædrede borgerne ham ved en fest på Rådhuset og et fakkeltog, ligesom man lod fremstille det maleri af ham, som endnu hænger på det gamle rådhus.

Christopher Krabbe

f. 1833, d. 1913. By- og herredsfoged samt borgmester i Grenå 1876-83. Krabbe kan ikke som de foregående og efterfølgende nævnes som en mand, der har haft afgørende betydning for Grenå by. Hans interesser lå på det storpolitiske område. Men som en af 70'erne og 80'ernes mest fremragende politikere, som Folketingets formand 1870-83 og som en af den radikale fløj af Venstres mest begavede ledere i den store kamptid bør hans navn nævnes. Han var dengang omtrent byens eneste venstremand og den nystiftede »Grenå Folketidende«s virksomme støtte.

Johan Nicolai Winding

f. 1815, d. 1905. Grosserer i Grenå 1844-61, senere hotelejer Winding var i 1850'erne ubetinget byens »almægtige« og førende mand på alle handelsområder. Foruden at drive en meget omfattende grossererforretning var han ejendomshandler i stor stil og grundlagde en række foretagender. Pengekrisen i 1857 ramte imidlertid hans virksomhed. Hans fallit i 1861 virkede nærmest lammende på hele byen. I 1867 opførte og indrettede Winding Hotel »Dagmar«, byens første hotel af virkeligt format, men måtte af økonomiske grunde afhænde det og forlod byen i 1873. Han døde i København 90 år gammel.

Niels Laurits Koch

f. 1820, d. 1881. Købmand i Grenå, vicekonsul, ejer af »Aftenstjernen«. Koch var en fremragende Købmand med mange personlige fortrin og stor handelsdygtighed. Han var formand for Borgerrepræsentationen 1852-68, indtil den nye kommunal lov fastsatte, at byfogeden fremtidig skulle være byrådets fødte formand. Koch var i en lang årrække borgerskabets første-mand både i politiske og kommunale anliggender. Medstifter og administrerende direktør for Sparekassen til sin død. Han ramtes ligesom Winding af Pengekrisen i 1857, måtte afhænde sin forretning og døde i Grenå som en fattig, men anset mand.

F. Hoffmeyer

f. 1835, d. 1910. Apoteker i Grenå 1867-1902. Medlem af byrådet 1873-85 og 1891-95. Hoffmeyer var en overordentlig alsidig begavelse, rig på initiativ og med fremragende handlekraft. Han var i 1870 og 80'erne ubetinget Grenås førende personlighed både politisk, kommunalt og selskabeligt. Hoffmeyer var stifter eller medstifter af en lang række foreninger, selskaber og institutioner bl.a. Grenå Handelsforening, Grenå Telefonselskab, Fugleskydningsselskabet, Realskolen, Asylet, Handels- og Kontoristforeningen, og han var den ledende kraft i arbejdet for jernbanen og den nye havn i 70'erne. Hoffmeyer var en af Højres førere og et par gange opstillet som folketingskandidat. I 1902 solgte han apoteket og flyttede til Århus som direktør for »Jydske Telefon-Aktieselskab«.

E. J. Momme

f. 1831, d. 1916. Købmand i Grenå 1856-95 svensk-norsk vicekonsul. Momme tilhørte en lidt senere årgang end Winding og Koch. Han var ligesom de en fremragende handelsbegavelse, men med et mere nøgternt overblik. Desuden havde han den lykke, at hans egentlige virkeperiode først faldt efter pengekrise. Ved uhyre flid, dygtighed og påpasselighed skabte han sig i årenes løb en særdeles betydelig forretning både en gros og en detail og blev en meget rig mand. Momme tog ikke del i det politiske eller offentlige liv, men med sine store pengemidler støttede han i udstrakt grad mange samfundsnyttige og humane formål. Han vil frem for alt blive mindet som skaber af det nye lystanlæg og af Arbejderhjemmet på Østergade for gamle og svagelige mennesker af arbejderklassen.

Carl Jacobi

f. 1843, d. 1914. Sognepræst i Grenå 1877-95. Jacobi var ligesom apoteker Hoffmeyer en af de mænd, som i særlig grad prægede Grenå i 80'erne. Han tilhørte nærmest »kirkeligt Centrum« og var levende interesseret i det, som man dengang kaldte »kristelige kærlighedsgerninger«. »Det lykkedes ham at tilvejebringe en ordnet og omfattende menighedspleje, der kunne tages til mønster på andre steder«. (Stefansforeningen, Søndagsskolerne, Menighedssygeplejen m.m.) Jacobi var den ledende ved arbejdet for opførelse af Børneasylet, Menighedshjemmet og Kapellet på Kirkegården, og han var en virksom leder af eller medarbejder ved mange velgørende institutioner. Han udnævntes i 1895 til stiftsprovst i Ålborg og døde i København året efter at have taget sin afsked.

Sognepræst C. Jacobi
5. 6. 1843 - 11. 5. 1914

Skoleinspektør H. Reventlow
17. 2. 1833 - 8. 1. 1897

Fabrikant H. P. Rosenvinge
24. 6. 1856 - 15. 1. 1935

Redaktør C. V. Færch
5. 2. 1836 - 1. 3. 1899

Redaktør J. Skjødsholm
11. 1. 1862 - 2. 5. 1928

Redaktør N. Josiasen
19. 1. 1873 - 15. 12. 1942

Helanius Reventlow

f. 1841, d. 1897. Førstelærer og skoleinspektør i Grenå 1874-97. Medlem af Grenå Byråd 1873-93. Reventlow var en dygtig og pligtopfyldende skolemand, som med fast hånd ledede skolevæsenet i Grenå i mere end en snes år. Han var tillige i høj grad samfundsinteresseret. I byrådet havde plantningssagen i særlig grad hans interesse, og han var på dette punkt konsul Mommers højre hånd. Det samme gælder med hensyn til omsorg for fattige, nødlidende og syge. I en lang række år var han Sygekassens uegennyttige formand. Ligesom Hoffmeyer og Jacobi var han en af Højres ledere og forgrundsfigur ved politiske og nationale møder, altid rede til at bryde en lanse for sine meninger. Han døde i en ung alder. På hans grav rejstes af taknemlige medborgere en mindesten.

H. P. Rosenvinge

f. 1856, d. 1935. Manufakturhandler i Grenå 1882. Grundlægger af Grenå Dampvæveri 1893. Byrådsmedlem 1897-1904. Som nævnt under »De tekniske Værker« har Rosenvinge indirekte givet anledning både til Gasværkets og Elektricitetsværkets anlæggelse. Men det som for alle tider vil betegne hans hovedindsats i byens liv og udvikling er Grenaa Dampvæveri, som han anlagde og drev frem til at blive en overordentlig stor virksomhed. Det er nu landets største tekstilfabrik, og den har hovedandelen i hele »Østerbrokvarteret« opståen. Med god grund har byrådet derfor »foreviget« Rosenvinges navn ved at give Østerbrokvarterets lille torv navnet »H. P. Rosenvinges Plads«.

E. V. Færch

f. 1836, død 1899. Bogtrykker og avisudgiver i Grenå. Byrådsmedlem 1891-99. Færchs navn er uadskilleligt knyttet til »Grenaa Avis«, hvis redaktør han var i 30 år. I hele denne periode var avisen borgerskabets organ. Færchs mening i politisk, kommunal og national henseende faldt nøje sammen med det aldeles overvejende flertal af borgernes, og Færch var dette flertals talerør. Der er ingen tvivl, at Færch og »Grenaa Avis« både på godt og ondt har sat sit præg på byen i den periode. Som Håndværkerforeningens mangeårige formand og håndværkernes repræsentant i byrådet, men navnlig gennem sin avis har han betydet meget for denne stand. Med Færchs død sygnede avisen hen og gennem gik en lang række forandringer, for den endelig helt forsvandt.

Jakob Skjødsholm

f. 1862, d. 1928. Redaktør af »Grenaa Folketidende« 1887-1906. Derefter bankdirektør. Skjødsholm var en habil bladleder og en smart forretningsmand, men hensynsløs og udfordrende i hele sin færd. Han lå i de første mange år i stadig strid med borgerskabet, som var skive for hans spydigheder, men han havde mange tilhængere og beundrere på landet. Efterhånden steg bladets indflydelse og udbredelse stærkt også i byen, og Skjødsholm blev en meget velstående mand. I 1906 solgte han bladet for et ganske anseligt beløb og startede en bank. I tiden 1900-20 spillede Skjødsholm en overmåde betydelig rolle i byens liv og var forgrundsfigur i mange store foretagender bl.a. Grenå Andels-Svineslagteri og Grenå-Gjerrild Banen. I verdenskrigen var Skjødsholm og banken i første række i børspekulationerne. Da nedgangen kom, krakkede banken og måtte træde i likvidation. aktiekapital, reserver og en del af sparernes indskud var tabt, og Skjødsholm gik under sammen med banken.

N. P. Josiassen

f. 1873, d. 1942. Oprindelig musiker og træskomand, senere journalist og lokalredaktør af »Demokraten«s Djurslandsudgave. Han var medlem af Grenå Byråd 1909-39 og Medlem af Landstinget 1924-42. Josiassen var fra sin tidligste ungdom grebet af den socialdemokratiske bevægelse og fortsatte med ukuelig energi det arbejde, som allerede var begyndt af typograf Blomberg. Han har mere end nogen anden æren for, at partiet både fagligt og politisk omsider kom til magten her i Grenå. I sin 30 årige byrådsperiode øvede han en ganske overordentlig indflydelse på næsten alle kommunale forhold, uagtet partiet ikke i hans levetid fik flertallet og dermed magten. I en mængde sager og udvalg arbejdede han med hensynsløs energi for forbedringer og fremskridt. Særlig kan nævnes skolevæsenet, forsørgelsesvæsenet, sygehusforholdene, havnevæsenet, købet af Hessel Hede og stranden samt indlemmelsessagen. Som medlem af Rigsdagen var han i en mængde tilfælde en særdeles nyttig mand både for byen og oplandet. Med udgangen af 1939 ønskede Josiassen af helbredshensyn at udtræde af byrådet, men fortsatte sit rigsdagsarbejde indtil få uger for sin død. Taknemlige partifæller rejste en mindesten på hans grav.

C. Kort vejledning for besøgende

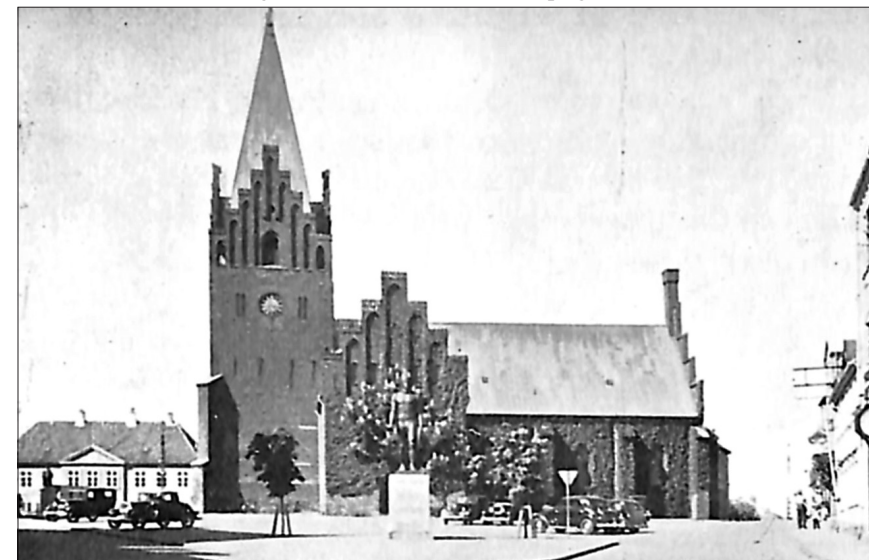
Torvet

med kirken, købmandsgården og det gamle rådhus er byens samlede midtpunkt og mest karakteristiske parti. Det er kendt af alle, som blot én eneste gang har besøgt Grenå, og er afbildet på bogens omslag. De to gamle kastanietræer, der stod mod syd på Torvet, og som var langt over 150 år gamle, er nu fældet på grund af alder. De havde engang dannet indgang til byens gamle kirkegård. På deres plads er i 1949 rejst Johannes Bjergs smukke statue af Søren Kanne.

Kirken

er rimeligvis opført omkring år 1300, men er i tidens løb omdannet meget stærkt. Den var oprindelig ganske enkel uden tårn eller tilbygninger af nogen art, således som man kan se på byens gamle segl fra omkring år 1300. Våbenhuset og tårnet, der altså oprindelig var uden spir, stammer rimeligvis fra Unionstiden (ca. år 1558). Kirken nedbrændte sammen med

Grenå Torv efter at de to gamle kastanietræer er fældet på grund af alder. Foto 1951.

hele byens østre halvdel ved kæmpebrand 1649. De metertykke mure blev selvfølgelig stående, og kirken genopførtes. Sit nuværende udseende fik kirken ved en gennemgribende ydre restaurering i 1870'erne under ledelse af kgl. bygningsinspektør Walther. Først da blev kirken forsynet med spir.

Kong Frederik VII Statue

er en kopi efter Bissens statue på Torvet i Odense. Den er rejst ved bidrag fra land og by og afsløredes 5. juni 1884. Den havde oprindelig plads syd for kirken, men flyttedes ved Torvets regulering i 1930'erne til pladsen foran rådhuset.

Grenå Rådhus

er opført i årene 1805-08. Der er en smuk lille empirebygning, som opførtes på en gammel, nedrevet købmandsgårds grund. Byens ældste rådhus lå også på Torvet, men længere mod øst tæt ved Østergade, hjørnet af Kirkegården.

Banken for Grenå og Omegn

på Torvets nordside, byens smukkeste nyere bygning opført i 1919 for en sum af ca. ¼ mill. kr. efter tegning af arkitekt Gad. Den overtoges i 1922 af »Banken for Grenå og Omegn«.

»Banken for Grenå og Omegn« på Torvet. Til venstre ses Frederik VII statue og et hjørne af kirkens sideskib. (Stenders Forlag Eneret).

Købmand Skovs Gård

(Søndergade nr. 1, er opført ca. 1750 af en velhavende købmand Christopher Ovesen Broch. Han nedrev den gamle gård og lod i stedet opføre denne smukke bygning i 2 etager og med svalegang til gårdsiden. Den ejes nu af købmand Torben Skov og vedligeholdes meget smukt.

Djurslands Museum

Søndergade 9, er en gammel bindingsværksbygning, en fløj af byens gamle farvergård. Fra bygningen og til åen strakte Farverens Eng sig, og ved åen var hans skyllelad. Bygningen købtes år 1921 af »Djurslands Museum«. der er oprettet og skænket af købmand Chr. Vogel. Museet, som er stærkt lokalhistorisk præget, har en righoldig stensamling og en del antikviteter

Frederik VII statue på den oprindelige plads syd for kirken. Åbningsdagen 5. juni 1884.

Søren Kanne statue modelleret af billedhuggeren Johs. Bjerg, afsløret 30. juli 1949.

fra Grenå by og omegn, ordnet som små interiører i nogle stuer. Der er åbent fra 1. maj til 1. november hver onsdag og lørdag fra kl. 3-5.

Åen

Lige syd for Grenå by i hele dens udstrækning løber åen. Som den er nu, opstår den af to vandløb, som forenes lige vest for byen: Gammel Å, som er resten af den historiske »Djurså« og Kanalen«, som er gravet i 1873, og som fører vandet fra det nu udtørrede Kolindsund ud i Kattegat. Kolindsund var landets største indsø og udtørredes i årene 1872-79, hvorved skabtes udstrakte meget frugtbare mark- og engarealer. På begge sider af åen fører meget smukke spadsrestier til byens Lystanlæg. De to stier er forbundne ved en bro lige tæt, ved Pavillonon.

Lystanlægget

strækker sig syd og vest om byen og ender ved Store- og Lillegades udløb i Randers landevej. Den sydlige del af anlægget er anlagt i årene omkring 1880, hovedsagelig ved gaver fra konsul C. J. Momme, for hvem der er rejst en mindesten midt i anlægget. Ved pladsen, hvor Lille- og Storegade løber ud i Randersvejen, lå byens gamle bryggergård, professor August Kroghs barndomshjem. Der er nu stærkt omdannet. På trekanten foran er rejst en mindesten for folketingets tidligere formand, Niels Pedersen-Ny-skov, som i ca. 30 år var folketingsmand for Grenå-Kredsen. Tæt nord for anlægget drejer Sygehusvejen mod vest fra Bavnhøjvejen. Her ligger

Amts- og Bysygehuset

som er opført 1921-22 efter tegning af arkitekt Frimodt Møller. Lige ved indkørselen til Sygehusets grund ligger til venstre kommunens Aldersrente bolig ca, opført 1943. Til højre drejer en lille spadsrestie, som efter 1 minuts gang fører til

Ruinen af Grenå gamle kirke

som er en virkelig seværdighed, og som er nærmere omtalt med billede og kortskitse tidligere.

Bavnhøj Mølle

Vejen fører videre mod nord. På bakkens top ligger »byens vartegn« Bavnhøj Mølle. Fra den nærliggende høj har man en vid udsigt til havet mod øst, skovene ved Benzons mod nord og over Hessel Hede og granskoven til Katholm skovene mod syd. Byen i sin helhed ligger udstrakt ved bakkens

fod. Lige neden for højen står en stor mindesten, som afslørede 4. maj 1950 til minde om frihedskampens faldne.

Lillegade

Vi går tilbage til Torvet ad Lillegade. Tre små stræder forbinder denne gade med Storegade. Nederstræde, som ligger længst mod vest, har endnu bevarer al sin gammeldags småstadshygge med bindingsværksbygninger og toppede brosten.

Den gamle borgmestergaard

(Lillegade nr. 50) tilhører nu »Grenaa Folketidende«. Den opførtes efter brand i 1768 af birkedommer Bay. Gården tilhørte senere byfoged Aagaard, som døde 1852. Den ejedes siden af borgmester Christopher Krabbe, den kendte Venstrefører, folketingsformand og minister, som var borgmester i Grenå (1876-83.) Gården er nobelpristageren, professor August Kroghs fødested, men sin barndom tilbragte han i den nærliggende bryggergård, hvor hans fader i mange år drev ølbryggeri.

»Aftenstjernen«

(Lillegade nr. 39). Det er en gammel 2-etages bindingsværksgård opført 1751 efter den store brand af en velhavende købmand Rasmus Sørensen Mau. Den havde oprindeligt - ligesom Skovs Gård på Torvet - svalegang

Søndergade. Indkørselen til Grenå fra syd over Sønderbro. Foto 1945.

Åen med spadseresti langs begge bredder.

til gården, men den er fjernet i 70'erne. Ved samme tid hørte købmands-virksomheden op. Navnet har den fået af et gæstgiveri, som indrettedes i hjørnebutikken, og som til skilt har en forgyldt stjerne i blå bund.

Det nye rådhus

Fra Lillegade drejer vi mod nord gennem Smedestræde og kommer til Nytorv. Her ligger byens nye rådhus, opført i 1936. Det er opført som administrationsbygning, men er i realiteten rådhus med byrådssal og udvalgsværelser på 1ste sal. I stueetagen er borgmesterkontor, socialkontor og kærnerkontor.

Kirkegården

Ad Markedsgade eller tilbage gennem Lillegade over Torvet ad Nørregade går vejen til den gamle Nørreport. Her ligger kirkegården, der består af en række afdelinger, som nu ikke længere er tydeligt adskilt. Den indviedes 1822 og er fra den tid med 20-25 års mellemrum udvidet. Den nyeste afdeling længst mod nord er taget i brug 1941 og anlagt i helt moderne stil med hyggelige, små afdelinger, skilt ved stedsegrønne hække og med rigelig anvendelse af stensætninger og blomsterpartier. Ad Nørregade går man tilbage til Torvet.

Storegade

fører parallelt med Lillegade til anlægget. Dens største seværdighed er den

Nederstræde med gamle, morsomme huse.

kuriøse port til Overstræde, som er afbildet andet steds. Fra Storegade fører Vestergade til Kommuneskolen og »Pavillon«.

Havnen og stranden

Grenås største turistattraktion er vel nok - navnlig om sommeren - ikke byen, men havnen og stranden. Fra Grenå er der ca. 3 km til Kattgat. Tre veje fører dertil.

Havnevejen, der er omlagt for få år siden og er en fuldt moderne bil- og cykelvej med fortorv langs siderne, Åstien, der er kombineret cykle- og gangsti og fører umiddelbart langs åen fra Sønderbro til åens udløb i havet. Og endelig Skovstien, som drejer af fra Århus landevej ca. ½ km fra byen og fører gennem de fra hovedgården Hessel i 1930'erne erhvervede arealer til stranden ved Havlund. Stien, der ligesom åstien er en dobbeltsti - både for forgængere og cyklister - fører igennem nåletræsplantning, birkeskov og hede til badestranden.

Mindesten for Folketingets formand N. Pedersen-Nyskov, Grenå kredsens folketingsmand i 30 år.

To mindestene om Frihedskampen og dens faldne.
Til minde om vore
faldne kammerater
under Frihedskampen.

5. maj 1945.
Mod fremmed åg har folket stridt
ved fælles kamp blev landet frit.

Havnevejen

Vælger man den første vej, Havnevejen, passerer man ved Østerbrogade Grenaa Dampvæveri. Det er landets største tekstilfabrik, som under normale forhold beskæftiger ca. 800 mennesker. Lige øst herfor var indtil 1941 byens østlige grænse. Et nu overdækket lille vindløb »Kejserbækken« var

Østergade. Vejen til banegården og havnen.

Klitterne ved Grenå Strand.

skel mellem Grenå by og Bredstrup, således at vejen til Grenå Havn i ca. 2 km længde førte igennem dette nabosogn. I 1941 indlemmedes Bredstrup, således at Havnevejen nu i hele sin udstrækning er en del af Grenå by.

Grenå Havn

er så gammel som byen selv, men har oprindeligt ligget i åmundingen. I 1812 byggedes den inderste, lille havn, den nuværende fiskerihavn. I 1870'erne byggedes sydhavnen og i 1931-33 nordhavnen, som er den største og en fuldt moderne storhavn. Her findes færgelejet til Hundestedfærgen, som under normale forhold flere gange daglig forbinder Djursland med Sjælland ved en sejltur på 3 à 3½ times varighed.

Ved Havnepladsen ligger »Badehotellet Grenå Strand« og Afholdshotellet.

Havnebyen er med to broer forbundet med

Sønderstranden

Hele strandpartiet, heden og plantagerne syd for havnen tilhørte tidligere Hovedgården Hessel, men er i flere afdelinger købt af Grenå by, som nu ejer heden, plantagerne og stranden i ca. 4 km længde mod syd. Her rører sig om sommeren et muntret friluftsliv. Stranden er jævn og uden huller og ganske farefri. Kysten er bred og består af rent, hvidt sand, som de fleste steder er fri for sten.

Indenfor strækker klitrækken sig hele vejen mod syd helt til Katholm. Den er dækket af marehalm og hjelme. Ved og bag klitrækken er efter hånden opført flere rækker sommerhuse. De ældste byggedes, da byen endnu ikke ejede strandarealerne og derfor ikke havde nogen indflydelse på deres beliggenhed. De har derfor fået plads på selve klitrækken. Al bebyggelse

der er nu forbudt. De nyopførte strandhuse ligger alle vest for klitrækken ud mod heden og granplantagen. En bred, asfalteret vej fører fra Havnebyen mod syd gennem hedearealerne ud til Badehotellet Havlund. Vest for vejen ligger Vandrehjemmet og Søren Kannes monument lige ud for det sted, hvor han øvede sin kendte redningsdåd.

Ad Åstien eller ad Skovstien fører så vejen tilbage til Grenå. Tæt ved Skovstiens udløb i Århusvejen ligger Grenå Idrætspark, »Stadion«, som er indrettet i 1935.

D. Register over billeder, emner og personer

En stjerne (*) foran ordet betegner illustrationer eller kort

A	Byråd, se Grenå Byråd
*Åen..... 110, 113	*Bytromme, Den gamle..... 62
*Ågård, J., byfoged..... 21, 120, 121	*Børnelegepladsen i Anlægget..... 57
*Åstien..... 91, 131	D
*Administrationsbygningen..... 34	*Dampværket..... 63
*»Aftenstjernen«	»Danmarks bilruiter«..... 80
gammel gård..... 19, 122, 131	»Diligencen«..... 56
*Aldersrenteboligerne..... 50	Djursåen..... 15
*Amtssygehuset..... 49	*Djurslands Museum..... 46, 110
Andersen, Valdemar, kunstmaler..... 37	*Dyckjær, E., dyrlæge..... 91
*Anlæg, Det gamle..... 53	Dyckjær, M., dyrlæge..... 91
*Anlæg, Det nye..... 55	E
Arendrup, C. R., distriktslæge..... 60	*Elektricitetsværket..... 73
B	eligerede borgere, De..... 31
*Badehotellet »Grenå Strand«..... 100	*Englændernes
*Badehusene..... 102	ankomst 13/5..... 106
*»Banken for Grenå og Omegn«..... 128	F
*Bavnhøj Mølle..... 57, 130	*Fischer, Chr. de,
*Bavnhøjvej..... 58, 60	general-krigs kommissær..... 44
*Biblioteksbygningen..... 12	Folkevalgte borgmestre..... 31
*Bisgård, N. C., bankdirektør..... 31	Fælleskæret..... 23, 55
Blichfeldt, K., byfoged..... 89	Færch, C. V., redaktør..... 124, 125
Borgerrepræsentantskab..... 31	*Færgeforbindelsen til Hundested..... 96
Borgmesteren..... 29	G
Borgmestrene afskaffes 1682..... 30	Gadernes brolægning..... 73
*Borgmestergården, Den	*Galge, borgerne søger tilladelse
gamle (Lillegade 50)..... 21	til at rejse en..... 19
Bostrup, J., direktør..... 73	Galgebakken..... 19
Brandene 1626 og 1649..... 5	*Gamle Grenå Kirke..... 41
Brandene 1750 og 51..... 7	*»De gamles Hjem«..... 46, 52
*Brandsprøjter..... 65	*Gasværket..... 72
*Brandstation..... 75	*Glasmalerier i kirken..... 41
*Brandvæsen..... 77	Granskoven..... 88
Broch, Christopher, købmand..... 20	*Grenå-Å..... 56
*Broerne over Grenå-Å..... 16	*Grenå Andels-Svineslagteri..... 81
Byfogeden..... 29	
Byhyrden..... 23	
Byhyrdens Horn..... 23	

*Grenå by erhverver stranden.....	102
*Grenå Byråd 1905.....	30
*Grenå Byråd 1936.....	31
Grenå bys indbyggertal.....	25
Grenå bys navn.....	16
*Grenå bys segl.....	28
Grenå bys styrelse.....	29
Grenå bys ældste privilegier.....	16, 105
*Grenå Dampvæveri.....	26, 78-81
Grenå Folkebibliotek.....	65
*Grenå gamle Kirke.....	41-42
*Grenå gamle kirkes døbefont.....	45
*Grenå-Gjerrild banen.....	70
Grenå Havn.....	23
*Grenå Havn og Havneby.....	93-99
Grenå Havns Motorfabrik.....	99
Grenå Idrætsforening.....	91
*Grenå Kirke.....	34-40
*Grenå Kirke ca. 1865.....	35, 36
*Grenå Lystanlæg.....	56-58
»Grindhøgh«.....	8
H	
Hansen, Henning, landsretssagfører.....	108
Harald Hårdråde.....	8
*Hartmann, E., malermester.....	62
*Havnebyen.....	13, 77, 98
Havnen.....	24
*Havnevejen.....	82
*Hein, provst.....	106, 108
Hessel Hede.....	88
Hessel sælges.....	90
Hoffmeyer, F., apoteker.....	121, 123
*Holm, Ove, spejderchef.....	113, 114
*Hundredfærgen.....	96
*Hvass, Jens, lejrchef.....	114, 118, 120
I	
Idrættshuset.....	93
*Indlemmelsen i 1941.....	48, 82-88
J	
*Jacobi, C., sognepræst.....	123, 124
Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør.....	42
*Jernbanen.....	69
*Josiassen, N. P., redaktør.....	124, 126

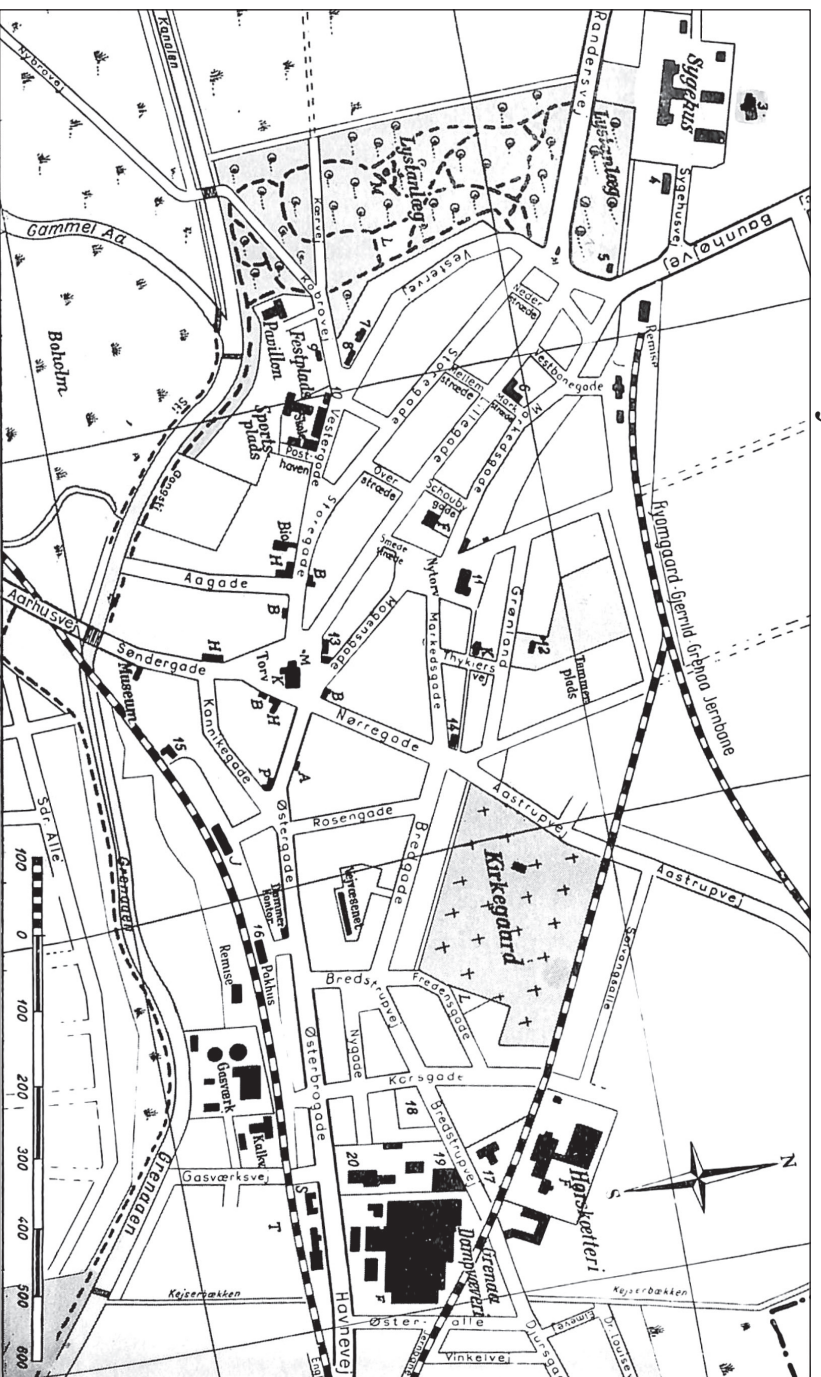
K	
*»Kahytten« i museet.....	64
*Kanne, Søren.....	103, 127
Kapitulation, Tysklands.....	107
Kirke, se Grenå Kirke	
*Kirkegården.....	38, 132
Kirkens brand i 1649.....	40
*»Kirkeruinen«.....	41
Klindt, Aksel, overlæge.....	50
*Klitterne.....	135
*Kock, N. L., vicekonsul.....	121, 122
Koch, Nicolaus, billedsnider.....	37
Kolindsund.....	27
Kolindsunds udtørring.....	23, 24
*Kong Frederik VII statue.....	128, 129
Kongebesøg i Grenå, fire.....	115
Kongebesøget 9/9 1876 (Chr. IX).....	68
*Kongebesøget 2/8 1933 (Chr. X).....	97
*Kongebesøget 6/7 1951 (Fr. IX).....	112
Kongens Kilbjerg.....	19
*Kort over de indlemmede arealer.....	83
*Kort over Grenå by.....	140
*Kort over Grenå Havn.....	94
*Krabbe, C., borgmester.....	121, 122
Kridstenskirker på Djursland.....	41
*Krogh, August, professor.....	21, 107, 110
*Købmand Skovs Gård.....	18, 129
L	
*Ligkapellet.....	44
M	
Marineforeningen.....	103
*Menighedshjem, St. Peters.....	45
*Mindesten for Frihedskampen og dens faldne.....	134
*Momme, J. C., vicekonsul.....	55, 56, 121, 123
*»Morgenstjerne«, Vægterens.....	64
*Museum, Djurslands.....	61
*Møllerne.....	58
*Møntfundet på Ågade.....	64
N	
Natmanøvren ved Sostrup.....	118
*Nederstræde.....	131
Nielsen, Jais, kunstner.....	37

O	
*overdækkede port, Den.....	22
P	
*Pallesen, N. S., borgmester.....	106-108
*Pavillonen.....	56
Pedersen-Damgård, gårdejer.....	66
*Pedersen-Nyskovs statue.....	130, 133
Personalthistorie, Lidt.....	120-126
*Postvæsenet.....	70-72
R	
Rådhus, det ældste.....	27
*Rådhuset på Torvet, 1805.....	32
*Rådhuset, Nytorv.....	33
Rådmændene.....	29
*Realskole, den private.....	46
Reduktion, den store, i 1682.....	30
*Resens Atlas.....	29
*Reventlow, H., skoleinspektør.....	124, 125
Risom, Johan, sognepræst.....	22
*Rosenvinge, H. P., direktør...78, 124, 125	
*Rosenvinge, Henrik, direktør.....	80
S	
St. Gjertruds Kirke.....	15
*Schoubyes Gård (Lillegade 33).....	20
*Skolen.....	46
*Skolevæsen.....	47
*Skovs Købmandsgård på Torvet....	20, 129
*Skjødsholm, redaktør, bankdirektør.....	124, 126
*Skovstien.....	89
*»Spanske Ryttere«.....	110
Spejderlejren juli 1951.....	116-120
*Stadion.....	93, 115
*Stenalderhavets udbredelse.....	15

Store Tiår (1870'erne), det.....	23
Svend Estridsøn.....	6
Svend Grathe.....	6
*Svinetorvet.....	25
*Sygehuset.....	49-51
*Søndergade.....	131
Søren Kannes Plantage.....	103
*Søren Kannes Statue.....	129
*Sønder Mølle.....	58, 59
*Søndermøllekvarteret.....	87
T	
*Tekniske Skole.....	48
*Tekniske Værker, De.....	72
Tennisbanen.....	93
*Toldboden ved Havnen.....	23
Trediveårskrigen.....	17
V	
*Valdemar Sejrs Jordebog.....	18
Walther, professor, kgl. bygningsinspektør.....	23, 44
Vandværket.....	75
*Vejledning for besøgende.....	36, 127
*Vestergade i 1860'erne.....	24
*Vestergade i 1951.....	25
*Vestre Skole.....	48
Wilson, oberst, spejderchef.....	119
*Winding, J. N., købmand.....	121, 122
*Vogel, Chr., købmand.....	61
*Wynn, engelsk løjtnant.....	108
»Værnemagten«.....	110
Ø	
»Ørkenrotterne«.....	108
*Østerbrokvarteret.....	77
*Østergade.....	134
Østre Skole.....	49

E. Kort over Grenå bys centrum

- a. Apotek - b. Bank - a. Hotel - m. Monument - j. Jernbanestation - l. Legeplads - 3. Kirkerum - 4. Alderstenteboliger - 5. Vandværk
- 6. De gamle Hjen
- 7. Teknisk Skole - 8. Menighedsstuen - 9. Bibliotek - 10. Børnasyll - 11. Nye rådhus - 12. Forsøgsmark - 13. Gl. Rådhus
- 14. Missionshus - 15. Postkontor - 16. Toldkontor - 17. Off. slagtehus - 20. Svineslagteri